

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

На правах рукопису

МИХАЛІЦЬКА Наталія Ярославівна

УДК 351.338.24

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ФІНАНСОВИМ ОЗДОРОВЛЕННЯМ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

Науковий керівник:
Калюжний Валерій Васильович,
кандидат економічних наук

Харків – 2007

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОЗДОРОВЛЕННЯМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ...	10
1.1. Сутність державного управління оздоровленням господарської діяльності підприємств	10
1.2. Механізми державного управління оздоровленням господарської діяльності підприємств України.....	24
1.3. Засоби державної політики оздоровлення підприємств.....	41
Висновки до розділу 1.....	59
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВЛАДИ ЩОДО ОЗДОРОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ	63
2.1. Діяльність органів влади з оздоровлення підприємств	63
2.2. Результативність державного управління оздоровленням підприємств.....	80
... 2.3. Суперечності державного управління оздоровленням фінансового стану промислових підприємств.....	96
Висновки до розділу 2.....	111
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ОЗДОРОВЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ	114
..... 3.1. Напрямки вдосконалення механізмів управління корпоративними правами держави.....	114
3.2. Механізми моніторингу неплатоспроможності та визначення ефективності оздоровлення економіки підприємств.....	131
3.3. Організаційний механізм державного управління оздоровленням господарського середовища та відповідні інструменти	

контролю на рівні	150
регіону.....	
Висновки до розділу 3.....	168
ВИСНОВКИ.....	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	175
ДОДАТКИ.....	199

ВСТУП

Актуальність теми. В Україні завершується перехід до нової системи суспільних відносин і політико-державного устрою. Відповідно до світової практики, такий транзитивний період займає чимало років і характеризується кризовими явищами в різних сферах життя. Щоб стабілізувати економіку та посилити євроінтеграційні процеси потрібна ефективна система державного управління. Поряд з використанням суто адміністративних засобів, необхідно запровадити більш ефективні механізми державного управління оздоровленням господарського середовища, насамперед фінансовим оздоровленням підприємств у державному та приватному секторах економіки. Адже відсутність чесних «правил гри» для всіх або їх часта непередбачувана зміна, значна кількість збиткових і неплатоспроможних підприємств, тіньова економіка негативно впливають на економічне зростання, посилює кризові явища та унеможлиблює прогресивні інституціональні перетворення.

Тому оздоровлення фінансового стану підприємств є одним із пріоритетів державного управління, а вдосконалення його механізмів – актуальним науковим і практичним завданням.

Вкрай важливими для визначення напрямків удосконалення механізмів державного управління є праці вітчизняних науковців О.Ю. Амосова, В.Д. Бакуменка, О.І. Валецького, А.О. Дегтяра, В.М. Князева, М.Х. Корецького, М.Д. Лесечка, В.І. Лугового, Н.М. Мельтюхової, Г.І. Мостового, Г.С.Одінцової, А.В. Решетніченка, І.В. Розпутенка, А.О. Чемериса та ін., а також російських вчених Г.В. Атаманчука, В. А. Козбаненка, В.Л. Тамбовцева, Л.Г. Хорєва, В.В. Чубинського та ін. Загально-методологічні питання застосування нормативно-правових механізмів фінансового оздоровлення (санації) підприємств, які включає вітчизняне законодавство про неплатоспроможність (банкрутство), розглянуто в роботах О.М. Бірюкова, О.О. Губарєва, Т.С. Клебанової, О.В. Мозенкова, Б.М. Полякова, О.О. Слюсаренка, О.О. Терещенка, М.І. Тітова та ін.

Відаючи належне науковій і практичній значущості праць цих вчених,

необхідно вказати на збереження певної невідповідності теоретичних напрацювань потребам сучасної практики державного управління. Зокрема, через відсутність системи ефективного моніторингу та координації зусиль органи державного управління не можуть своєчасно розпізнавати ознаки кризових явищ і ситуацій на підприємствах навіть з державною часткою у статутному фонді, що перевищує 50%. Тому необхідно застосувати комплексний підхід до вдосконалення системи державного управління оздоровленням фінансового стану підприємств та механізмів впливу держави на ведення бізнесу на підприємствах різних форм власності.

Вищезазначене обумовило актуальність і вибір теми дисертаційного дослідження й вплинуло на визначення мети, завдань і структури роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукового комплексного проекту Національної академії державного управління при Президентові України «Державне управління та місцеве самоврядування» (державний реєстраційний номер 0201U004833), а саме – науково-дослідних робіт Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління «Основні напрямки підвищення ефективності діяльності органів державної влади щодо соціально-економічного розвитку регіону» (державний реєстраційний номер 0104U000088) та Державного інституту праці та соціально-економічних досліджень «Моніторинг фінансово-економічної діяльності підприємств гірничо-металургійного комплексу та розробка заходів щодо стабілізації їх роботи» (державний реєстраційний номер РК № 0104U004257).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в удосконаленні механізмів державного управління процесом відновлення платоспроможності та оздоровлення фінансового стану підприємств-боржників з часткою держави у статутному фонді.

Відповідно до визначеної мети поставлено й вирішуються такі наукові завдання:

- з'ясувати сутність оздоровлення господарського середовища та визначити особливості механізму державного управління цим процесом;
- визначити фактори формування сприятливих умов ведення бізнесу, засоби державної політики фінансового оздоровлення підприємств, особливості неплатоспроможності (банкрутства) в Україні;
- проаналізувати діяльність органів корпоративного управління державною власністю у напрямку фінансового оздоровлення підприємств та результативність застосування механізмів відновлення платоспроможності боржників;
- виявити основні суперечності у практиці державного управління при застосуванні законодавства про неплатоспроможність (банкрутство) та у відносинах власності;
- визначити напрямки вдосконалення механізмів державного управління оздоровленням фінансового стану підприємств-боржників;
- удосконалити показники поточної платоспроможності, ймовірності банкрутства підприємств та ефективності заходів щодо їх фінансового оздоровлення;
- запропонувати вдосконалений організаційний механізм державного управління фінансовим оздоровленням підприємств та механізми моніторингу і контролю на рівні регіону.

Об'єктом дослідження є система державного управління оздоровленням діяльності та фінансового стану підприємств в Україні.

Предмет дослідження – організаційно-правове та аналітично-методичне забезпечення механізмів державного управління фінансовим оздоровленням підприємств з часткою держави у статутному фонді.

Методи дослідження. Теоретичну й методологічну основу дослідження склали ґрунтовні положення теорії державного управління, наукові праці та методичні розробки провідних вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі державного регулювання розвитку економіки, її ринкової інфраструктури, вдосконалення законодавства про неплатоспроможність (банкрутство)

підприємств.

Для вирішення поставлених завдань використано провідні теоретичні загальнонаукові та емпіричні методи: діалектичний, аналізу і синтезу, абстрактно-логічний, а також методи системного підходу та формалізації, що дозволяють обґрунтувати сутність державних механізмів оздоровлення фінансового стану промислових підприємств. Застосовано макроекономічний, системний, структурно-функціональний та інституціональний підходи для методологічного обґрунтування шляхів удосконалення механізмів державного управління фінансовим оздоровленням підприємств. При дослідженні стану та результативності діяльності органів влади щодо оздоровлення підприємств застосовано методи статистичного та економічного аналізу, математико-статистичного моделювання.

Емпіричну базу дослідження складають матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства промислової політики України, публікації наукових установ, урядових видань, законодавчі документи у сфері управління корпоративними правами держави тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці методологічних підходів до вдосконалення механізмів державного управління оздоровленням господарського середовища в Україні та її регіонах, що дозволило отримати такі наукові результати:

У дисертації *вперше*:

– запропоновано новий організаційний механізм державного управління оздоровленням фінансового стану промислових підприємств, що базується на запровадженні принципів координації діяльності та об'єднання зусиль органів державної влади в процесі моніторингу, контролю та відновлення платоспроможності підприємств на рівні регіону;

– обґрунтовано нові економічні показники для визначення ймовірності банкрутства підприємств, корпоративних рейтингів та поєднання зусиль держави і підприємств щодо збільшення валового внутрішнього продукту (ВВП), в яких реалізовано запропоновані автором нові методичні підходи: а)

мультифакторна форма залежності між показником і факторами, що визначають його рівень; б) рейтинговий показник на підставі формули доданої економічної вартості підприємства, що гармонізує державний та локальний критерії збільшення ВВП;

– визначено співвідношення поняття «господарське середовище» із спорідненими категоріями (інституціональне середовище, бізнес-середовище, інвестиційний клімат);

удосконалено:

– визначення поняття «механізм державного управління» (враховано новий аспект – здатність системи управління забезпечувати постійний вплив на об'єкт управління або регулювання), яке доповнено поняттям «провідний механізм управління» (елемент системи управління, що забезпечує основний вплив на її результативність);

– склад та класифікацію факторів формування сприятливого господарського середовища (розподіл на об'єктивні та суб'єктивні фактори);

– організаційно-правове забезпечення законодавства про банкрутство (запровадження механізму прискореної санації, критеріїв віднесення юридичних осіб до категорії боржників та соціально-важливих підприємств);

дістало подальший розвиток:

– розкриття сутності оздоровлення фінансового стану та умов функціонування підприємств (комплексна реалізація антикризової функції держави);

– обґрунтування необхідності більш результативної взаємодії державних органів влади, органів місцевого самоврядування та громадськості в системі державного управління фінансовим оздоровленням підприємств на рівні регіону (склад учасників, функції, інструменти діагностичного та інтерактивного контролю), а також окремих елементів системи управління корпоративними правами держави (орієнтування керівників на зростання прибутковості підприємств).

Практичне значення одержаних результатів. У дисертації визначено

основні напрямки вдосконалення механізмів державного управління оздоровленням фінансового стану та умов функціонування підприємств і покращення відповідної діяльності органів влади в регіоні.

Запропоновані в роботі нові інтегральні відносні й абсолютні показники оцінки фінансового стану та ймовірності банкрутства підприємства дозволяють поліпшити систему державного антикризового управління підприємствами. Вони використовувались на практиці при проведенні моніторингу фінансового стану підприємств гірничо-металургійного комплексу України і можуть застосовуватись на підприємствах різних галузей промисловості (довідка про впровадження від 18 січня 2006 р. № 8). Крім того, результати дослідження використані в програмах загальних і спеціальних навчальних курсів з підготовки магістрів державного управління (довідка про впровадження від 3 березня 2007 р. № 01-326/06-05).

Особистий внесок здобувача. Висновки та результати дисертаційного дослідження автор сформулював і отримав самостійно й виклав їх у наукових публікаціях. Внесок здобувача у праці, написані у співавторстві, відображено у переліку опублікованих робіт.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідались на науково-практичних конференціях «Проблеми удосконалення державної політики формування місцевих бюджетів» (м. Харків, 2002 р.), «Сучасні технології в менеджменті» (м. Алушта, 2003 р.), нараді-семінарі «Промислова політика у гірничо-металургійному комплексі України відповідно до Закону України «Про подальший розвиток ГМК» (м. Харків, 2003 р.), IV Міжнародному науковому конгресі «Державне управління та місцеве самоврядування» (м. Харків, 2004 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 9 наукових статей, загальний обсяг яких становить 3,2 авт. арк., у т. ч. три – у виданнях, що входять до переліку фахових з державного управління загальним обсягом 1,5 авт. арк.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОЗДОРОВЛЕННЯМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність державного управління оздоровленням господарської діяльності підприємств

Основні науково-теоретичні засади державного управління в умовах переходу до ринкової економіки викладені у працях вітчизняних [4; 5; 51; 6-67; 74; 87; 88; 92; 123; 124; 139; 144; 152, 197 та ін.] і зарубіжних учених [14; 15; 43; 57; 58; 101 та ін.]. Вкрай важливими для визначення напрямків удосконалення механізмів державного управління є праці вітчизняних науковців О.Ю. Амосова, В.Д. Бакуменка, О.І. Валецького, А.О. Дегтяра, В.М. Князева, М.Х. Корецького, М.Д. Лесечка, В.І. Лугового, Н.М. Мельтюхової, Г.І. Мостового, Г.С.Одінцової, А.В. Решетніченка, І.В. Розпутенка, А.О. Чемериса та ін., а також російських вчених – Г.В. Атаманчука, В. А. Козбаненка, В.Л. Тамбовцева, Л.Г. Хорєва, В.В. Чубинського та ін. Загальнометодологічні проблеми застосування нормативно-правових механізмів фінансового оздоровлення (санації) підприємств, які включає законодавство про неспроможність (банкрутство), розглянуто у роботах О.М. Бірюкова, О.О. Губарева, Т.С. Клебанової, О.В. Мозенкова, Б.М. Полякова, О.О. Слюсаренка, О.О. Терещенка, М.І. Тітова та ін.

Зокрема, в сучасних умовах переходу до повноцінної ринкової економіки одним із пріоритетів державного управління в Україні є оздоровлення господарського середовища. Проте в науковій літературі дотепер не визначено поняття «господарське середовище», основний критерій якості господарського середовища, не повністю розкрито сутність та склад механізмів державного управління оздоровленням господарської діяльності підприємств.

Результати аналізу теоретичних аспектів проблеми засвідчують, що при оздоровленні господарського середовища та фінансового стану підприємств, держава реалізує низку основних функцій. Під функціями держави прийнято

розуміти основні напрямки її діяльності, які впливають з її соціальної природи і пов'язані з вирішенням завдань, що стоять перед суспільством на тому чи іншому етапі його розвитку. Функції держави безпосередньо презентують, предметно конкретизують її природу, національні та особисті інтереси членів суспільства. Реалізація функцій держави забезпечує об'єктивні передумови людського існування, як-то: стан довкілля, забезпечення життєдіяльності, здоров'я громадян, соціально-культурні, економічні та політичні умови.

Держава здійснює свої функції, використовуючи певні, властиві лише їй методи та механізми. В цілому розрізняють правові та неправові форми здійснення державних функцій. До перших відносяться такі:

– правотворча діяльність – підготовка і видання нормативно-правових актів, без яких реалізація функцій держави практично неможлива;

– правовиконавча діяльність – визначає той факт, чи будуть нормативні акти реалізовані на практиці. Цю функцію виконують органи виконавчої влади, очолювані урядом країни. Сутність даної діяльності полягає в повсякденному вирішенні різноманітних питань управлінського характеру, для чого виконавчо-розпорядницькі органи видають відповідні акти;

– правозахисна діяльність – владна діяльність із захисту правопорядку, прав і свобод громадян. Вона містить у собі застосування заходів із попередження правопорушень.

Неправові форми здійснення функцій держави охоплюють великий обсяг організаційної й підготовчої роботи. Це, наприклад, розгляд скарг громадян, пропозицій різних комісій і комітетів з удосконалення діяльності державного апарату, законодавства і т.ін. Методи здійснення державних функцій коливаються в широкому діапазоні. Характер застосовуваних у конкретній ситуації методів багато в чому залежить від ступеня легітимності влади.

До внутрішніх функцій відносяться: політична; економічна; соціальна; екологічна; захист прав і свобод громадян; забезпечення законності та правопорядку. Серед внутрішніх функцій держави можна виділити блок захисних функцій: захист існуючих форм власності, забезпечення (захист)

правопорядку, охорона природи і навколишнього середовища, економічна, соціально-культурна та ін. У демократичних суспільствах діє принцип рівного правового захисту всіх форм власності.

Функція охорони природи, навколишнього середовища стала в останні десятиліття однією з основних, бо екологічно агресивне виробництво стало небезпечним і для людини, її здоров'я. Тому держава змушена активно займатися охороною природи, навколишнього середовища.

Друга половина ХХ ст. характеризується тим, що в розвинених країнах світу до основних функцій держави стала входити економічна функція. У найбільш близький до нас історичний період особливо наочно це виявилось у формі регулювання державою ринкових відносин у США, Англії, Німеччині та ін.

Сьогодні держава втручається в економіку, визначає темпи її зростання, визначає пропорції між окремими її галузями. Виникли державний сектор економіки, тобто державна власність, і державне управління підприємствами та організаціями з часткою держави у статутному фонді. У більшості країн держава виступає найбільшим підприємцем: численні акціонерні товариства є державними підприємствами. Вона виконує роль крупного банкіра, що зосередив у своїх руках велику масу позичкового капіталу. Сучасна держава здатна прогнозувати і гнучко регулювати економічні процеси в масштабі всієї країни.

Економічна функція держави має антикризову спрямованість і націлена на створення соціально орієнтованої ринкової економіки, що враховує і погоджує інтереси виробників, власників і споживачів. Цьому присвячується цивільне законодавство, законодавство про акціонерні товариства та інші об'єднання. Воно захищає права й інтереси громадян – вкладників, акціонерів, споживачів, не допускає до участі в ринкових відносинах несумлінних контрагентів. Держава приймає антимонопольне законодавство, здійснює ліцензування виробництва і торгівлі багатьох видів товарів широкого вжитку, контроль над експортом і імпортом низки товарів, стимулює розвиток

пріоритетних галузей, забезпечує цивілізовані процедури банкрутства юридичних і фізичних осіб.

Таким чином, для реалізації діяльності держави в напрямку оздоровлення господарського середовища необхідно здійснювати переважно захисні функції антикризової спрямованості. Антикризова спрямованість функцій держави у цьому випадку продиктована саме необхідністю оздоровлення, а не, наприклад, потребою у деякому поліпшенні господарського середовища.

Щоб здолати та унеможливити кризовий стан економічного розвитку, потрібна ефективна система державного управління. На відміну від суто адміністративних зусиль необхідно запровадити державне інституціональне управління – цілеспрямований вплив держави на обмеження та норми діяльності учасників створюваної ринкової економіки.

Для ефективного функціонування ринкової економіки держава повинна започатковувати сприятливе інституціональне середовище або адекватні «правила гри», тобто економічні інститути – формальні правила та неформальні обмеження для всіх, котрим відповідають певні механізми, що забезпечують їх примусове або добровільне виконання, за умови їх прозорості, передбачуваності та спрощення процедур застосування.

Під господарським середовищем автор дисертації пропонує розуміти загальні умови функціонування основних ринків (товарів та послуг, праці, капіталу, грошей) та об'єктів відповідної ринкової інфраструктури. Залежно від стану функціонування ринків господарське середовище в країні може бути задовільним (повноцінним), незадовільним або кризовим.

Щоб з'ясувати реальні можливості, які несе в собі повноцінна ринкова система, необхідно розглянути завдання і функції, котрі виконує господарське середовище та його окремі складові системи. Так, основними завданнями господарського середовища доцільно вважати: забезпечення можливості постійного та зручного доступу підприємств до ринків основних ресурсів виробництва; створення умов для формування справедливих цін на ресурси (мінімізація цін); скорочення витрат обігу для операторів ринків; зменшення

витрат підприємств на придбання ресурсів виробництва (результатом чого є зменшення собівартості продукції та збільшення чистого прибутку).

Окрім поняття «господарське середовище» в науковій літературі використовуються споріднені поняття «ринкове середовище», «бізнес-середовище», «інституціональне середовище» та «інвестиційний клімат».

Наприклад, під бізнес-середовищем розуміють умови, в яких здійснюється інвестиційна діяльність та функціонування приватних підприємств [170]. Під оздоровленням (поліпшенням) бізнес-середовища здебільшого розуміють зусилля держави та суспільства, спрямовані на усунення тих перешкод (проблем), з якими нині стикається бізнес. Найбільш важливими з погляду бізнесу в Україні функціями ефективного бізнес-середовища визначені такі: легкість входження на ринок; зручність залучення ресурсів і розбудови бізнес-інфраструктури; гарантування захисту прав власника; створення чітких та справедливих (чесних) «правил гри»; справедливість розподілу доходів через податки та обов'язкові платежі. За наявності всіх цих компонентів можна стверджувати про те, що в країні створено сприятливе середовище для ведення бізнесу.

Інвестиційний клімат зазвичай характеризується сполученням інвестиційної привабливості та інвестиційної активності. Інвестиційна привабливість визначається як система або поєднання різних об'єктивних ознак, засобів, можливостей, що зумовлюють у сукупності потенціальний платоспроможний попит на інвестиції у дану країну, регіон та ін. Вона формується з двох компонент: рівня інвестиційного потенціалу, який визначається низкою економічних, соціальних та природно-географічних факторів, та рівня некомерційних інвестиційних ризиків, котрий визначається зовнішньою по відношенню до інвестора макроекономічною та регіональною ситуацією. Взаємозв'язок інвестиційної привабливості та інвестиційної активності має характер кореляційної залежності, тобто інвестиційна привабливість – це узагальнений чинник ознак, а інвестиційна активність – залежний від нього результат. Високий рівень кореляції поточної інвестиційної

привабливості регіонів та поточної інвестиційної активності дає змогу визначити перспективну інвестиційну активність [141].

Необхідно відзначити, що існує достатньо широкий спектр поняття «інвестиційний клімат» та методик його оцінювання [90; 121]. Наприклад, під інвестиційним кліматом розуміють середовище, в якому здійснюються інвестиційні процеси. Сприятливим вважається клімат, що посилює активну діяльність інвесторів, стимулює притік капіталу. Несприятливим є клімат, що підвищує ризики для інвесторів, що призводить до втечі власного капіталу з країни та згасанню інвестиційної діяльності зарубіжних інвесторів.[13]. Фактори, що формують сприятливе господарське середовище, наведені в табл.1.1.

Про оздоровлення господарського середовища звичайно мова йде тоді, коли стан його функціонування характеризується як кризовий, про поліпшення – коли цей стан не відповідає вимогам міжнародної практики та стандартам або потенційним можливостям національної економіки.

Поняття «криза», яке політики запозичили в медицині, згодом додавши йому яскраво виражені драматичні фарби, споконвічно має лише один зміст: різкий, крутий перелом; важкий перехідний стан. Криза – це природна фаза розвитку будь-якої системи, зона біфуркації. Криза – момент дезорганізації системи, разом з тим – це фактор організації системи, її самоорганізації.

Поняття «соціальної кризи» може вживатися в широкому і вузькому змістах. У широкому змісті це поняття можна визначити так: будь-яка криза, що пов'язана з розвитком суспільства, є соціальною. У вузькому змісті воно застосовується у випадку розмежування сфер життя суспільства. Ми можемо говорити про кризу економічну, політичну, соціальну, психологічну. Економічні кризи бувають: циклічні, структурні, кон'юнктурні, місцеві, локальні, регіональні тощо.

Соціальна криза – це криза соціальних відносин. Суть політичної кризи полягає в тім, що влада не в змозі управляти. Психологічна криза – стан непевності і страху в суспільстві, внаслідок цього відбувається зниження рівня

раціональності суспільної свідомості. Поняття «системної кризи» може бути визначене як єдність криз економічної, політичної, соціальної, психологічної.

Поняття «катастрофа» стосовно до вивчення кризових процесів має подвійний сенс: з одного боку, воно характеризує масштаби кризи, з іншого – містить елемент непередбачуваності розвитку досліджуваних процесів.

Таблиця 1.1

Фактори, що формують сприятливе господарське середовище

<i>Найменування фактора</i>	<i>Характеристика фактора</i>
1. Об'єктивні	
1.1. Природнокліматичні умови	Багаті природні ресурси
1.2. Географічне положення	Наявність кордонів з зарубіжними державами та сусідство з розвиненими регіонами України, наявність морського та річного сполучення з іншими регіонами та державами
1.3. Стан довкілля	Постійно підтримується на необхідному рівні
2. Суб'єктивні	
2.1. Законодавча та нормативна база	Стабільний правовий режим; досконале законодавство про банкрутство, жорстке регулювання відносин власності; законодавче закріплення податкових пільг для підтримки інвестиційної діяльності; наявність механізму роботи з локальними інвестиційними проектами
2.2. Економічний стан	Висока ступінь розвитку ринкових відносин, диверсифікованість економічного середовища, наявність незалежного фінансового ринку та ринку інвестиційних послуг; прийнятні ставки експортного та імпортного мита; невисока вартість банківських послуг, позитивна політика у сфері валютного курсу
2.3. Фактори ризику	Державні гарантії захисту українських та іноземних інвесторів від некомерційних ризиків; невисокі ризики здійснення інвестиційної діяльності
2.4. Будівельна база	Наявність економічно незалежного ринку будівельної продукції, робіт та послуг; наявні потужності будівельних підприємств
2.5. Науковий потенціал	Достатня кількість у регіоні наукових установ; висококваліфікований науковий потенціал
2.6. Трудові ресурси	Низька частка населення пенсійного віку; наявність даних про різні категорії трудових ресурсів; висококваліфікований кадровий потенціал

2.7. Соціальна інфраструктура	Досвідчені українські та зарубіжні консалтингові та аудиторські організації, інституціональні інвестори ¹ ; розвинута експортна система; наявність загальнодоступної інформації про інвестиційні проекти, інвесторів та ін.; розвинуті види промислових інфраструктур (транспортна, зв'язку і т.ін.), наявність системи моніторингу фінансового стану підприємств
-------------------------------	--

Поняття «системної кризи» має багато спільного з поняттям соціальна катастрофа, однак між ними є деяке розходження. Системна криза, що розуміється як переломний період у розвитку системи, як свого роду внутрішня пружина розвитку, припускає вихід із кризи, подолання дезорганізації, відновлення відтворювального порядку, іншими словами, система одержує новий імпульс до розвитку. Соціальна катастрофа несе в собі зміст необоротних деструктивних змін, пов'язаних значною мірою із загибеллю системи – з одного боку, а з іншого – виникненням іншого соціального організму на місці колишнього.

Відомо, що вихід із кризи об'єктивно вимагає мобілізації сил, ресурсів суспільства, концентрації влади з посиленням її авторитарних засад. В історії багатьох держав не раз виникали найтяжчі економічні кризи, однак вони не приводили до бонапартизму чи диктатури. Саме системний характер кризи визначальним чином впливає на способи виходу з кризової ситуації. Значення має також ступінь адекватності методів вирішення назрілих проблем.

Відомий так званий ефект Брюнінга, на ім'я німецького канцлера періоду Веймарської республіки, який в 1930-1932 рр. намагався вирішити кризові соціально-економічні проблеми шляхом ліберальних, власне кажучи монетариських засобів (досягнення бездефіцитного бюджету будь-якою ціною; скорочення соціальних витрат). Логіка ж розвитку, виходу з кризи вимагали зовсім інших підходів, блискуче зрозумілих і реалізованих у той же самий час у США президентом Рузвельтом, який успішно оздоровлював економіку країни методами активного державного стимулювання. Німеччину ж чекала

¹ Інвестиційні та ощадні банки, інвестиційні фонди, пенсійні та страхові фонди, товариства та асоціації інвесторів.

катастрофа, що виразилася у величезному спаді виробництва (приблизно наполовину), різкому загостренні соціальних проблем, втраті управління та орієнтирів і, як підсумок, – у приході до влади вкрай авторитарного режиму, котрий по-своєму осідлав соціально-державну домінанту розвитку того часу.

Взагалі сучасна криза давно втратила свою природність. Кризу можна спровокувати, поглибити, блокувати шляхи виходу з кризи, перевести кризу в катастрофу. Технології щодо дестабілізації економіки, політики, управління, соціальних, міжнаціональних, дипломатичних та інших відносин, а також технології дискредитації особистості, системи безпеки і самої держави досягли небувалої досконалості [184]. Наприклад, вже давно виявлено неспроможність міжнародних фінансових організацій попередити економічні кризи, що охопили низку країн у другій половині 90-х років ХХ ст., а також недостатню ефективність реформування економіки країн СНД. Це змусило не лише чиновників, а й науковців разом із фінансистами-практиками замислитися над прийнятністю теоретичних засад функціонування цих організацій [148]. Зокрема, зараз ні в кого не викликає сумніву те, що реалізація вимоги МВФ щодо стабілізації маси грошей в обігу на рівні не більше 13 % ВВП у період уведення та стабілізації гривні стала головною причиною кризи неплатежів в Україні в 1996-1999 рр.

Криза може розглядатися як умова (засіб) реалізації різних цілей. Криза як засіб збагачення (за рахунок держави і не тільки) – переділ власності можливий тільки в умовах кризи. Криза як спосіб існування (головним чином за рахунок держави) – мова йде про структури, життєздатність яких забезпечується кризою. Не обов'язково довгі, але заплутані ланцюжки від постачальника до споживача через посередників створюють в якійсь із ланок ситуацію нагромадження боргів у результаті неплатежів. Як правило, відповідачем, у кінцевому рахунку, є державні підприємства (структури), а по суті, платники податків, тобто народ.

Наслідки дотримання положень Вашингтонського консенсусу в Україні в тій послідовності, яка була узгоджена радниками з МВФ, – «стабілізація – лібералізація

– приватизація» – були багато в чому чинниками сучасних кризових явищ та незадовільного стану господарського середовища. Бо прогресивним перетворенням у структурі форм власності не передували зміни інституціонального середовища функціонування всіх суб'єктів власності й, зокрема, не були розроблені фундаментальні правила і норми поведінки, котрі б забезпечували надійність і прозорість господарських операцій і передбачуваність їхніх результатів. Не був своєчасно розроблений і задовільний механізм банкрутства, без якого приватизація втрачає сенс як фундамент довгострокового зростання й розвитку [148].

Сутність оздоровлення господарського середовища полягає в реалізації антикризової функції держави, спрямованої на виявлення дійсного стану господарського середовища на основі аналізу ключових показників (кількість збиткових підприємств, підприємств-банкрутів, прибутковість інвестованого капіталу, обсяги зарубіжних інвестицій, обсяги тіньової економіки, рівень безробіття тощо) та використання фінансових ресурсів, організаційних та інших заходів, необхідних для запобігання або подолання кризових явищ в економіці.

Одним з основних факторів, що погіршують стан господарського середовища, зокрема, стримують, наприклад, рівень міжнародного інвестиційного рейтингу України, зарубіжні фахівці називають слабке інституціональне середовище [274]. Практично до початку 2005 р. інституціональне середовище України характеризувалося сильним регламентуючим впливом держави, який істотно залежав від елітарних груп, що одержували різного роду привілеї та пільги. Як основна складова господарського середовища, інституціональне середовище впливає на якість ведення бізнесу, його вдосконалення потребує приведення регуляторних актів державних органів у відповідність із принципами державної регуляторної політики та запровадження більш ефективних механізмів державного управління оздоровлення господарського середовища. Адже певний стан господарського середовища (відсутність чесних «правила гри» для всіх або їх часта не передбачувана зміна, велика кількість збиткових та неспроможних підприємств, наявність тіньової економіки, корупції тощо) негативно впливає

на економічне зростання та унеможливорює прогресивні інституціональні перетворення.

У даний час господарське середовище України та фінансовий стан підприємств потребують не просто поліпшення, а суттєвого оздоровлення шляхом активізації зусиль державних органів управління. Ця думка підтверджується, наприклад, висновком міжнародного рейтингового агентства Standard & Poor's. Також серйозними обмеженнями є труднощі, пов'язані з реструктуризацією промисловості, недоліки у сфері корпоративного управління і слабка платіжна культура в усіх ланках економіки. «Хоча б часткове вирішення цих проблем – одне з найважливіших завдань, що стоять перед нинішнім керівництвом країни», – зазначено в повідомленні агентства. Зробити процес управління більш прозорим і провести інституціональну реформу в системі, яка багато років була наповненою корупцією і беззаконням, буде нелегко. Багато часу і праці вимагає також удосконалення судової системи [274].

Необхідно зауважити, що поняття «інституціональна структура» та «інституціональне середовище» дуже близькі до поняття «господарське середовище». Вони були запозичені у соціологів, які часто не розрізняють ці два поняття та використовують їх як синоніми [206].

Згідно з Д. Нортом, інститути – це правила, механізми, що забезпечують їх виконання, та норми поведінки, які структурують регулярні взаємовідносини між людьми [159, с.73]. Інституціональне середовище – це такі зовнішні до підприємства інститути або «правила гри», які задають загальні обмеження для всіх, зокрема правила, що задають вірогідні форми організації та контролю господарської діяльності. Одержуючи суспільно визнану форму, вони стають абсолютними правами власності. Абсолютні *де-юре* права власності включають економічне законодавство та інші нормативні акти: акціонерне, антимонопольне законодавство, обмеження на експортно-імпорتنі операції, законодавство про приватизацію, про неспроможність (банкрутство), про ліцензування та реєстрацію підприємств тощо [262].

Інституціональна структура – це сукупність інформаційних, управляючих, технологічних та інших зв'язків між учасниками інституціонального середовища. Інституціональне середовище створює умови та орієнтири відбору ефективних елементів інституціональної структури [25].

Господарське середовище дещо ширше інституціонального середовища, бо його стан залежить не лише від суб'єктивних факторів, а й від об'єктивних (природно-кліматичні умови, географічне положення, екологічний стан довкілля, зношеність основних фондів тощо). Інституціональне середовище характеризує обмежуючі правила функціонування та загальні умови конкуренції між учасниками ринкових відносин.

Можна стверджувати, що Україна поки ще йде шляхом удосконалення системи державного управління оздоровленням господарського середовища. Оскільки, по-перше, не визначений перелік ключових показників-індикаторів стану господарського середовища, відсутні комплексний підхід до його моніторингу та необхідна державна статистика. Наприклад, донедавна деякі міністри про банкрутство підвідомчих підприємств дізнавалися лише із засобів масової інформації. По-друге, функція оздоровлення господарського середовища здійснюється різноманітними державними органами, які не несуть безпосередньої відповідальності за його загальний стан та результативність і ефективність використання ресурсів, а також недостатньо координують свої зусилля при вирішенні цієї проблеми. Рекомендації щодо інтегральної оцінки обсягів тіньової економіки затверджені лише у 2005 р. (наказ Міністерства економіки України від 3 червня 2005 р. № 156).

Оздоровлення господарського середовища повинно стати однією з головних функцій держави, а вдосконалення механізмів державного управління оздоровленням господарського середовища необхідно розглядати як одне з актуальних наукових і практичних завдань. Очевидно, що одним із назрілих прикладних наукових завдань сьогодні є необхідність обґрунтування механізмів своєчасного виявлення тенденцій формування симптомів неплатоспроможності у прибутково працюючого суб'єкта підприємницької

діяльності. Актуальною практичною проблемою є запровадження регіонального моніторингу фінансового стану підприємств з метою розробки та реалізації випереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутству, в тому числі підприємств з часткою держави у статутному фонді.

Безпосереднє відношення до загального оздоровлення господарського середовища має фінансове оздоровлення підприємств, зокрема підприємств з часткою держави у статутному фонді. Адже загальні кризові явища в економіці обумовлені насамперед фінансовими кризами окремих підприємств.

Під фінансовою кризою розуміють виникнення стану лімітованої господарської діяльності підприємства й обмежених можливостей його впливу на власні фінансові відношення з непередбачуваними результатами, що загрожують подальшому розвитку та існуванню підприємства. На практиці з кризою, як правило, ідентифікується загроза неплатоспроможності й банкрутства підприємства, діяльність підприємства в безприбутковій зоні або відсутність у нього потенціалу для подальшого успішного функціонування.

Чинники, що можуть обумовити фінансову кризу на підприємстві, прийнято підрозділяти на зовнішні або екзогенні (не залежать від діяльності підприємства) та внутрішні або ендогенні (залежать від підприємства).

Основними екзогенними чинниками кризи на підприємстві можуть бути: спад кон'юнктури в економіці в цілому; значний рівень інфляції; нестабільність господарського (особливо податкового) законодавства; нестабільність фінансового і валютного ринків; посилення конкуренції в галузі; криза окремої галузі; посилення монополізму на ринку; дискримінація підприємств органами влади та управління; політична нестабільність у країні місцезнаходження підприємства або в країнах підприємств-постачальників сировини (споживачів продукції).

Основні ендогенні чинники фінансової кризи на підприємстві: відсутність стратегічної спрямованості підприємства; недоліки в організаційній структурі; низький рівень менеджменту; недосконалий маркетинг і втрата існуючих ринків збуту продукції; незадовільне використання виробничих ресурсів;

непродуктивне утримання зайвих робочих місць та об'єктів соціальної інфраструктури.

Типовими наслідками впливу вищенаведених чинників на фінансово-господарську діяльність підприємства є: втрата клієнтів і покупців готової продукції; зменшення кількості замовлень і контрактів по збуту; неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей; збільшення собівартості й різке зниження продуктивності праці; збільшення розміру неліквідних оборотних коштів і наднормативні запаси; виникнення виробничих конфліктів на підприємстві і збільшення плинності кадрів; збільшення тиску на ціни; істотне зменшення обсягів реалізації і, як наслідок, зменшення виручки від реалізації продукції. Процес розвитку симптомів фінансової кризи на підприємстві зображено на рис. 1.1 [206].

Обумовлене зовнішніми і внутрішніми чинниками, зменшення обсягів продажів веде, з одного боку, до зниження прибутковості та збитковості, а з іншого – до зниження рівня ліквідності та неплатоспроможності. Закономірним результатом такої ситуації є тотальна кредиторська заборгованість, неплатоспроможність і банкрутство суб'єкта господарювання.

Кризові явища в економіці країни, загальне падіння обсягів виробництва, криза неплатежів і, як наслідок, існування величезної взаємної заборгованості, політична нестабільність в суспільстві, недосконалість законодавства в галузі господарського права та податкової політики, сповільнення розвитку науки і техніки та неефективний фінансовий менеджмент слугують причиною існування в країні стійкої тенденції до збільшення кількості підприємств-банкрутів.

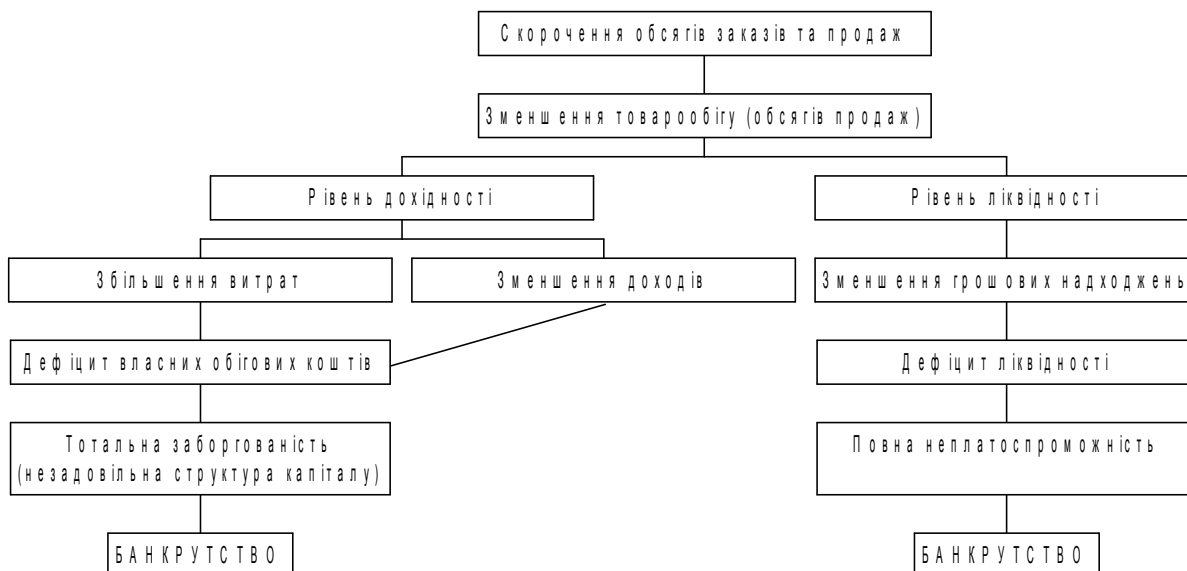

Рис. 1.1. Розвиток симптомів банкрутства на підприємстві

Крім того, становлення українського інституту банкрутства в системі економічного та правового регулювання підприємницьких відносин відбувалось у той період, коли кризові процеси під час створення молодій держави були практично некерованими. Затримка в здійсненні реальних економічних реформ, гіперінфляція, недоліки в приватизації, помилки в податковій та грошово-кредитній політиці привели до створення «тіньової» економіки. Внаслідок цього багато підприємств стали заложниками цих умов, що приводять фактично до їх штучного банкрутства. А діюче законодавство було позбавлено механізму «відсорткування» реальних банкрутів від штучних.

1.2. Механізми державного управління оздоровленням господарської діяльності підприємств України

Механізми державного управління повинні забезпечувати дієвий вплив на поліпшення господарського середовища. Щоб мати повне розуміння дієздатності будь-якого механізму та встановити напрямки його вдосконалення, необхідно уточнити визначення поняття «механізм державного управління».

Термін «механізм» у прямому смислі застосовується в технічному значенні, трактування його пов'язане з внутрішнім устроєм машини. У переносному значенні загальне визначення механізму таке: «система, устрій, що визначає порядок якогось виду діяльності». Стосовно організаційних систем механізм

функціонування – сукупність правил, законів і процедур, що регламентують взаємодію учасників організаційної системи; механізм управління – сукупність процедур прийняття управлінських рішень [38; 158]. Наприклад, висловлювалась думка, що в цілому механізм управління необхідно розглядати як найбільш активний елемент системи управління, який забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності об'єкта, котрим управляють [262].

Проте такі визначення механізмів функціонування та управління недостатні. По-перше, механізм – це сутність явища у будь-якій галузі науки. Це поняття необхідно розглядати як співвідносне, що потребує доповнення: механізм чогось [36]. По-друге, поняття «механізм» сполучується з епітетом «механічний», що означає «свідомо не регульований» [214].

Автор дослідження дійшов висновку, що при використанні поняття «механізм» у теорії державного управління мова йде про таку систему (політичну, економічну, господарську, організаційну, управлінську), яка здатна об'єктивно забезпечувати постійний або автоматичний управляючий вплив на предмет управління (змінювану в процесі й результаті управління компоненту системи) з метою досягнення необхідних результатів діяльності.

На цій підставі можна визначити, що загальний механізм державного управління оздоровленням господарського середовища – це система органів влади, функції яких мають до цього відношення, законодавчих норм та правил, окремих методів управління та процедур формування рішень або правил їх прийняття, які в комплексі здатні забезпечувати постійний (автоматичний) вплив на поліпшення господарського середовища та його складових.

Будь-який механізм державного управління є цілісною системою, яка у свою чергу складається з конкретних управлінських механізмів (інструментів). Серед цих механізмів, як правило, можна виокремити *провідний механізм управління* – найбільш дієздатний елемент системи управління, що забезпечує вплив на цільові показники, котрі характеризують результативність державної системи управління у даній сфері діяльності. Поліпшення провідного механізму управління, як правило, підвищує ефективність управлінської діяльності, тобто

збільшує відношення результати/витрати.

Таким чином, сутність механізму державного управління господарським середовищем визначається наявністю певної системи державних і суспільних інститутів, що забезпечує постійний (автоматичний) управляючий або регулюючий вплив, спрямований на досягнення необхідних результатів діяльності. Якщо наявна система інститутів не забезпечує постійність такого впливу, то можна говорити про відсутність провідного механізму управління або регулювання, чи його недосконалість. У цьому випадку вся система управління не є досконалою, бо не забезпечує постійне зростання результативності визначеної галузі діяльності.

Механізм регулювання відрізняється від механізму управління наявністю ефективного зворотного зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління, що може змінюватись у бажаному напрямку.

Для того щоб державний орган обрав той чи інший механізм управління або регулювання, тобто залежність своїх дій від дій об'єктів та результатів управління, він повинен уміти передбачати поведження об'єктів – їхню реакцію на ті або інші акти державного управління та регуляторного впливу. На практиці діяльність української держави у цьому напрямку довгий час здійснювалась переважно методом проб та помилок. Щоб уникнути такої практики, видано Указ Президента України від 12 травня 2005 р. «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва» [237], який безпосередньо спрямований на забезпечення реалізації конституційного права громадян на підприємницьку діяльність, створення більш сприятливих умов для розвитку підприємництва на засадах непорушності права приватної власності, підтримання добросовісної конкуренції і обмеження монополізму, перегляд регуляторних актів державних органів та приведення їх у відповідність із принципами державної регуляторної політики.

Державна політика у сфері оздоровлення господарського середовища з метою поліпшення інвестиційного клімату, зменшення частки збиткових

підприємств та підприємств-боржників повинна спрямовуватись на створення таких системних елементів державного управління: механізмів державного регулювання корпоративних відносин; механізмів нормативно-правового забезпечення розвитку корпоративного управління, правозастосування в галузі корпоративного управління; методів управління державними корпоративними правами; системи управління процесами фінансової санації, банкрутства та ліквідації неперспективних державних підприємств, які не можуть бути оздоровлені, зокрема через процедури банкрутства; механізмів регулювання господарських відносин, адаптованих до потреб сучасного ринку. Окремі механізми державного управління оздоровленням господарського середовища узагальнені і представлені на рис. 1.2.

Потреба в оздоровленні господарського середовища вимагає також застосування таких механізмів функціонування державного сектора: контролю за ефективністю використання державного майна та результативністю управління державними корпоративними правами; системного контролю за складанням, затвердженням та виконанням фінансових планів державних підприємств та господарських товариств, створених за участю держави; делегування функцій з управління підприємствами від центральних органів виконавчої влади, за якими залишаються функції з реалізації державної політики у відповідних секторах промисловості, уповноваженим в установленому порядку особам та ін.

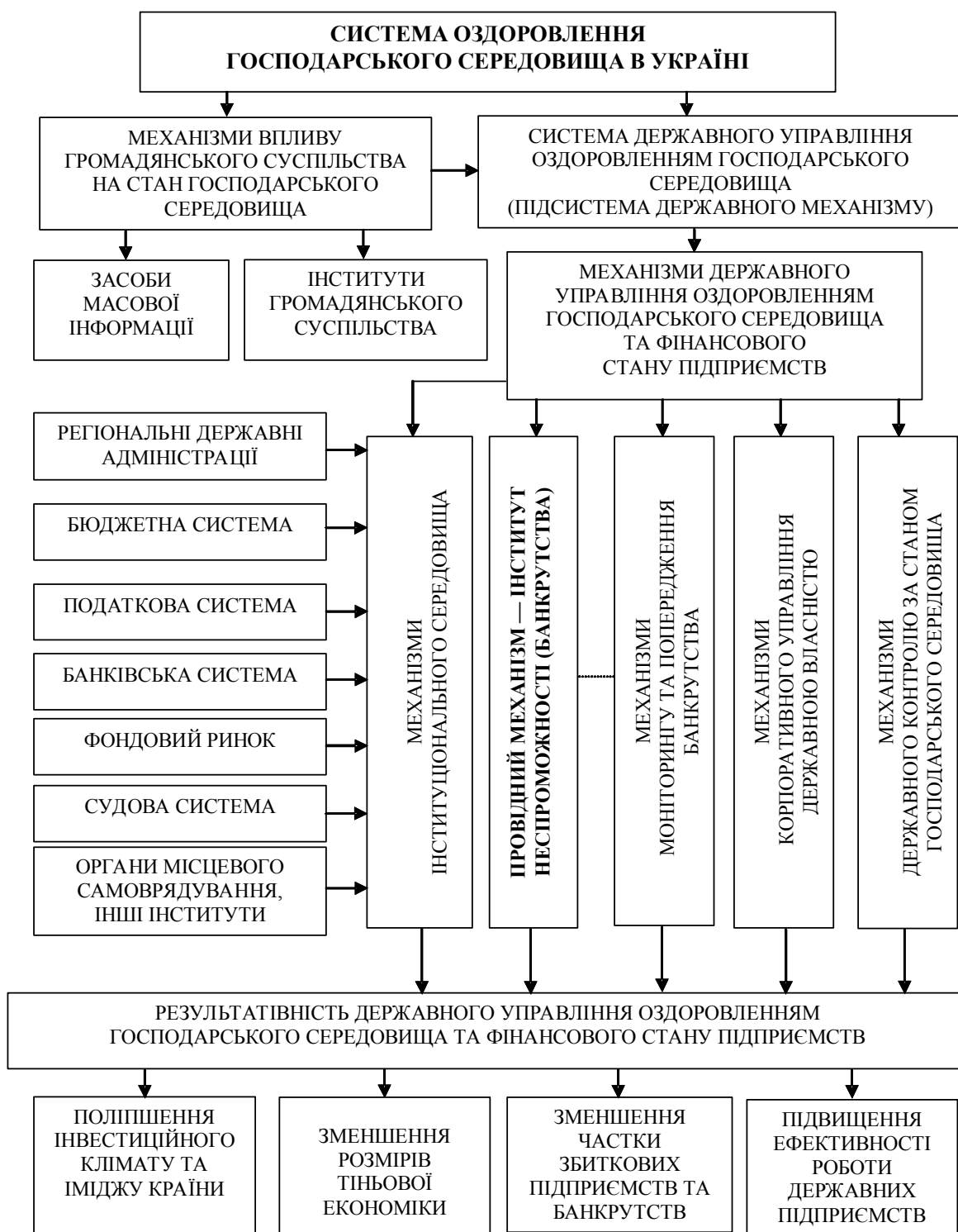

Рис. 1.2. Механізми державного управління оздоровленням господарського середовища та критерії результативності управління

Оздоровлення платіжної культури у всіх ланках економіки повинен забезпечувати інститут неспроможності (банкрутства). За характером цей інститут відноситься до системи економічних інститутів і одночасно є провідним механізмом державного управління оздоровленням господарського

середовища.

Нагадаємо, що економічний інститут – це формальні правила та неформальні обмеження, котрим відповідають певні механізми інфорсменту², що забезпечують їх примусове або добровільне виконання [272, с. 97].

З переходом до побудови ринкової економіки назріла необхідність появи інституту банкрутства і в Україні. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30 червня 1999 р. № 784-XIV [81] (сучасна назва вдосконаленого закону «Про банкрутство» від 14 травня 1992 р. № 2343-XII [80]) встановлює не лише умови та порядок повного або часткового задоволення вимог кредиторів, визнання суб'єкта підприємницької діяльності (боржника) банкрутом та застосування ліквідаційної процедури, але й правила та механізми відновлення його платоспроможності, зокрема за допомогою процедур досудової та судової санації, шляхом укладення мирової угоди.

Якщо економіка виводиться з кризового стану, то потрібні механізми управління, дія яких спрямована на відновлення платоспроможності підприємств-боржників. Для цього необхідно застосовувати механізми своєчасного визначення ймовірності банкрутства, випереджувальної фінансової санації та організаційної реструктуризації, тощо. Взагалі ж можливі принаймні два концептуальні підходи до використання інституту банкрутства для оздоровлення господарського середовища. Перший з них базується на принципі безумовного забезпечення рівного захисту інтересів кредиторів та боржника. Розвиток цієї сфери законодавства у світі привів до вироблення певних стандартів та важливих принципів законодавства про неспроможність, найважливішими з яких є такі: законодавство про неспроможність має забезпечити кожного підприємця зрозумілими та відкритими правовими способами розв'язання боргових проблем; законодавство повинно виключати будь-які форми втручання держави у процедури банкрутства; рівне та недискримінаційне відношення повинно бути забезпечено усім підприємцям,

²² Від англ. *enforcement* – примус до виконання правил, забезпечення санкцією, здійснення, проведення в життя (закону, постанови і т.ін.).

що беруть участь у процедурах банкрутства як в якості боржника, так і кредиторів.

Другий концептуальний підхід до використання інституту банкрутства в механізмі оздоровлення господарського середовища має «проборжникову» спрямованість, особливо коли мова йде про неплатоспроможність державних підприємств. Зрозуміло, що в умовах становлення ринкової економіки законодавство про неспроможність (банкрутство) відносно державних підприємств повинно бути достатньо лояльним, щоб запобігти в перехідному періоді великої хвилі банкрутств. Зараз домінує думка про те, що поширювати лояльний підхід на приватний сектор (приватизовані підприємства) не доцільно, оскільки в цьому криється певна небезпека. Якщо приватні підприємці не будуть повною мірою обмежені чинністю закону про банкрутство, то може істотно постраждати розрахунково-платіжна фінансова дисципліна, а це, у свою чергу, знизить довіру до приватного підприємництва і темпи його розвитку.

Проте існує й інша точка зору. Наприклад, за твердженням суддів місцевих господарських судів, які були учасниками Міжнародного форуму з фінансового оздоровлення та банкрутства (м. Київ, 8-10 вересня 2004 р.), чинне законодавство зорієнтовано головним чином на прийняття рішень про ліквідацію підприємства-банкрута, а мова про застосування процедур відновлення платоспроможності у більшості випадків не йде. Ця особливість нашого законодавства не співпадає з економічною політикою, наприклад, таких країн, як Німеччина та Великобританія. За підходами німецьких фахівців потрібно захищати насамперед боржника, а не кредиторів. Аргументація доволі проста і переконлива – відновлення платоспроможності боржника шляхом реструктуризації його заборгованості перед кредиторами дозволить останнім все ж таки протягом певного періоду отримати свої кошти, а при ліквідації боржника кредитори можуть або втратити все, або більшу частину своїх грошей чи вкладень (вимоги кредиторів задовольняються у таких справах у середньому на 15-25%). У Великобританії 70% справ про банкрутство не

закінчуються ліквідаційною процедурою. За твердженнями ж суддів місцевих господарських судів України вони орієнтуються на процедури ліквідації й у більшості випадків не мають можливості приймати рішення про відновлення платоспроможності підприємства – боржника. Тому нам вкрай потрібен такий європейський досвід і необхідний відповідний перегляд нашого законодавства та практики його застосування. Адже це сприятиме збереженню тисяч робочих місць, зайнятості і підвищенню завдяки цьому добробуту наших громадян.

Оскільки центральною ланкою господарського середовища є умови, в яких здійснюється ринкове функціонування підприємств та їх інвестиційна діяльність, то основним критерієм, що визначає стан господарського середовища, доцільно вважати загальний фінансовий стан підприємництва (прибутковість, збитковість, неплатоспроможність), тенденції та напрямки його зміни, а *провідним механізмом фінансового оздоровлення* – державну систему виявлення симптомів потенційного банкрутства та протидії йому шляхом санації, реструктуризації, реорганізації чи ліквідації підприємств у відповідності до законодавства про неспроможність (банкрутство).

Таким чином, інститут неспроможності (банкрутства) є провідним механізмом державного управління оздоровленням господарського середовища. Тому не випадково достатньо велику кількість наукових праць сьогодення присвячено вдосконаленню складових частин інституту (неспроможності) банкрутства в Україні. Насамперед, велика увага приділяється уточненню поняття «неспроможність» та «банкрутство».

Зокрема, у Законі України «Про банкрутство» [80] банкрутство визначалось як пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності – задовольнити в установленій для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом.

Після значного вдосконалення цього Закону в 1999 р. він отримав назву «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81]. Згідно зі ст. 1 Закону, банкрутство – визнана господарським судом

неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. Закон дає такі термінологічні визначення: *неплатоспроможність* – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності; *боржник* – суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати.

У законодавстві Російської Федерації банкрутство або економічна неспроможність – це засвідчена судом нездатність суб'єкта господарювання оплатити пред'явлені фінансові документи. Тут фактично ототожнюються поняття «неспроможність» і «банкрутство». Проте у сучасному західному законодавстві вищенаведеному визначенню банкрутства відповідає термін «неспроможність», оскільки «банкрутство» віддзеркалює кримінально-правову сторону неспроможності.

Г.Ф. Шершеневич указує на різноманітний зміст понять «неспроможність» і «банкрутство», ставлячи на перше місце *наявність або відсутність провини боржника* в неможливості задовольнити вимоги кредиторів. Неспроможність – це «стан майна, судовим порядком установлений, який дає підставу припускати недостатність його для рівномірного задоволення всіх кредиторів» [258, с. 88]. Банкрутство («необережне або навмисне заподіяння неспроможним боржником збитку кредиторам за допомогою зменшення або приховування майна» [Там же, с. 460]), відповідно до його концепції, ширше неспроможності, тому що укладає підступну дію, що чиниться неспроможним боржником і тому припускає неспроможність. Дії, що чиняться неспроможним боржником (з погляду Г.Ф. Шершеневича), у Кримінальному кодексі РФ кваліфікуються за ст. 195 як

«неправомірні дії при банкрутстві». З вищесказаного можна було б зробити висновок, що банкрутство – це неспроможність, що супроводжується деякими підступними діями, в яких може мати місце зловживання правом.

Зауважимо, що у Статуті про банкрутів, прийнятому в Російській імперії в 1800 р., виділялось три види неспроможності: *нещасна, необережна і злісна*. Статут містив норми про порядок визнання недійсними деяких угод, укладених банкрутом. Він регламентував також наслідки неспроможності, що полягали в позбавленні банкрута більшості прав. Статут про банкрутів 1832 р. чітко визначив критерієм неспроможності *неоплатність* (він проіснував до 1917 р.).

Цікава позиція С.Е. Жилинського, який, окрім зазначених, оперує ще й таким поняттям, як *неплатоспроможність*, вибудовуючи всі три поняття у певний ланцюжок. «Усе починається з неплатоспроможності. Якщо вона виявляється зовсім непосильною для боржника й останній втрачає всяку можливість розрахуватися з кредиторами, то такий неплатник тим самим набуває нової якості – стає неспроможним. Третя і завершальна якість на тернистому шляху невдалого підприємця – банкрут. Ним його наділяє арбітражний суд» [65, с. 591].

У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81] зазначені вище логічні протиріччя усунуто.

За останні роки в Україні опубліковано декілька підручників, монографій та практичних посібників [11; 23; 29; 30; 79 та ін.], в яких висвітлюються науково-методичні й практичні питання проблеми банкрутства та фінансового оздоровлення підприємств. Зокрема, у працях О. Бірюкова [29; 79] проведено порівняльний аналіз інституту неспроможності в різних країнах, що належать до різних правових сімей і знаходяться на різних рівнях економічного розвитку.

Проблемам банкрутства та фінансової санації було присвячено низку дисертаційних робіт вітчизняних науковців [6; 16; 31; 47; 69; 113; 131; 231 та ін.]. Зокрема, у дисертації М.І. Тітова [231] розглядалися матеріально-правові та процесуальні аспекти визнання господарюючих суб'єктів банкрутами. У дослідженні Т.М. Кравцової висвітлювалися питання визначення, оцінки та

прогнозування банкрутства підприємства, складність стадій [113]. В.А. Малига [131] здійснив комплексне дослідження проблем правового регулювання санації та інших процедур попередження банкрутства в Україні на основі аналізу сучасного стану термінологічного розвитку інституту банкрутства.

Досліджено також заходи оздоровчого характеру, які застосовуються до суб'єктів підприємницької діяльності – боржників. Так, у дисертації В.П. Мартиненко [137] запропоновано систему попередження банкрутства, яка передбачає визначення двох режимів господарювання: саморегуляція і державне регулювання. Р.Г. Афанасьєв [16] визначив шляхи вирішення проблеми правового регулювання банкрутства в Україні, зокрема етапи процесу створення спеціальних державних органів з метою запобігання банкрутству. У дисертації Н.М. Ляпунової [126] проаналізовано склад злочинів приховування банкрутства та фіктивного банкрутства. Н.Ю. Возіянова [47] дослідила теоретичні, організаційно-методичні, інформаційні та прикладні проблеми, пов'язані з удосконаленням організаційно-економічного механізму управління банкрутством суб'єктів господарювання, розробила методіку організації та ведення обліку неплатоспроможних підприємств недержавної форми власності та методіку діагностики банкрутства суб'єктів господарювання.

У дисертації О.О. Слюсаренка [205] наведено комплекс методичних рекомендацій з проблем оцінки фінансово-господарської діяльності підприємств, вибору варіанту організаційних процедур при вирішенні долі підприємства-боржника, виявлення причин банкрутства підприємств, виведення підприємств з кризового стану. У докторській дисертації Б.М. Полякова [171] визначено суть, характер і правову природу відносин неспроможності (банкрутства).. Розроблено концепцію реформування законодавства України про неспроможність (банкрутство). Запропоновано згрупувати господарсько-процесуальні норми в інститут права неспроможності або розділ Кодексу України про неспроможність.

Автором дисертації проаналізовано також наукові роботи, присвячені

дослідженню механізмів державного управління оздоровленням різних складових господарського середовища [122; 127; 136; 145; 151; 171 та ін.]. Зокрема, враховано результати вітчизняних досліджень проблеми, викладені у працях [68; 112; 125; 134; 138; 229; 232; 255], та проаналізований зарубіжний досвід [8-21; 135; 166; 176 та ін.].

Так, аналіз проблематики банкрутства підприємств у *Росії*, висвітленої у працях російських фахівців [115; 135; 167; 176; 182 та ін], показав, що є великі претензії до Закону РФ про банкрутство (неспроможність) з приводу слабкого регулювання соціального становища робітників підприємства-банкрута і необхідності внесення низки доповнень, зокрема, із приводу обов'язку власника працевлаштувати певну частину робітників у випадку банкрутства підприємства, зберегти заробітну плату протягом довшого терміну і т.ін. Правове положення робітників неспроможного підприємства – питання досить важливе, але воно має вирішуватись іншими методами.

Третина банкрутств у Росії були замовленими (тобто «декоративними»). Виникає питання: в чому причина зростання числа банкрутств і «декоративних» банкрутств, зокрема? К.Г. Таль вважає, що основною причиною є невідповідність істинних цілей ФЗ «Про неспроможність (банкрутство)» декларованим. За його словами, закон створювався в обстановці, коли був необхідний законний інструмент для «переділу» власності, не завершеного у процесі приватизації. І процедури закону були спрямовані на реалізацію зазначеної мети [223].

При вдосконаленні законодавства Росії був визнаний принципово неправильним абсолютно однаковий, одномірний підхід до всіх категорій боржників при застосуванні до них процедур банкрутства, як це мало місце раніше. Закон не робив ніяких розходжень між юридичною особою та індивідуальним підприємцем; між значним (найчастіше містоутворюючим) підприємством і посередницькою організацією, яка не володіла власним майном; торговим підприємством і селянським (фермерським) господарством; промисловим підприємством і кредитною організацією. Однаковими були

ознаки банкрутства таких боржників, застосовувані до них процедури і т.ін., хоча було цілком ясно, наскільки різноманітними будуть наслідки їхнього застосування [108, с.82].

Російський закон надав можливість застосування «прокредиторської» і «проборжникової» систем і цим обмежився, не турбуючи себе детальним регулюванням механізму їхньої реалізації. Зокрема, порядок розгляду справи за заявою боржника нічим не відрізняється від порядку розгляду такої ж справи за заявою кредитора, втім так само, як і всі процедури банкрутства, застосовувані до боржника [Там же, с. 81].

З метою скорочення судових витрат доцільно застосовувати позасудове фінансове оздоровлення неплатоспроможних підприємств. Проте в новому Законі РФ цьому приділено досить мало уваги. Необхідно також відзначити, що в Росії санація фактично виведена з-під контролю арбітражного суду. У законі відсутні положення, що регламентують порядок, терміни, відповідальність учасників.

В *Австралії* всі процедури банкрутства фізичних осіб регламентуються Законом про банкрутство, а реорганізації та ліквідації неспроможної юридичної особи (банкрутства) – Законом про корпорації.

Відповідно до цього Закону, в Австралії існує наглядова інстанція, що контролює відповідність Закону й іншим нормативним актам здійснення комерційних фінансових трансакцій у країні, – Державна Комісія зі страхування й інвестицій, яка виконує, серед іншого, роль державного органу Австралії з питань банкрутства. До завдань Комісії входить виявлення «проблемних» підприємств. Комісія може за власною ініціативою розпочати процедуру банкрутства неспроможного підприємства в суді (іншими особами, що можуть звернутися до суду із заявою про порушення справи про банкрутство неспроможного боржника, є його кредитори, директора та акціонери боржника, ліквідатор, що здійснює добровільну ліквідацію компанії за рішенням її акціонерів або інших власників). Комісія також виявляє міру відповідальності керівництва боржника за доведення керованого ними

підприємства до банкрутства. У випадку визначення винної відповідальності, Комісія може сама, не звертаючись до суду, дискваліфікувати директорів підприємства – банкрута.

У *Бельгії* Закон про банкрутство, вперше прийнятий в 1851 р. і з тих пір неодноразово переглянутий, передбачає декілька процедур, націлених на відновлення платоспроможності боржника (реструктуризація, мирова угода), і одну процедуру примусової ліквідації неспроможного боржника з реалізацією його активів і розподілом коштів серед кредиторів. Тільки остання процедура називається «банкрутством», хоча інші процедури і порядок їхнього здійснення також прописані в Законі про банкрутство. Державного органу по банкрутству в системі виконавчої влади Бельгії немає. Підготовкою і контролем здійснення всіх процедур за Законом про банкрутство займаються спеціальні посадові особи Комерційних судів, називані «судовими комісарами».

У *Франції* законодавство про банкрутство передбачає як процедури реабілітації неспроможного боржника, так і його банкрутства (примусової ліквідації). Відповідно до Закону, процедури фінансового оздоровлення (реабілітації боржника) здійснюють «адміністратори», а процедури банкрутства – «ліквідатори». Одна й та ж людина не може поєднувати ці дві професії.

Відповідно до Закону про банкрутство *Швеції*, «банкрутством» називається примусова, за рішенням суду, ліквідація неспроможного боржника. Процедура фінансового оздоровлення, що представляє собою комбінацію мирової угоди з реорганізацією боржника, проведена під контролем призначуваного судом «уповноваженого» («god man», дослівно – «божого людини»), здійснюється у відповідності зі спеціальним Законом про реорганізацію. Процедура добровільної (у деяких випадках – примусової) ліквідації боржника регламентується Законом про компанії. Водночас, у Швеції здійснюється досить «чильне» державне регулювання і контроль діяльності ліквідаторів

Закон *Голландії* про неспроможність прийнятий в 1893 р. і з тих пір зазнав численних змін [271]. Відповідальним за законотворчість в галузі неспроможності є Міністерство юстиції.

У кожному місцевому суді є спеціальна особа, відповідальна за реєстрацію всіх випадків банкрутства на території, підвідомчої цьому суду. Про кожний випадок банкрутства фізичної або юридичної особи публікується оголошення в «Офіційній Газеті», а також, як мінімум, у ще одній газеті. Якщо компанія була членом Комерційної палати, банкрутство такої юридичної особи реєструється й у місцевому відділенні Комерційної палати.

З 1987 р. у корпоративне законодавство Голландії введено положення про субсидіарну відповідальність керівництва і рад директорів компаній за наслідки неспроможного управління. Відповідно до Закону, керівництво будь-якої компанії в передбаченні неспроможності (тобто ситуації, при котрій компанія буде не спроможна оплатити всі свої зобов'язання в належні терміни), повинна привселюдно оповістити про цю ситуацію всіх зацікавлених осіб шляхом спеціальної публікації. Зміст такої публікації також визначено законом.

Закон про неспроможність діє на всій території Голландії без усяких винятків або місцевих особливостей. Ніяких місцевих правових актів про неспроможність не передбачено.

У Голландії немає урядового органу або посадових осіб, безпосередньо залучених до управління банкрутствами. Управління банкрутствами займаються суди і призначувані ними особи. Рішення суду про порушення справи про неспроможність містить призначення одного або більше наглядових суддів, і одного або більше ресиверів.

У *Сполученому Королівстві* всі процедури фінансового оздоровлення, реструктуризації і банкрутства (табл. 1.2, 1.3) регламентуються Законом про компанії від 1985 р., Законом про неспроможність від 1986 р. і Правилами неспроможності від 1986 р. із змінами і доповненнями від 1999 р., які деталізують Закон про неспроможність.

Не вдаючись у подробиці цих процедур, зазначимо, що всі вони здійснюються за рішенням суду під управлінням спеціально призначеного судом «практика по неспроможності» (аналог арбітражного керуючого).

У *Сполученому Королівстві* юридична або фізична особа вважається

неспроможною, якщо вартість її зобов'язань перевищує вартість активів, або якщо дана особа не спроможна погасити свої зобов'язання в строк.

У Канаді застосовується особливо жорстке державне регулювання всього інституту неспроможності, в тому числі діяльності осіб, що виконують функції, аналогічні функціям арбітражних керуючих (ці особи в Канаді називаються трасті).

Головною метою державного регулювання неспроможності в Канаді є створення умов для підвищення інвестиційної привабливості канадської ринкової економіки шляхом забезпечення дієвості справедливої й ефективної системи відновлення продуктивного потенціалу активів, фінансового оздоровлення боржників, запобігання шахрайства при банкрутстві і ведення необхідної статистики і реєстрів.

На підставі аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури можна зробити висновок, що ринкова економіка довела свою життєздатність протягом тривалого часу, незважаючи на постійну загрозу банкрутства. Навіть в економічно розвинутих країнах у деякі періоди спостерігається зростання кількості фінансово неспроможних підприємств. Зокрема, у Швейцарії та Німеччині число банкрутств у 2003 р. досягло рекордної позначки. У Швейцарії було оголошено банкрутами 4540 підприємств, що на 13,5 % більше, ніж у 2002 р. У Німеччині число підприємств-банкрутів у 2003 р. збільшилося на 5,5 % і склало близько 42000.

Таблиця 1.2

Процедури, що застосовуються до компаній (товариств)

<i>Найменування процедури українською мовою</i>	<i>Найменування процедури англійською мовою</i>	<i>Стислий опис процедури</i>
Управління	Administration	Мораторій, встановлюваний кредиторами з тим, щоб дозволити підприємству провести реструктуризацію. Найбільше близький аналог «зовнішнього управління» в контексті російського законодавства
Мирова угода	Company Voluntary Arrangement	Добровільна договірна процедура між боржником і кредиторами, здійснювана під контролем фахівця з неспроможності

	(CVA)	
Управління майном боржника	Receivership	Призначення керуючими активами боржника для вживання заходів щодо повернення коштів кредитора (за звичай банку), забезпечених активами боржника
Ліквідація	Liquidation	Ліквідація компанії добровільно або через суд
Розформування	Dissolution	Розформування компанії

Характерно, що досить часто у фінансовій кризі опиняються не лише суб`єкти господарювання, життєвий цикл яких закінчується, а підприємства, які перебувають у «розквіті сил» і є лідерами у відповідній галузі [273]. На підтвердження цієї тези можна навести відомі у світі приклади з Alstom, Suez (Франція), Enron, WorldCom (США), Grundig (Німеччина), Parmalat (Італія), Swissair (Швейцарія), Юкос (Росія) [227].

Таблиця 1.3

Процедури, що застосовуються до партнерств (товариств)

<i>Найменування процедури українською мовою</i>	<i>Найменування процедури англійською мовою</i>	<i>Стислий опис процедури</i>
Управління	Administration	Мораторій, встановлюваний з тим, щоб дозволити провести реструктуризацію товариства. Найбільше близький аналог «Зовнішнього керування» у контексті російського законодавства
Мирова угода	(PVA)	Добровільна договірна процедура між товариством і його кредиторами, здійснювана під контролем фахівця з неспроможності
Ліквідація	Winding Up	Ліквідація неспроможного партнерства

Справа в тому, що ринкова економіка споконвічно орієнтована на платоспроможний попит споживачів; заснована на приватній ініціативі підприємців, змушених із метою збільшення своїх прибутків орієнтуватися на споживачів (ринок) і на зниження власних витрат. Звідси стимули технічного прогресу, ефективності виробництва і т. ін. Така економіка припускає

конкурентну боротьбу підприємців і відсів або банкрутство тих, хто відстає від зростаючих запитів ринку до якості й асортименту товарів, а також за рівнем менеджменту і власних витрат.

Від діяльності держави з оздоровлення господарського середовища залежить, насамперед, поліпшення бізнес-середовища та інвестиційного іміджу країни, очищення економіки від неефективних суб'єктів господарської діяльності. Якщо ж економіка виводиться з кризового стану, то потрібний механізм противаги, спрямований на відновлення платоспроможності підприємств-боржників. Для цього необхідно визначати ймовірність банкрутства, щоб можна було заздалегідь застосовувати заходи з випереджувальної фінансової санації та організаційної реструктуризації.

Виходячи з вищевикладеного, законодавство про неспроможність (банкрутство) в Україні повинно виконувати, на думку автора дисертації, такі основні функції:

1. Служити механізмом запобігання непродуктивного використання активів підприємств.

2. Бути інструментом реабілітації підприємств, що виявилися на грані банкрутства, проте мають істотні резерви для успішної фінансово-господарської діяльності в майбутньому. Як правило, така реабілітація передбачає фінансову санацію та застосування реструктурно-реорганізаційних процедур.

3. Сприяти повній оплаті боргів кредиторам.

4. Не допускати випадків штучного (навмисного) банкрутства.

Незважаючи на прогрес, який було досягнуто у сфері реформування законодавства про банкрутство в Україні, це воно все ще містить суттєві недоліки. Зокрема, в ньому є положення, які можуть бути розцінені як дискримінаційні. Згідно з окремими положення Закону, не всі підприємницькі організації можуть визнаватись банкрутами. Закон про банкрутство виключає казенні підприємства (державні підприємства зі спеціальним статусом) із кола суб'єктів законодавства про банкрутство (п. 7, ст. 5 Закону). У кінцевому

рахунку Закон порушує основний принцип конкуренції – всі учасники ринку повинні бути рівними і законодавство має застосовуватися до всіх однаково. Слід звернути увагу на те, що крім того, що цими положеннями Закон фактично порушує права кредиторів, він тим самим захищає витратні та збиткові підприємства [111]. Не можна не залишити поза увагою й те, що Закон про банкрутство надає право органам місцевого самоврядування приймати рішення про те, що процедури банкрутства відносно комунальних підприємств не можуть бути порушені (п. 8, ст. 5 Закону).

1.3. Засоби державної політики оздоровлення підприємств

Трансформаційні процеси, які відбуваються в соціально-економічному житті України, ставлять нові вимоги до їх державного регулювання. Саморегулюючий ринковий механізм, на який до останнього часу покладалися надмірні надії, без ефективного регулюючого впливу держави на соціально-економічні процеси в умовах перехідної економіки виявився неідеальним. Таким чином, практика макроекономічного розвитку черговий раз підтвердила, що ефективне функціонування соціально орієнтованого ринкового механізму неможливе без активної державної соціально-економічної політики. Цьому підтвердженням є і світовий досвід [41], суть якого полягає в тому, що жодна держава, включаючи й ті, де впродовж століть відпрацьовувався і утверджувався механізм ринкового саморегулювання, не виходили із кризи без чіткої концепції, програми дій, без застосування, в тому числі на певний термін, жорсткого регламентування господарських відносин. Тим актуальнішим це є для країн перехідної економіки, де формування ринкового середовища знаходиться на початковій стадії.

Серед засобів державної політики, які використовуються для оздоровлення господарського середовища, важливу роль відіграє створення відповідного законодавства та розробка державних та національних програм розвитку промисловості та окремих галузей економіки. Наприклад, Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 рр., схвалена постановою

Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174, базувалася на Концепції державної промислової політики, схваленій Указом Президента України від 12 лютого 2003 р. № 102, Програмі діяльності Кабінету Міністрів України та ін.

Розвиток промисловості України спрямовувався на створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво промислового комплексу, здатного в умовах інтеграції та глобалізації розв'язувати основні завдання соціально-економічного розвитку та утвердження України як високотехнологічної держави.

Для досягнення цієї мети необхідно передбачити:

- здійснення комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення діяльності й посилення координації роботи органів виконавчої влади щодо трансформації промислового комплексу на засадах публічної політики;

- визначення системи цільових програм і проектів розвитку окремих секторів промисловості та вдосконалення відтворювальних пропорцій;

- посилення стимулюючої функції держави щодо заохочення ділової активності підприємців у справі відродження та розвитку промислового виробництва шляхом досягнення оптимальних пропорцій форм власності, проведення податкової реформи та впровадження досконалих корпоративних моделей управління;

- формування ефективної структури промислового виробництва з підвищенням питомої ваги наукоємних галузей з виробництва продукції поглибленої переробки та кінцевого споживання з високою часткою додаткової вартості;

- реалізація інноваційної моделі розвитку промисловості із зміцненням матеріально-технічної бази наукових установ, інституційним забезпеченням здійснення державної науково-технічної та інноваційної політики;

- створення нормативно-правової бази ефективного функціонування і розвитку промисловості, гарантування ефективного господарювання і використання прав власності, антимонопольного регулювання і розвитку

конкуренції;

- формування технологічних кластерів пріоритетного розвитку промисловості, передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості;

- створення умов для функціонування розгалуженої системи малого та середнього бізнесу, ефективного використання ринкової інфраструктури – товарних бірж, торгових будинків, виставкових комплексів, транспортних терміналів, банківських та небанківських фінансово-кредитних установ, венчурних компаній, сучасних систем зв'язку, інтеграції в міжнародне інформаційне поле;

- забезпечення якісних змін у характеристиках розвитку промислового комплексу, що ґрунтуються на використанні переважно внутрішніх джерел інвестування, забезпеченні динамічної модернізації виробництва, реалізації життєвих інтересів країни.

Створення нормативно-правової бази ефективного функціонування і розвитку промисловості, гарантування ефективного господарювання і використання прав власності, антимонопольного регулювання і розвитку конкуренції та ін. є також важливими заходами, спрямованими на оздоровлення господарського середовища.

Зокрема, новий Цивільний кодекс України, який вступив у силу з 1 січня 2004 р., містить загальні положення про банкрутство юридичних та фізичних осіб – підприємців. Господарський кодекс України, який був прийнятий разом з Цивільним кодексом і набрав чинності з тієї самої дати, містить розділ про банкрутство, який будується на положеннях Закону про банкрутство 1999 р.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81], прийнятий в 1999 р. (далі – Закон про банкрутство), є базовим нормативним актом у сфері регулювання відносин неспроможності в Україні. У процесі реформування національного законодавства в зазначеній сфері цей Закон було значно змінено.

З метою реалізації загальних положень Закону про банкрутство Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України та Агентство з питань банкрутства прийняли численні підзаконні нормативні акти, які допомагають більш ефективно застосовувати положення Закону про банкрутство.

Згідно із Законом про банкрутство, банкрутами можуть бути визнані не тільки підприємницькі юридичні особи, але й деякі некомерційні організації, включаючи споживчі кооперативи та благодійні й інші фонди. Процедури банкрутства також можуть бути ініційовані відносно фізичних осіб – підприємців. Кредитори-нерезиденти можуть брати участь у справах про банкрутство, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, укладеними Україною.

У Законі про банкрутство передбачено застосування різних механізмів, спрямованих на відновлення платоспроможності підприємства, що знаходиться у скрутному стані. Серед судових механізмів, які передбачені в Законі про банкрутство, є розпорядження майном, мирова угода, санація (відновлення платоспроможності боржника) та ліквідація. Крім перелічених судових процедур, закон пропонує позасудовий механізм – досудову санацію.

Зараз в Україні діє Положення про порядок проведення досудової санації господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка перевищує 25 %, та державних підприємств, щодо яких прийнято рішення про приватизацію, затверджене наказом Фонду державного майна України від 12 жовтня 2001 р. № 1865.

Це Положення визначає порядок і способи проведення досудової санації господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка перевищує 25 %, державних підприємств, щодо яких прийнято рішення про приватизацію у випадках, коли Фонд державного майна України (далі – Фонд) здійснює функції з управління державними корпоративними правами з метою запобігання їх банкрутству, поліпшення їхнього фінансового стану та підвищення конкурентоспроможності продукції (робіт, послуг).

Положення не поширюється на проведення санації підприємства-боржника, відносно якого порушено справу про банкрутство господарським судом.

Механізм досудової санації (оздоровлення) визначений як система заходів щодо відновлення платоспроможності підприємства-боржника, які здійснюються Фондом державного майна України з метою запобігання його банкрутству до початку порушення провадження у справі про банкрутство.

Відділом з питань банкрутства та санації Головного управління з питань державної корпоративної власності разом з відділом фінансового аналізу Управління фінансового аналізу та контролю за розпорядженням майна Головного управління з питань державної корпоративної власності щокварталу, після надходження фінансової звітності підприємств до Фонду, проводиться її аналіз з метою виявлення ознак неплатоспроможності підприємств-боржників.

Аналіз неплатоспроможних підприємств-боржників, за поданням відділу з питань банкрутства та санації, розглядається на Комісії по запобіганню банкрутству господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка перевищує 25 %, та державних підприємств, щодо яких прийнято рішення про приватизацію (далі – Комісія).

Рішення щодо проведення досудової санації підприємств-боржників приймається Фондом на підставі рішення Комісії, яка на своєму засіданні розглядає надані матеріали. Про прийняття рішення про проведення досудової санації Фонд у п'ятиденний термін повідомляє керівника підприємства. Про рішення щодо проведення досудової санації керівник повідомляє кредиторів підприємства у п'ятиденний термін з дня його отримання.

Досудова санація підприємств-боржників здійснюється шляхом: погашення боргів підприємства; переоформлення короткотермінових кредитів на довготермінові; випуску і розміщення цінних паперів з метою мобілізації фінансових ресурсів; продажу майна підприємства-боржника або передачі його в оренду; реструктуризації підприємства-боржника (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення).

Для розроблення плану досудової санації наказом Фонду утворюється

робоча група на чолі з керівником підприємства-боржника, до складу якої входять представники Фонду, органу, уповноваженого управляти державним майном до прийняття рішення про приватизацію, підприємства та місцевої адміністрації, крім того, можуть залучатися кредитори, за їх згодою.

У разі надходження пропозицій від потенційних інвесторів план досудової санації розробляється за їх участю. План досудової санації розробляється у місячний термін з дня прийняття Фондом рішення щодо її проведення, підписується членами робочої групи і подається на затвердження до Фонду. Положенням визначені розділи та підрозділи, які повинен містити план санації підприємства-боржника. Термін проведення досудової санації не повинен перевищувати 12 місяців. В окремих випадках Фонд може продовжити термін, але не більше ніж на 6 місяців. Керівники підприємств згідно з чинним законодавством несуть відповідальність за достовірність інформації, що подається до Фонду.

Проведення досудової санації державних підприємств в Україні здійснюється у порядку, що передбачений у відповідній постанові Кабінету Міністрів України від 17 березня 2000 р. № 515.

Стосовно державних підприємств механізм досудової санації визначений як система заходів щодо відновлення платоспроможності державного підприємства-боржника, які здійснюються органом, уповноваженим управляти державним майном боржника, з метою запобігання його банкрутству до початку порушення провадження у справі про банкрутство.

Ініціатива щодо проведення досудової санації може виходити від уповноважених органів, підприємств, кредиторів або інших осіб.

Пропозиції щодо проведення досудової санації подаються уповноваженому органу. Уповноважений орган у разі виявлення ознак неплатоспроможності підприємства приймає рішення про проведення досудової санації.

Про рішення щодо проведення досудової санації кредиторів повідомляє керівник підприємства у п'ятиденний термін з дня його отримання.

Для розроблення плану досудової санації на підприємстві утворюється робоча група на чолі з керівником підприємства, до складу якої входить також представник уповноваженого органу та можуть залучатися кредитори за їх згодою. У разі надходження пропозицій від потенційних інвесторів план досудової санації розробляється за їх участю.

План досудової санації розробляється у місячний термін з дня прийняття рішення щодо її проведення і подається на затвердження уповноваженому органу. Контроль за виконанням плану досудової санації державних підприємств здійснює уповноважений орган.

Проте у 2005 р. при розробці нових програм Уряду виявлено, що в державі немає узагальненої інформації щодо стану платоспроможності підприємств окремих галузей, стратегічних, містоутворюючих, особливо небезпечних підприємств та підприємств, що взяли кредити під гарантії держави. Такої інформації немає також щодо стану платоспроможності державних підприємств та підприємств, державна частка яких перевищує 25%.

Механізм фінансової участі персоналу в санації підприємства. Загроза банкрутства й обумовлені цим економічні і соціальні наслідки змушують працюючий на підприємстві персонал робити свій внесок у фінансування санації. Основною метою фінансової участі персоналу в санації підприємства є надія зберегти свої робочі місця. Особливо часто така ситуація спостерігається в період загального економічного спаду, коли дефіцит альтернативних робочих місць зумовлює значну залежність робітників від даного підприємства.

Фінансування санації персоналом можливо за допомогою: відстрочки або відмови від винагороди за виробничі результати; надання робітниками позик; купівлі співробітниками акцій даного підприємства.

Пункт 14 ст. 17 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81] і пункт 3 статті 37 Закону України «Про власність» [82] передбачають специфічний механізм санації у випадку, коли трудовий колектив державного підприємства, відносно якого порушено провадження у справі про банкрутство, має переважне право вимагати передачі

йому цілісного майнового комплексу підприємства-боржника в оренду за умови взяття на себе грошових зобов'язань боржника і за наявності згоди на це кредиторів.

Трудовий колектив у цих випадках може реалізувати своє право на участь у санації з урахуванням вимог Закону України «Про оренду державного майна» [84]. Ці вимоги передбачають, що трудовий колектив повинен створити певний вид господарського товариства і в цій якості пропонувати послуги санатора державного підприємства, що потерпіло фінансовий крах. У випадку наявності декількох претендентів на участь у санації державного підприємства господарське товариство, створене членами трудового колективу зазначеного підприємства, не має ніяких переваг перед іншими претендентами і повинне пройти процес відбору на конкурсній основі.

Перетворення державного підприємства-боржника в інше підприємство, засноване на колективній власності, здійснюється на базі угоди між обраною трудовим колективом організаційно-правовою формою підприємництва й уповноваженим державним органом.

Як відомо, новою тенденцією в еволюції приватної власності стала власність працівників (ЕСОП), яка вже одержала достатньо широке поширення, особливо в США, а також в деяких інших розвинутих країнах (Великобританії, Італії, Угорщині та ін.). Наприклад, у даний час вже кожний восьмий американський робітник і службовець (понад 14 млн. чол.) володіють акціями свого підприємства (всього в США 20 млн. акціонерів) і здійснюється це за рахунок викупу акцій трудовим колективом за кредити, що надаються державою на пільгових умовах.

Приблизно у 50 % випадків прийняття плану ЕСОП пов'язано з виходом на пенсію колишнього власника процвітаючої приватної компанії та його прагненням зберегти бізнес та передати його у надійні руки трудового колективу. Лише 5% всіх ЕСОПів у США створено у зв'язку із загрозою банкрутства або поглинання іншою компанією [217].

У Росії Федеральний Закон «Про особливості правового положення

акціонерних товариств робітників (народних підприємств)» вступив у силу з 1 жовтня 1978 р. За такими ж законами в Китаї з 1992 р. значна частина державних підприємств передана в повне володіння виробничих колективів.

Але вищезазначений світовий досвід в Україні не використовується (рідке виключення – умови приватизації ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»).

Механізм санації при залученні коштів власників підприємств. У деяких випадках із метою фінансового оздоровлення підприємством може бути прийняте рішення про зменшення статутного фонду (зменшення статутного фонду при наявності заперечень кредиторів не припускається).

Зменшення статутного фонду акціонерного товариства може здійснюватися двома методами: зменшення номінальної вартості акцій; зменшення кількості акцій шляхом викупу частини акцій в їхніх власників з метою анулювання цих акцій.

Рішенням акціонерного товариства про зменшення розміру статутного фонду акції, не подані до анулювання, признаються недійсними, але не раніш, ніж через шість місяців після повідомлення про це всіх акціонерів. Законодавством встановлено, що підприємство повинне відшкодувати власнику акцій збитки, пов'язані зі зміною статутного фонду. У повідомленні про загальні збори акціонерів із приводу зміни статутного фонду повинні міститися: мотиви, засіб і мінімальний розмір зменшення; проект змін у статуті акціонерного товариства; дані про кількість акцій, що вилучаються і їхню загальну вартість; дані про нову номінальну вартість акцій; дата початку і закінчення вилучення акцій; порядок відшкодування збитків акціонерів. Рішення про зміну статутного фонду приймається більшістю в 3/4 голосів акціонерів, що беруть участь у зборах.

Акціонерне товариство має право викупити в акціонера оплачені ним акції з метою їхнього наступного перепродажу, поширення серед своїх робітників або анулювання. Дані акції можуть бути реалізовані або анульовані в термін не більш одного року. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а

також голосування і визначення кворуму на загальних зборах акціонерів проводиться без урахування викуплених акціонерним товариством акцій власного випуску.

Як правило, основною ціллю зменшення статутного фонду підприємства є вирівнювання номінальної вартості акцій із їхнім біржовим котируванням, оскільки в період кризи може скластися ситуація, коли ринкова вартість є істотно меншою номінальної вартості акцій. Залучення засобів шляхом додаткової емісії в даному випадку неможливо.

Додаткова емісія акцій має такі основні переваги: для залучення коштів не потрібні ні застава, ні гарантії третіх осіб; вкладення коштів в акції, як правило, має довгостроковий характер.

Акціонерне товариство має право збільшувати статутний фонд тільки в тому випадку, якщо всі раніше випущені акції оплачені по вартості не нижче номінальної.

Збільшення статутного фонду може здійснюватися трьома методами: шляхом випуску нових акцій; за допомогою обміну облігацій на акції; шляхом збільшення номінальної вартості акцій.

Законодавством передбачено, що перші акціонери користуються переважним правом на купівлю додатково випущених акцій. Кількість прав на купівлю залежить від кількості наявних старих акцій. Право на придбання нових акцій підкріплюється дивідендним купоном, який представляють в оголошенні про пропозицію купівлі права. Вони продаються і купуються на біржі, як правило, протягом двох тижнів у період проведення нової емісії. Старі акції і переважні права на придбання нових продаються окремо. Якщо акціонер поступається своїм правом на придбання акцій, то виручені ним кошти повинні компенсувати зміну курсу.

Метод збільшення статутного фонду акціонерного товариства шляхом обміну облігацій на акції пов'язаний, насамперед, з облігаціями конверсійної позики. У закордонній науково-практичній літературі з питань санації конверсійні облігації характеризуються як особливо сприятливий санаційний інструмент.

Даний метод залучення капіталу пов'язаний із випуском підприємством іменних облігацій, які через визначений час, за бажанням власника, можна поміняти на акції підприємства. Конверсійні облігації дають можливість зацікавити інвестора в наданні капіталу підприємству, якщо він не ризикує придбати звичайні акції. Вносячи кошти в конверсійні облігації, інвестор досягає подвійної мети: з одного боку, – порівняльної безпеки вкладень (у випадку банкрутства компанії власники цих облігацій одержують задоволення своїх претензій нарівні з іншими кредиторами), з іншого – можливості збільшення капіталу, що дають прості акції. У даному випадку інвестори надають згоду на одержання меншого відсотка, характерного конверсійним облігаціям, для того, щоб у майбутньому мати можливість обміняти ці облігації на звичайні акції.

Як правило, конверсійні облігації випускаються великими підприємствами на термін від 5 до 10 років. Ринкова ціна конверсійних облігацій визначається їхньою інвестиційною вартістю і ціною звичайних акцій, обраних для конверсії. У інформації про емісію конверсійних облігацій повинні бути зазначені: пропорції обміну (коефіцієнт конверсії); терміни конверсії; необхідність, порядок і розмір доплат.

Доплати відображають рівень підвищення ринкової ціни акцій і стимулюють здійснення більш ранньої конверсії. Конверсія економічно доцільна тоді, коли курс конверсії нижче біржового курсу акцій. Емісія конверсійних облігацій не повинна перевищувати 25 % розміру оплаченого статутного фонду.

Аналіз засобів державної політики оздоровлення господарського середовища показує, що достатньо ефективним є *механізм санації шляхом реструктуризації (реорганізації)*.

Метою проведення реструктуризації підприємства є створення повноцінних суб'єктів господарської діяльності, спроможних ефективно функціонувати в умовах ринкової економіки, виробляти конкурентоспроможну продукцію, що відповідає умовам товарних ринків.

Реорганізація юридичної особи (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) проводиться за рішенням власника його майна або уповноваженого власником органу, а також за рішенням суду або господарського суду. Основний зміст реструктуризації полягає в повній або частковій зміні власника статутного фонду цієї юридичної особи.

Міністерством економіки України затверджені Методичні рекомендації по проведенню реструктуризації (реорганізації) державних підприємств. Відповідно до даних рекомендацій, *реструктуризація підприємства* – це проведення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм, спроможних призвести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва.

Отже, реструктуризація є комплексом фінансово-економічних і організаційно-правових заходів щодо врегулювання проблеми боргу і фінансового оздоровлення юридичної особи боржника, після проведення яких, як правило, відбувається повна або часткова зміна власника підприємства. Реструктуризація може виступати інструментом приватизації державних унітарних підприємств або часток (паїв, акцій) держави в капіталі господарських товариств.

Перед проведенням реструктуризації необхідно здійснити аналіз господарського стану підприємства, який має базуватись на аналізі основних характеристик діяльності даної юридичної особи. Для цього доцільно використовувати таку інформацію: фінансовий стан підприємства; оцінка виробничого потенціалу, рівня прогресивності технологічних процесів; коопераційні зв'язки і збут продукції; кадровий склад підприємства, рівень заробітної плати; соціальна інфраструктура підприємства; наявність незавершеного будівництва; оцінка впливу виробничої діяльності підприємства на екологічну ситуацію і зайнятість у регіоні тощо.

Аналіз фінансового стану повинен містити оцінку загальної вартості

майна, активів і пасивів балансу, їхню структуру, аналіз нематеріальних активів, аналіз кредиторської і дебіторської заборгованості, аналіз собівартості та рентабельності продукції. Найважливішими показниками, що характеризують рівень фінансового стану підприємства, є коефіцієнти абсолютної ліквідності та платоспроможності.

На підставі результатів аналізу робиться висновок щодо ліквідації підприємства за допомогою процедури банкрутства або доцільності його реорганізації. Якщо прийнято рішення про реорганізацію підприємства, необхідно скласти проект відповідних заходів.

Таким чином, вибір тих або інших форм і методів виходу підприємства із кризи залежить від очікуваних результатів їхнього застосування, необхідних для цього засобів і можливостей їх залучення. Реорганізація (реструктуризація) підприємства може включати такі заходи: зміна керівництва підприємства; часткова або повна приватизація; часткове закриття; проведення процедури банкрутства; поділ великих підприємств на частини; відділення від підприємств непрофільних структурних підрозділів; звільнення підприємств від об'єктів соціально-культурного призначення; продаж (або надання в оренду) частини основних фондів підприємства; продаж зайвого устаткування, матеріалів і т.ін.; скорочення чисельності зайнятих на підприємстві.

Найважливішою умовою для ухвалення рішення про вибір конкретних реорганізаційних заходів є наявність техніко-економічного обґрунтування доцільності їхнього проведення. При проведенні реструктуризації підприємства шляхом його розукрупнення обов'язковим є наявність бізнес-планів нових підприємств.

Умови проведення санації державних підприємств шляхом реорганізації, тобто повної або часткової зміни власника його статутного фонду, погоджуються з органом, уповноваженим управляти державним майном, і Антимонопольним комітетом України в межах його компетенції, а умови проведення санації шляхом приватизації – з відповідним органом приватизації.

Практика фінансового оздоровлення підприємств у країнах із розвинутою

ринковою економікою свідчить про те, що найбільш оптимальною організаційно-правовою формою юридичної особи боржника для проведення санаційної реструктуризації є господарське товариство, і особливо акціонерне товариство. Організація бізнесу у формі акціонерного товариства дає можливість легко замінити власника його статутного фонду шляхом угоди між санатором і акціонерами про передачу частини акцій санатору в обмін на погашення їм боргу товариства. Дана форма реструктуризації дуже перспективна з погляду процесу корпоратизації державних підприємств, що поглиблюється в Україні. Продажі пакетів акцій, що належать державі у статутному фонді акціонерного товариства, можливі, наприклад, на конкурсних аукціонах під конкретні санаційні зобов'язання інвестора.

Антимонопольним законодавством України передбачено, що в окремих випадках такі види санаційних (реорганізаційних) заходів, як злиття, поглинання, приєднання, придбання активів, частин (акцій, паїв) інших підприємств можуть здійснюватися тільки за умови одержання згоди на їхнє проведення Антимонопольного комітету. У цьому зв'язку до складу робочих груп по питаннях реорганізації можуть входити також представники Антимонопольного комітету України.

Така форма реструктуризації, як *злиття* здійснюється шляхом об'єднання підприємства, що знаходиться у кризі, з іншим, фінансово-стійким підприємством. У результаті підприємство-боржник, у відповідності зі статтею 34 Закону «Про підприємства в Україні», виключається з Державного реєстру і втрачає свій юридичний статус. Бухгалтерські баланси обох підприємств консолідуються.

Приєднання здійснюється шляхом придбання фінансово-неспроможного підприємства підприємством-санатором. При *поділі* виділені у процесі поділу підприємства одержують статус нової юридичної особи, а майнові права й обов'язки переходять до кожного з них на основі розподільчого балансу. Якщо підприємства зловживають монопольним положенням на ринку, то може бути прийняте рішення про примусовий поділ даних монопольних утворень.

Реорганізація підприємства, що підлягає примусовому поділу, здійснюється монополістом на його власний розсуд, за умови ліквідації даного монопольного формування на ринку. Примусовий поділ не застосовується у випадку:

а) неможливості організаційного або територіального відділення підприємств, структурних підрозділів або структурних одиниць;

б) існування тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів (якщо частка внутрішнього обороту в загальному обсязі валової продукції підприємства складає менше 30%).

Аналіз наукових праць з питань *реструктуризації діяльності підприємств України з метою санації* показує, що на цю тему за останні роки виконано достатньо велику кількість наукових досліджень [37; 52; 72; 75; 99; 100 та ін.]. Наприклад, Н.Ю. Брюховецькою [37] досліджено теоретичні основи оцінки ефективності функціонування підприємства у кризових умовах. Розроблено класифікацію підприємств за розміром, формами власності, залежно від значимості для держави, регіону; запропоновано концепцію містоутворюючих підприємств для чітко визначеної категорії населених пунктів. Надано пропозиції щодо забезпечення ефективного функціонування підприємств за рахунок поєднання економічних, організаційних, фінансових і соціальних методів управління, в тому числі відносин власності, вдосконалення механізму стягнення податків і платежів підприємства, управління і планування на основі маркетингових досліджень, реструктуризації виробництва, санації і банкрутства підприємств, інвестиційної і цінової політики, зовнішньоекономічної діяльності, корпоративної культури.

Аналіз зарубіжних праць з проблем реструктуризації і реорганізації підприємств, наведених у роботі [100], показав, що за рубежом методи реорганізації мають певні відмінні риси. Спектр існуючих підходів до реорганізації підприємства варіюється від м'яких поступових методів поліпшення його діяльності, заснованих значною мірою на міркуваннях здорового глузду, до жорстких, що регламентують його корінний злам. Наведемо найбільше відомі з таких підходів.

Реорганізація діяльності за методикою BSP. Методика BSP визначається як «підхід, що допомагає підприємству визначити план створення інформаційних систем, які задовольняють його найближчі і перспективні інформаційні потреби». Інформація є одним з основних ресурсів і повинна плануватися в масштабах усього підприємства, інформаційна система має проектуватися незалежно від поточного стану і структури підприємства. BSP ґрунтується на аналізі інформаційних об'єктів зверху вниз і регламентує 13 етапів виконання робіт. Особливістю підходу є виділення трьох організаційних етапів, що забезпечують так званий «запуск» проекту, як-от: одержання підтримки керівництва підприємства; підготовка до аналізу; проведення стартової наради.

Підхід CPI/TQM. Підхід CPI (Continuous Process Improvement) і його японський аналог TQM (Total Quality Management) успішно застосовувалися при реорганізації підприємств ще в середині XX ст. Самий вражаючий результат його застосування – підйом японської повоєнної промисловості і доведення якості японських товарів до сучасного рівня, що випереджає багато країн. Цей підхід продовжує активно використовуватися і в даний час, про що свідчить, наприклад, зростання обсягу застосування стандартів серії ISO 9000, які фактично підтримують CPI. В основі підходу лежить очевидна концепція управління якістю продукції, що випускається. Якість повинна бути спрямована на задоволення поточних і майбутніх потреб споживача як найважливішої ланки виробничої лінії. Досягнення відповідного рівня якості потребує постійного вдосконалювання виробничих процесів.

ISO 9000 – стандарт на якість проектування, розробки, виготовлення і обслуговування після продаж. ISO 9000 визначає базовий набір заходів щодо контролю якості і являє собою схему функціонування бізнес-процесів підприємства, яка забезпечує високу якість його роботи. Одночас ISO 9000 не є стандартом якості власне для вироблених підприємством товарів/послуг. Схема покриває всі етапи випуску товарів, включаючи закупівлю сировини і матеріалів, проектування, створення і доставку товарів, обслуговування

клієнтів, навчання персоналу і т.ін. ISO 9000 (який насправді представляє собою серію стандартів 9000, 9001, 9002, 9003, 9004) регламентує два ключових моменти: наявність і документування відповідного бізнес-процесу; можливість виміру його якості.

Слід зазначити, що сертифікація по ISO 9000 є добровільною справою кожного підприємства. Основною спонукальною причиною сертифікації є те, що багато зарубіжних компаній потребують наявність сертифіката від своїх постачальників (наприклад, для постачальників NASA і Міністерства оборони США – це є обов'язковою умовою). Більш того, наявність сертифіката може виявитися обов'язковою умовою участі підприємства в міжнародних тендерах, держзамовленнях, а також одержання пільгових кредитів і страховок.

BPR – метод сучасного реінжинірингу бізнес-процесів. Реінжиніринг (BPR – business process reengineering) визначається як фундаментальне переосмислення і радикальне перепланування бізнесів-процесів компаній, яке має за мету різке поліпшення показників їхньої діяльності, таких як витрати, якість, сервіс і швидкість.

Аналіз показав, що для підвищення ефективності санації необхідно вдосконалити класифікацію цього поняття. Адже ні вітчизняна, ні зарубіжна наука ще не приділили належної уваги питанню класифікації процедур санації та аналогічних їй процедур. Як виняток може бути названа спроба українських дослідників проблем банкрутства розробити таку класифікацію за способами поновлення платоспроможності боржника [186].

Так, відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81], оздоровлення підприємства може здійснюватися через досудову санацію або санацію у процесі банкрутства. Але не треба забувати, що взагалі оздоровлення господарської діяльності підприємства може бути запроваджене як випереджувальний засіб, і може проводитись за власною ініціативою, наприклад, шляхом реорганізації підприємства (рис. 1.3).

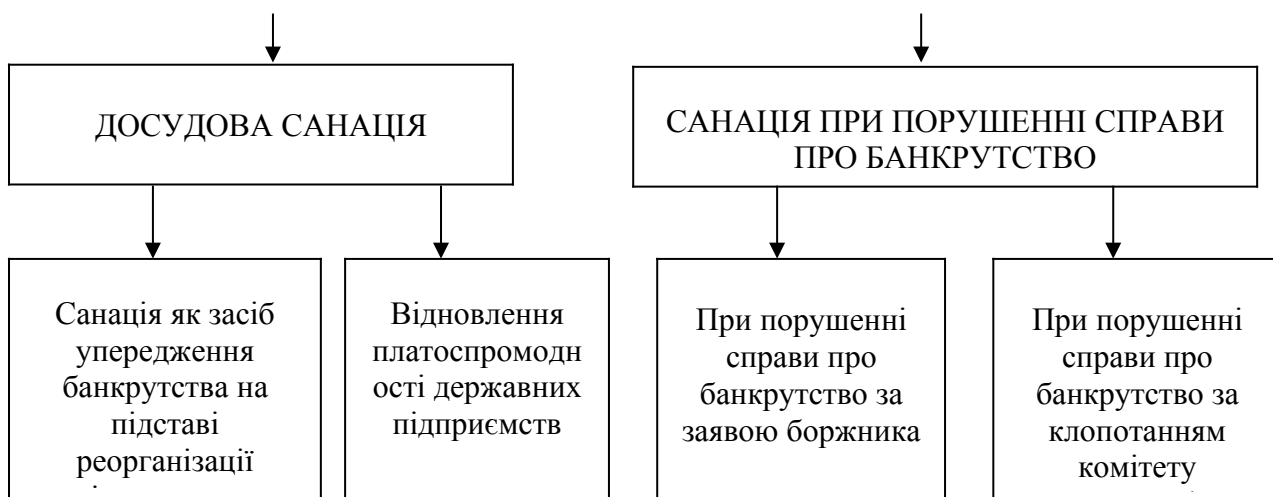

Рис. 1.3. Різновиди санації підприємств України

Незважаючи на низку переваг досудової санації перед судовою, більш ефективною вважають санацію підприємств у процесі банкрутства. Це пояснюється тим, що при досудовій санації підприємство залишається під тягарем зобов'язань, як прострочених, так і поточних (табл. 1.4).

Санація за рішенням суду, як і досудова, також уводиться на строк не більше 12 місяців (може бути продовжена ще на 6 місяців). Процедура санації містоутворюючого підприємства за клопотанням органу місцевого самоврядування може бути продовжена судом на один рік, а в окремих випадках – до 10 років. Така ж ситуація щодо строків процедури санації особливо небезпечних підприємств, до яких в Україні віднесені підприємства вугільної, гірничодобувної, атомної, хімічної, хіміко-металургійної, нафтопереробної галузей.

Протягом цього строку діє мораторій на задоволення вимог кредиторів, а саме забороняється стягнення на підставі виконавчих документів та інших документів, за якими здійснюється стягнення відповідно до законодавства. Тобто рішення судів України щодо стягнення заборгованості з підприємств-боржників не виконуються, що, у свою чергу, призводить до порушення конституційних прав громадян.

Переваги та недоліки досудової і судової санації в Україні

<i>Досудова санація</i>		<i>Судова санація</i>	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
Не завдається шкода торгівельній марці та іміджу підприємства	Відсутність мораторію на задоволення вимог кредиторів	Існує мораторій на задоволення вимог кредиторів	Може бути завдана шкода іміджу підприємства
Управління підприємством здійснюється тими ж органами управління	Існує загроза запровадження справи про банкрутство		Припиняються повноваження органів управління боржника, може відбутися зміна керівництва
Можлива додаткова емісія акцій	Термін розробки плану санації обмежено 1 місяцем	Термін розробки 3 місяці	У разі невиконання плану, перехід до ліквідаційної процедури

Отже, можна дійти висновку, що в межах чинного законодавства провадження у справі про банкрутство може тривати невиправдано довгий період часу, протягом якого рішення національних судів щодо стягнення заробітної плати та інших виплат з підприємства-боржника, винесені на користь працівників цього підприємства, залишаються невиконаними. Зокрема, на їх виконання впливає Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна». Практика показує, що працівники таких підприємств-боржників вже звертаються із заявами до Європейського суду з прав людини і рішення цього суду в разі констатації порушень вже приводять до значних витрат з державного бюджету на виплати сум справедливої сатисфакції та судових витрат [107]. Таким чином, те, що вигідно державному підприємству, не завжди вигідно державі.

Оскільки подібні ситуації непоодинокі, то виникає необхідність удосконалення положень законодавства України, які стосуються строків тривалості процедур санації та ліквідації у справах про банкрутство.

Сьогодні вітчизняне законодавство не містить *механізмів проведення прискореної санації*. Така можливість, наприклад, уперше була передбачена французьким законодавством. Прискорена процедура оздоровлення підприємства (аналог судової процедури санації) застосовується на

підприємствах, де працюють менше 50 працівників та мають визначений законом обсяг річного обороту. Ця процедура проста, швидка і доволі дешева. В Росії з 1998 р. були введені прискорені процедури банкрутства, у тому числі аналог судової процедури санації – процедура зовнішнього управління [186]. Цей досвід можна було б доцільно запозичити і ввести в Україні прискорену судову процедуру санації малих та середніх підприємств.

Щодо реструктуризації підприємств як механізму реалізації державної політики у сфері оздоровлення господарського середовища, то для обґрунтування відповідної політики процес реструктуризації можна розглядати як спосіб зняття суперечності між вимогами ринку й застарілою логікою дій підприємства. Відповідно до цього реструктуризація підприємства повинна спрямовуватись на розв'язання двох основних завдань: по-перше, якнайскоріше забезпечити виживання підприємства; по-друге, відновити конкурентоспроможність підприємства на ринку. Відповідно до цих завдань і розглядають взаємозв'язані форми і види реструктуризації підприємств та організацій [73]. Зокрема, за формою реструктуризація може бути оперативною або стратегічною. Види реструктуризації можуть бути такими: управлінська, технічна, економічна, фінансова, організаційно-правова. Зокрема, організаційно-правовий вид реструктуризації характеризується процесами комерціалізації, корпоратизації, зміни організаційної структури та власника державних підприємств.

У всіх випадках реструктуризація є механізмом проведення санації (оздоровлення) підприємства. Проте при організаційно-правовій реструктуризації (повній або частковій зміні власника статутного фонду підприємства) мова вже йде про проведення санації підприємства шляхом реорганізації.

Висновки до розділу 1

1. На підставі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури

автором дисертації запропоновано під господарським середовищем розуміти загальні умови функціонування основних ринків (товарів та послуг, праці, капіталу, грошей) та об'єктів відповідної ринкової інфраструктури. Залежно від умов функціонування ринків, які створює держава, стан господарського середовища в країні може бути задовільним (повноцінним), незадовільним або кризовим.

2. Основними завданнями господарського середовища доцільно вважати: забезпечення можливості постійного та зручного доступу підприємств до ринків основних ресурсів виробництва; створення умов для формування справедливих цін на ресурси (мінімізація цін); скорочення витрат обігу для операторів ринків; зменшення витрат підприємств на придбання ресурсів виробництва (результатом чого стане зменшення собівартості продукції та збільшення чистого прибутку).

3. Найбільш важливими функціями ефективного господарського середовища визначено такі: легкість входження на ринок; зручність залучення ресурсів і розбудови бізнес-інфраструктури; гарантування захисту прав власника; створення чітких та справедливих (чесних) «правил гри»; справедливість розподілу доходів через податки та обов'язкові платежі. За наявності всіх цих компонентів можна стверджувати про те, що в країні створено сприятливе середовище для ведення бізнесу.

4. До факторів, що формують сприятливе господарське середовище, доцільно віднести: об'єктивні – природнокліматичні умови; географічне положення та стан довкілля; суб'єктивні – законодавча та нормативна база; економічний стан; фактори ризику; будівельна база; науковий потенціал; трудові ресурси; соціальна інфраструктура.

5. Про незадовільний стан господарського середовища в Україні свідчить підвищена частка збиткових підприємств в економіці, що має наслідком велику кількість підприємств-банкрутів, у тому числі з державною часткою майна. Це було зумовлено тим, що перетворенням у структурі форм власності не передували зміни правового середовища функціонування всіх суб'єктів

власності й, зокрема, не були розроблені фундаментальні правила і норми поведінки, котрі б забезпечували надійність і прозорість господарських операцій і передбачуваність їхніх результатів. Не був своєчасно розроблений і задовільний механізм банкрутства, без якого не може здійснюватись оздоровлення господарського середовища в ринковій економіці.

6. Сутність оздоровлення господарського середовища полягає в реалізації антикризової функції держави, спрямованої на виявлення дійсного стану господарського середовища на основі аналізу ключових показників (кількість збиткових підприємств, підприємств-банкрутів, прибутковість інвестованого капіталу, обсяги зарубіжних інвестицій, рівень безробіття тощо) та використання фінансових ресурсів, організаційних та інших заходів, необхідних для запобігання або подолання кризових явищ у економіці держави (регіону, міста).

Оздоровлення господарського середовища повинно стати однією з пріоритетних функцій держави, а удосконалення механізмів державного управління оздоровленням господарського середовища необхідно розглядати як одне з актуальних наукових та практичних завдань.

7. Визначено, що загальний механізм державного управління оздоровленням господарського середовища – це система органів влади, функції яких мають до цього відношення, законодавчих норм та правил, окремих методів управління та процедур формування рішень або правил їх прийняття, які в комплексі здатні забезпечувати постійний (автоматичний) вплив на поліпшення господарського середовища та його складових.

Будь-який механізм державного управління є цілісною системою, яка у свою чергу складається з конкретних управлінських механізмів (інструментів). Серед цих механізмів, як правило, можна виокремити провідний механізм управління – найбільш дієздатний елемент системи управління, який забезпечує вплив на цільові показники, що характеризують результативність державної системи управління у даній сфері діяльності.

8. Оскільки центральною ланкою господарського середовища є умови, в

яких здійснюється ринкове функціонування підприємств та їх інвестиційна діяльність, то основним критерієм, що визначає якість господарського середовища, доцільно вважати загальний фінансовий стан підприємництва, тенденції та напрямки його зміни, а провідним механізмом його оздоровлення – інститут неспроможності (банкрутства), тобто державну систему виявлення симптомів потенційного банкрутства та протидії йому шляхом санації, реструктуризації, реорганізації чи ліквідації підприємств у відповідності до законодавства.

9. Держава активно використовує широкий спектр засобів політики оздоровлення господарського середовища та підприємств: створення законодавства, що поліпшує умови функціонування основних ринків та ринкової інфраструктури: розробка державних та національних програм розвитку промисловості та окремих галузей економіки, проведення досудової санації державних підприємств з використанням різних видів реструктуризації та реорганізації тощо. Проте ступінь використання при цьому зарубіжного досвіду ще недостатній. Зокрема, в Україні ще не використовуються механізми прискореної санації та механізми приватизації підприємств трудовими колективами (типу ЕСОП у США).

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВЛАДИ ЩОДО ОЗДОРОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Діяльність органів влади з оздоровлення підприємств

Діяльність органів влади з оздоровлення господарського середовища спрямована переважно на поліпшення інвестиційного клімату, вдосконалення приватизаційних процесів, боротьбу з корупцією в органах влади, поліпшення провідного механізму оздоровлення господарського середовища – інституту неспроможності (банкрутства) та механізмів управління корпоративними правами держави.

Існують об'єктивні обмеження щодо ефективного застосування механізму банкрутства в Україні, а саме: відсутня адекватна та кваліфікована виконавча та судова інфраструктура в цій сфері; є соціально-економічні перешкоди для проведення реальних процедур банкрутства збиткових підприємств та технічні труднощі, пов'язані з неупередженою оцінкою фінансового стану банкрутів. В умовах існуючого рівня корупції і перерозподілу власності передбачені в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81] механізми прийняття управлінських рішень органами влади можуть стати інструментом маніпулювання і тиску в інтересах різних учасників справи про банкрутство (рис. 2.1).

Аналіз діяльності органів державної влади щодо запобігання банкрутству показує наступне. Так, Указом Президента України «Про Міністерство економіки України» [236] на Міністерство покладено повноваження державного органу з питань банкрутства, основними завданнями якого є проведення державної політики щодо запобігання банкрутству, створення організаційних, економічних, інших умов, необхідних для реалізації процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та ін.

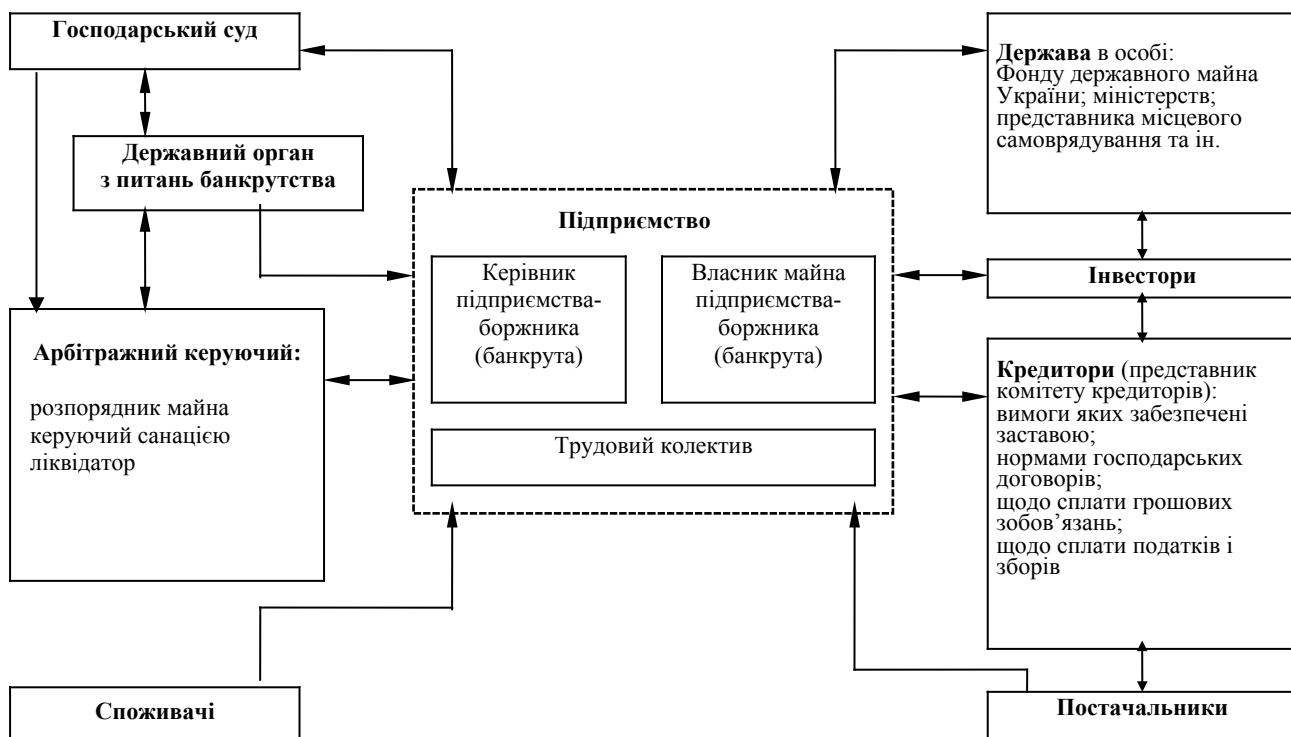

Рис.2.1. Учасники справи про банкрутство

Міністерством розроблені основні принципи політики Уряду України щодо відновлення платоспроможності підприємств, стратегічною метою яких є активне застосування процедур відновлення платоспроможності та банкрутства для вирішення проблем заборгованості та фінансового оздоровлення підприємств. Для реалізації положень Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» створюється організаційна, законодавча та нормативно-правова база, зокрема:

- з метою запобігання банкрутства державних підприємств-боржників розроблено «Порядок проведення досудової санації державних підприємств», який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2000 р. № 515 [174];

- для надання послуг у процесі провадження у справах про банкрутство утворено державну госпрозрахункову установу «Агентство з питань банкрутства» (ліквідована постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2005 р. № 942);

– з метою реалізації державної політики щодо запобігання банкрутству в регіонах та контролю за діяльністю арбітражних керуючих утворено 10 територіальних органів Мінекономіки з питань банкрутства. Розроблено та затверджено положення про них;

– організовано систему навчання та ліцензування арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) – укладено вісім договорів про співробітництво з освітніми закладами по навчанню фахівців з питань банкрутства та прийнято до сфери управління Мінекономіки три державні підприємства – навчальні центри з питань банкрутства.

У співпраці з державним підприємством «Арбітражний інформаційний центр» Вищого арбітражного суду України опрацьовується проект Тимчасового положення про формування та ведення єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство. Для виявлення фактів приховуваного, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства та розробки пропозицій щодо запобігання цьому процесу розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 червня 2000 р. № 258р утворено міжвідомчу робочу групу з аналізу практики і справ про банкрутство.

Для нормативно-методологічного забезпечення діяльності зазначеної робочої групи Мінекономіки наказом від 17 січня 2001 р. № 10 затверджено Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства.

Міністерством економіки для вдосконалення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», зокрема в частині оптимізації повноважень державного органу з питань банкрутства, розроблено законопроект про внесення змін до цього Закону.

Відомо також, що процедуру банкрутства можна використати для незаконної приватизації відповідного підприємства. Нова хвиля скандалів, пов'язаних з тіньовою приватизацією державних підприємств, примусила уряд шукати додаткові заходи. З метою боротьби проти продажу великих

держкомпаній за борги Кабінет Міністрів України своєю постановою від 12 вересня 2001 р. № 1181 створив спеціальну Комісію з питань неплатоспроможності (далі – Комісія). До неї увійшли представники СБУ, Генпрокуратури, Податкової міліції, Фонду держмайна, а очолив новий орган перший віце-прем'єр.

Заходи щодо запобігання банкрутству великих підприємств Уряд почав розробляти ще у травні 2001 р., коли почалася хвиля скандалів навколо тіньової приватизації промислових велетнів і енергокомпаній за борги. Тоді контролю держави почали поступово уникати такі «помітні» об'єкти, як Білоцерківський шинний завод «Росава», компанії «Донбасенерго», Луганськобленерго, «Донецькобленерго». Причому, впадала в око цілковита непоінформованість уряду і Фонду держмайна про стан держпідприємств, а міністри дізнавалися про все лише з газет або, щонайбільше, з бесід із журналістами.

Комісія з питань неплатоспроможності, яка є постійно діючим органом при Кабінеті Міністрів України, була призвана взаємодіяти з міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади. Її завданням є координація дій із зазначеними органами, пов'язаних із запобіганням банкрутству та вироблення політики щодо шляхів відновлення платоспроможності містоутворюючих підприємств, підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, особливо небезпечних підприємств і суб'єктів природної монополії. До сфери дій Комісії, зокрема, віднесено розгляд пропозицій міністерств, інших органів виконавчої влади щодо доцільності проведення досудової та судової санації підприємств, надання державної підтримки неплатоспроможним підприємствам тощо.

Про наявність невирішених проблем свідчить наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Плану заходів стосовно поліпшення проведення державної політики щодо запобігання банкрутству, забезпечення умов реалізації процедур відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами» [156]. Зокрема, серед заходів можна виділити такі:

а) організаційно-технічне забезпечення роботи Комісії з питань неплатоспроможності для прийняття відповідних рішень;

б) здійснення моніторингу ходу провадження у справі про банкрутство державних підприємств, містоутворюючих підприємств, підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, особливо небезпечних підприємств і суб'єктів природної монополії, підприємств, що мають регіональне значення, які перебувають у державній власності або у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25 %;

в) забезпечення виявлення підприємств, неспроможних виконати зобов'язання із виплати заробітної плати, та ініціювання в установленому порядку питання щодо їх досудової санації, порушення справ про банкрутство відповідно до ст. 9 Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення погашення заборгованості із заробітної плати» від 7 травня 2001 р. № 292/2001 [238];

г) аналіз стану розрахунків з бюджетом підприємств – найбільших податкових боржників, складання та оприлюднення переліку 50 підприємств – найбільших податкових боржників;

д) започаткування процедур банкрутства щодо підприємств – найбільших податкових боржників, несвоєчасність сплати податків якими носить постійний характер.

Незважаючи на низку заходів щодо оздоровлення господарського середовища в Україні, що були реалізовані органами влади у 2000-2004 рр., ще залишились суттєві невирішені проблеми. У той період органи влади здебільше вивчали проблему шкідливої практики масового доведення українських підприємств до банкрутства і розробляли рекомендації для боротьби з цим явищем.

Необхідно було терміново підготувати зміни до кримінального законодавства та законодавства про банкрутство з урахуванням умов сучасної української економіки. Для неї стало практикою свідоме доведення до банкрутства, що ґрунтувалося на чинному законодавстві. У процесі банкрутства

допускалися серйозні зловживання в угоду окремим зацікавленим суб'єктам підприємницької діяльності, і втрати держави від цієї протизаконної діяльності оцінювалися сотнями мільйонів доларів. Підприємства, які недавно були економічно благополучними, ставали банкрутами, і це стало звичайною практикою. Наприклад, тільки за два місяці 2004 р. суди розглянули справи про банкрутства таких підприємств, як «Свема», «Донецький металургійний завод», «Пластмас-Прилуки», «Макіївський труболиварний завод», «Кримгаз», «Оріана», «Краснолуцький магзавод», «Рівнеазот», «Азовське морське пароплавство». За два роки дії нового Кримінального кодексу зафіксовані лише одиничні прецеденти залучення осіб до кримінальної відповідальності за фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства, незаконні дії у випадку банкрутства.

Вищенаведені недоліки зумовлені відсутністю координації дій органів влади, що впливають на процеси оздоровлення господарського середовища, зокрема на регіональному рівні. Тому, наприклад, за повідомленням ЛІГАБізнесІнформ від 18.серпня 2003 р., у Луганській області мали намір упровадити єдину схему взаємодії філії Агентства з питань банкрутства, Податкової адміністрації і Пенсійного фонду з супроводу процесу банкрутства підприємств області. Представники цих організацій мали реальні важелі впливу на підприємства-банкрути, оскільки були вирішальними учасниками майже 90 % справ про банкрутство підприємств регіону.

Світова практика банкрутства показує, що цей процес болючий, як і будь-яке руйнування, але підтверджує, що непродуктивність перетворення виробника на банкрута не завжди очевидна.

Наприклад, ліквідація неефективних підприємств, які випускають незатребувану продукцію, цілком виправдана. Використання процедури банкрутства як прихованої форми переходу підприємства з рук одного власника до рук іншого, який, власне, ініціює цю процедуру, є не українським ноу-хау тіньової приватизації, а одним із легітимних інструментів «вільного ринку». Щоправда, на Заході застосовувати такі схеми стає дедалі складніше, а

законодавство Євросоюзу взагалі розцінює таку процедуру як практично неможливу, сприяючи фінансовому оздоровленню підприємств-банкрутів і створюючи умови для «прозорого» переходу їх до рук інвестора-санатора. Законодавство про банкрутство в Україні поки що не лише допускає «тіньову приватизацію», а й ставить права кредитора вище прав трудового колективу, інвестора, держави та підприємства-боржника.

У 90-ті роки минулого століття, на які припало чимало банкрутств вітчизняних підприємств, процедура санації практично не застосовувалася, і це було головною відмінністю української практики від світової. Хоча і в нас, і за кордоном банкрутство часто відбувалося з одних і тих самих причин.

Державна підтримка банкрутів проводилася державами Східної Європи (Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина) при переході на нову структуру економіки і наприкінці 80-х – початку 90-х у Скандинавії (Швеція, Фінляндія), де економіка має яскраво виражену соціальну спрямованість. Причому набір засобів був щонайширшим – від фінансових дотацій до санації підприємств державою.

В Україні було створено спеціальний орган, покликаний контролювати процедуру банкрутства, однак і він найчастіше виявлявся нездатним уплинути на її результати. Мова йде про Агентство з банкрутства Міністерства економіки України, яке надавало послуги з процедури банкрутства, і це насамперед стосувалось державних підприємств із часткою держвласності понад 25 %. Але проблема в тому, що жорстких норм у законі немає, тому Агентство не могло відповідати за те, що відбувається на багатьох державних підприємствах, де агентство не залучалось до процедур банкрутства. Не випадково це Агентство ліквідовано (див. «Урядовий кур'єр» від 5 жовтня 2005 р.).

Сьогодні основні завдання державного органу з питань банкрутства виконує департамент реформування відносин власності Мінекономіки України. Головною метою його діяльності є розроблення та реалізація в межах компетенції державної політики у сфері управління державним сектором економіки, реалізація прав власності, реформування відносин власності та

банкрутства. Серед завдань департаменту визначені такі:

- забезпечення ведення Реєстру об'єктів державної власності та узагальнення й аналіз фінансових плани державних підприємств, господарських товариств, частка держави у статутному фонді яких перевищує 50 %;

- забезпечення проведення державної політики щодо запобігання банкрутству, а також умов здійснення процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом стосовно підприємств та інших суб'єктів підприємницької діяльності у випадках, передбачених законодавством;

- сприяння створенню організаційних, економічних та інших умов, необхідних для здійснення процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом;

- пропонування господарському суду кандидатури арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) для державних підприємств, щодо яких порушено справу про банкрутство, та в інших випадках, передбачених законодавством;

- організація системи підготовки арбітражних керуючих, формування навчально-методичної бази підготовки фахівців з питань банкрутства, організація їх навчання, підвищення кваліфікації;

- організація в передбачених законом випадках проведення експертизи фінансового становища підприємств під час підготовки справи про банкрутство до розгляду або під час її розгляду господарським судом у разі призначення судом експертизи та надання відповідного доручення;

- підготовка у передбачених законом випадках на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновку про наявність ознак приховуваного, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства;

Де-факто ознакою банкрутства є призупинення розрахунків із позикодавцями, коли підприємство не забезпечує чи явно нездатне забезпечити виконання вимог кредиторів протягом певного часу, але де-юре банкрутство настає після визнання факту неспроможності арбітражним судом або, після

офіційного оголошення про неї, боржником при його добровільній ліквідації.

У світовій практиці 90-х років ліквідація або, як варіант, продаж підприємства в роздріб застосовується порівняно нечасто, оскільки поділ його призводить до руйнації сформованих зв'язків із кредиторами і споживачами товарів або послуг, які надавало підприємство-банкрут. Особливо це очевидно у випадку зі стратегічно важливими для країни підприємствами. Приміром, у банківській системі Японії, Південної Кореї та скандинавських країн ліквідація використовувалася майже виключно щодо небанківських фінансових компаній, а в США – лише до ощадних кас. Крім того, процедура банкрутства менш прозора. Процеси банкрутства в Україні також недостатньо прозорі, проводяться в інтересах компаній кредиторів, які, по суті, і можуть доводити боржника до банкрутства. Опосередковане підтвердження цього – вітчизняна статистика, яка свідчить, що, по-перше, у минулому процедура санації в Україні застосовувалася мало, а по-друге, кількість боржників, яким призначено процедуру фінансового оздоровлення, значно менша, ніж доведених до банкрутства.

Мирова угода між кредиторами та боржником – в українській практиці також явище рідкісне, але трапляється. Наприклад, процедури банкрутства на АТ «Рівнесільмаш» та Південному гірничо-збагачувальному комбінаті закінчилися мирною угодою і погашенням усіх наявних боргів. Проте, наприклад, 2001 р. з 5458 банкрутів лише 142 (1,7 %) змогли укласти з кредиторами мирову угоду, у 2004 р. – з 8636 банкрутів – лише 297 (3,2 %).

Кількість призначених судом санацій зросла з 16 у 2001 р. до 18 у 2004 р., що теж не можна назвати позитивним результатом. Чи завжди виправдана санація? Очевидно, що коли у підприємства, яке ліквідується, немає господаря або інвестора, здатного погасити його борги, інвестувати в розвиток виробництва та послуг, то банкрутство – оптимальний вихід зі становища. Але якщо об'єкт банкрутства є стратегічно важливим для держави об'єктом чи містоутворюючим підприємством, або ж у нього знайшовся господар чи

інвестор, то оптимальною залишається процедура санації.

Санація – це підтримка підприємства, що гине, і тому вона набагато краща за банкрутство. Якщо ж є інвестор, санація – єдиний вихід, і в такому разі інвестор потребує законодавчої та державної підтримки. Є лише дві причини, з яких банкрутство залишається єдиним виходом для підприємства, – це низькоякісний менеджмент або продукція, на яку немає попиту. У решті випадків санація краща, ніж банкрутство.

Водночас законодавче регулювання процедури банкрутства та санації, на думку багатьох фахівців, дуже недосконале. У багатьох випадках Закон про банкрутство працює проти інтересів держави і не сприяє виведенню підприємств із фінансової кризи. Для таких тверджень існують вагомі причини.

Визначимо лише ті, що пов'язані з процедурою фінансового оздоровлення банкрутів. Так, у Законі нечітко прописана процедура призначення конкурсних кредиторів і не зрозумілі їхні права, зокрема невизначені положення про повноваження комітету кредиторів і сферу його компетенції. У «порядних кредиторів» викликає сумнів механізм погашення боргу, водночас кредитори ставляться в нерівні умови. Зокрема надаються переваги кредиторам, чії вимоги забезпечені заставою, вони мають привілеї порівняно з іншими кредиторами. Саме тому необхідно надати чіткіше визначення конкурсних кредиторів і визначити перелік їхніх прав, а також механізм їх реалізації розпорядником майна.

Ще більше запитань до чинного Закону у боржників, оскільки він фактично не дає їм можливості відновити платоспроможність.

По-перше, поки що передбачається відносно короткий термін процедури санації і немає належного механізму для її реалізації у більш тривалий період. По-друге, не поширюється мораторій на вимоги кредиторів, які виникають із моменту прийняття рішення про запровадження цього мораторію, отже, початкова сума боргу невпинно зростає, іноді в геометричній прогресії. Приміром, щоб порушити справу про банкрутство металургійних підприємств

або підприємств нафтопереробки, достатньо 96,9 тис. грн., несплачених протягом трьох місяців. Це ненормально низький рівень для заводів, які мають мільйонні обороти.

З іншого боку, немає механізму виходу металургійних підприємств із процедур банкрутства. Особливо це стосується тих заводів, де держава – один з акціонерів і має 30-50 % акцій. Унікальна ситуація, коли діючий Закон, по суті, дозволяє збанкрутити містоутворюючі або стратегічно важливі для країни підприємства. На випадок банкрутства виникає дуже багато проблем екологічного, економічного та соціального характеру, адже підприємства металургії стратегічно важливі для економіки країни.

По-третє, кредитори мають нескінченне право оскаржувати угоди, укладені боржником, при цьому значно розширено коло підстав, уже передбачених чинним законодавством, у зв'язку з чим процедура санації штучно зволікається. Санацію сьогодні неможливо провести через неоднозначні стосунки кредиторів. Часто кредитори не погоджуються зачекати, поки підприємство, що оздоровлюється, стане на ноги і зможе розрахуватися з ними.

Проведення санації кредитори найчастіше зривають, і фінансове оздоровлення стає неможливим. Зовнішні інвестори також не зацікавлені вітчизняною промисловістю, тому що дві третини її перебуває у стані перманентного банкрутства і потребує серйозних інвестицій. Якщо, наприклад, в Угорщині три чверті банкрутів, які відновили своє фінансове становище, були викуплені іноземними інвесторами, то в Україні навіть діючі інвестори не можуть провести процедуру санації, нашттовхуючись на «узаконений» опір кредиторів.

Діяльність органів влади проявляється також в удосконаленні законодавства про банкрутство. Наприклад, у новому законопроекті про банкрутство дається більше прав раді кредиторів, а не окремим кредиторам, оскільки були прецеденти, коли це використовували неправильно. «Конкурсні

кредитори», заборгованість перед якими була нагромаджена до початку процедури банкрутства, ставляться в рівні умови з «поточними кредиторами», чий борги утворені вже після початку процедури банкрутства.

У новому варіанті Закону в комітет кредиторів вводиться представник трудового колективу, а роль профспілок визнається вирішальною при контролі за виконанням заходів під час процедури санації. До цього Закон був не досить соціально спрямований, оскільки його положення не давали можливості врахувати права й інтереси трудового колективу боржника повною мірою. У проекті підвищується статус важливих для економічної безпеки держави підприємств, які перебувають на межі банкрутства або проходять процедуру санації. Зокрема, збільшуються терміни санації. Будь-які коливання навколо підприємств, що входять у систему національних інтересів та економічної безпеки, не кажучи вже про процедуру банкрутства, ведуть до підриву української економіки, дестабілізації в суспільстві. Тому Україні винятково не вигідне не лише банкрутство таких підприємств, а й будь-які фінансові або менеджерські проблеми на цих підприємствах, не вигідні дії кредиторів цих підприємств, якщо вони дестабілізують їх роботу. Головне, на що необхідно спрямувати Закон про банкрутство, – дати можливість боржникові розрахуватися з кредитором, при цьому всі кредитори отримують рівні права і гарантії щодо погашення боргу. Механізм «штучного банкрутства» виключається, а трудовий колектив банкрута отримує гарантію погашення заборгованості і соціального захисту на випадок звільнення.

Діяльність господарських судів також потребує позитивних змін. Зокрема, наглядати за виконанням закону про неспроможність (банкрутство) у першу чергу має господарський суд. На практиці судді мають власне трактування закону. Наприклад, вони призначають арбітражних керуючих підприємств із часткою держави у статутному фонді без узгодження з Мінекономіки України. Згідно із статистичними даними, на одного суддю приходить до 30 справ із банкрутства, що є величезним навантаженням. До 80 % матеріалів для суду опрацьовує арбітражний керуючий. Тому судді не завжди

вимогливі до арбітражних керуючих, часто не помічають допущені ними помилки. Непоодинокі випадки, коли арбітражні керуючі займаються одночасно 6-12 об'єктами. У 2003-2004 рр. поширилась практика узгодження рішень судів з банкрутства важливих та значимих підприємств з місцевими держадміністраціями, що неприпустимо.

Потребує удосконалення інститут арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів). Зараз кваліфікаційні вимоги до них у законодавстві не прописані, вказується лише на те, що вони повинні мати юридичну чи економічну освіту. Кожному арбітражному керуючому необхідно присвоїти виразну кваліфікацію (категорію), котра давала б йому право проводити санацію на підприємствах певної групи.

Арбітражних керуючих – фізичних осіб доцільно замінити спеціалізованими акредитованими компаніями з антикризового управління активами важливих підприємств, до складу якої мають входити фахівці, що уміють управляти трудовим колективом, фінансовими потоками, знати ринок, проводити маркетингові дослідження. У багатьох країнах такий механізм уже працює. Компанії, що проводять санацію неплатоспроможного підприємства, потім пропонують його як оновлений готовий бізнес.

Зокрема, для фінансування досудової санації в науковій літературі пропонувалось упровадити обов'язкове страхування на випадок неплатоспроможності.

Необхідність поліпшення господарського середовища висунуло на перший план питання розробки нормативно-правової бази управління корпоративними правами держави. Наприклад, у 2004 р. Фондом державного майна України (далі – ФДМУ) розроблено кілька десятків нормативно-правових актів, що передбачають здійснення послідовних кроків щодо удосконалення практики корпоративного управління, підвищення керованості корпоративними правами держави. У зазначених нормативних актах наведені типові форми фінансового плану, методичні рекомендації щодо порядку складання фінансових планів, а також визначена відповідальність керівників

господарських товариств та відповідальних представників держави за своєчасність розробки та виконання фінансових планів господарських товариств.

Згідно з розробленими Методичними рекомендаціями ФДМУ, погоджено фінансові плани господарських товариств на 2005 р., у статутному капіталі яких державна частка перевищує 50 %. Фінансовими планами встановлюються завдання з доходів, витрат, диференційовано розраховуються показники фінансових результатів, встановлюються плани з перерахування податків, зборів до державного та місцевих бюджетів; для підприємств, які мають прострочені заборгованості перед бюджетом, з соціального та пенсійного страхування та з оплати праці встановлюється графік погашення, який передбачає повне погашення зазначених заборгованостей протягом року; встановлюється плановий розподіл прибутку.

Контроль за виконанням фінансових планів здійснюється на підставі даних щоквартального моніторингу фінансово-господарської діяльності підприємств та звітів про виконання річних фінансових планів господарськими товариствами, у статутному капіталі яких державна частка перевищує 50 %.

За підсумками роботи цих господарських товариств у 2004 р. проведено аналіз виконання показників фінансових планів 718 товариствами, з них 192 товариства є контрольними. Не надали звітність лише господарські товариства з часткою держави понад 50 %, де органи управління призупинили свою діяльність у зв'язку з провадженням справи про банкрутство.

Щоквартально на підставі відповідного Положення, затвердженого наказом Фонду державного майна України від 5 квітня 2004 р. № 662, здійснюється контроль за виконанням умов контракту з головами правління ВАТ, у статутному капіталі яких державний пакет акцій перевищує 50 %. Умовами контракту передбачені показники ведення прибуткової (беззбиткової) діяльності, зменшення дебіторської та кредиторської заборгованості, в тому числі з оплати праці, перед бюджетом та зі страхування. Керівники підприємств щоквартально звітують перед наглядовою радою ВАТ про хід ліквідації

заборгованості до бюджету, виплати заробітної плати та простроченої дебіторської заборгованості, в тому числі при проведенні експортно-імпорتنих операцій. Так, у 2004 р. ФДМУ було проведено 133 засідання постійно діючої Комісії з проведення фінансово-економічного аналізу господарської діяльності ВАТ, у тому числі 9 засідань цієї комісії проведено в центральному апараті ФДМУ, на яких розглядались причини невиконання умов контракту головами правлінь 201 господарських товариств і за результатами розгляду приймалися відповідні рішення. Так, лише протягом 2004 р. з ініціативи ФДМУ та його регіональних відділень було розірвано 77 контрактів з керівниками господарських товариств, у тому числі 49 контрактів керівників підприємств з державним контрольним пакетом акцій.

Завершено аналіз якісного складу голів правлінь акціонерних товариств. На підставі розроблених ФДМУ нормативних документів підготовлено матеріали для проведення атестації на керівників господарських товариств, в статутному капіталі яких державна частка перевищує 50 % та які підлягають атестації, розроблено відповідний графік її проведення. Враховуючи соціально-політичну ситуацію в країні, керівництвом Фонду прийнято рішення про початок проведення атестації голів правлінь ВАТ у першому півріччі 2005 р.

Відповідно до Положення, затвердженого наказом Фонду від 3 лютого 2004 р. № 210, проводилась робота щодо формування кадрового резерву на посаду голів правлінь акціонерних товариств, на діяльність яких держава має вирішальний вплив.

Фонд здійснював заходи стосовно посилення складу наглядових рад усіх акціонерних товариств. Практично всі наглядові ради акціонерних товариств, де держава володіє контрольним пакетом акцій, очолюють державні службовці, які пройшли навчання та отримали відповідний сертифікат. Також Фондом проводилась відповідна робота щодо забезпечення присутності у складі таких наглядових рад переважної більшості відповідальних осіб – представників держави.

Загальна кількість наглядових рад господарських товариств, у статутному

капіталі яких є державна частка, на 1 січня 2005 р. становила 1080. Відповідно до законодавства України, наглядові ради не створені лише в товариствах з обмеженою відповідальністю, а також деяких акціонерних товариствах, які налічують менше 50 акціонерів.

У акціонерних товариствах, з державною часткою у статутному капіталі понад 50 % (їх загальна кількість за винятком НАК і ДХК – 355), створено 324 наглядових ради, якими протягом 2004 р. проведено 821 засідання. Не проводились засідання наглядовими радами підприємств, які перебували у стадії санації або ліквідації.

Для безпосереднього представництва в органах управління господарських товариств до складу наглядових рад включено 1028 державних службовця, які призначені до складу наглядових рад з боку держави окремими актами (постановами Уряду, наказами органів управління, тощо).

З початку 2004 р., у зв'язку зі зміною відповідно до наказу ФДМУ від 1 березня 2004 р. № 383 Типової форми договору, доручення на виконання функцій з управління пакетом акцій, що належить державі, здійснювалась робота щодо переукладення договорів доручень з представниками центрального апарату Фонду та регіональних відділень. Протягом року було переукладено та зареєстровано 38 договорів доручень в центральному апараті ФДМУ та 398 в регіональних відділеннях. Крім цього, укладено і зареєстровано 20 додаткових угод з відповідальними представниками регіональних відділень Фонду, які здійснюють повноваження з управління державними пакетами акцій понад 3 роки.

Усього призначено відповідальних представників держави, з якими укладено договори доручення на здійснення функцій управління корпоративними правами держави на 626 господарських товариствах (з них 191 контрольні та 435 блокуючі пакети акцій, частки). Відсутні відповідальні представники держави в господарських товариствах з державною часткою у статутному капіталі понад 25 %, які перебувають у стадії санації або ліквідації. По іншим товариствам відбувається узгодження кандидатур відповідальних

представників держави в органах управління акціонерних товариств.

ФДМУ здійснюється систематичний аналіз виконання головами та членами наглядових рад, уповноваженими управляти корпоративними правами держави, покладених на них обов'язків. Загальна кількість звітів представників держави, наданих протягом 2004 р., складає 2014.

Протягом року забезпечена участь представників держави у проведенні всіх загальних зборів акціонерів господарських товариств, у статутному капіталі яких державна частка перевищує 25 %. Загальні збори не проводилися господарськими товариствами, які знаходяться у стадії санації та ліквідації.

На виконання заходів з реалізації програми Уряду здійснюється регулярна оцінка діяльності осіб, які здійснюють управління корпоративними правами держави. Одним із основних критеріїв проведення оцінки виконання державними службовцями обов'язків є якість здійснення ними функцій з управління державними корпоративними правами. В посадових інструкціях державних службовців, які представляють інтереси держави в наглядових радах або ревізійних комісіях господарських товариств, визначено обов'язки щодо своєчасного і високоякісного виконання завдань з управління корпоративними правами держави та відповідальність за результати цієї діяльності. При цьому зазначені функції є додатковим завданням до основних повноважень за посадою.

Отримала подальший розвиток система професійної підготовки та перепідготовки осіб з питань управління корпоративними правами держави у навчальних закладах, визначених на конкурсних засадах у порядку, встановленому Фондом державного майна, за затвердженими ним навчальними програмами.

Так, протягом 2004 р. на базі Міжнародного інституту бізнесу та Українського будинку науково-технічних та економічних знань пройшли навчання чи підвищили кваліфікацію 625 осіб, із них 463 – фахівці органів приватизації, 115 – фахівці міністерств і відомств, 47 – представники органів управління господарських товариств. За результатами навчання кваліфікаційні

сертифікати на право здійснення функцій з управління корпоративними правами держави отримали 596 фахівців, 29 слухачів не склали кваліфікаційних іспитів.

Додаткові заходи вживались щодо захисту держави-акціонера від незаконних дій реєстраторів. Проведено конкурсний відбір державою реєстраторів, яким довірено обслуговувати корпоративні права держави. Для ведення реєстрів власників акцій акціонерних товариств з ними укладено відповідні угоди.

Проте практика свідчить про те, що недостатня ефективність управління державними корпоративними правами зумовлена відсутністю у багатьох випадках реальних важелів впливу держави на діяльність об'єктів, в яких вона володіє певною часткою акцій; низьким професійним рівнем управління корпоративними правами з боку уповноважених органів держави та їх представників; недостатньою відповідальністю за якість управління; відсутністю джерел фінансування з боку держави для збереження її частки у випадку залучення додаткових коштів на збільшення власного капіталу.

2.2. Результативність державного управління оздоровленням підприємств

Про незадовільний стан господарського середовища та низьку ефективність підприємницької діяльності в Україні свідчить підвищена частка збиткових підприємств в економіці та низька рентабельність виробництва (рис.2.2). Внаслідок цього зростає кількість підприємств-банкрутів, у тому числі з державною часткою майна.

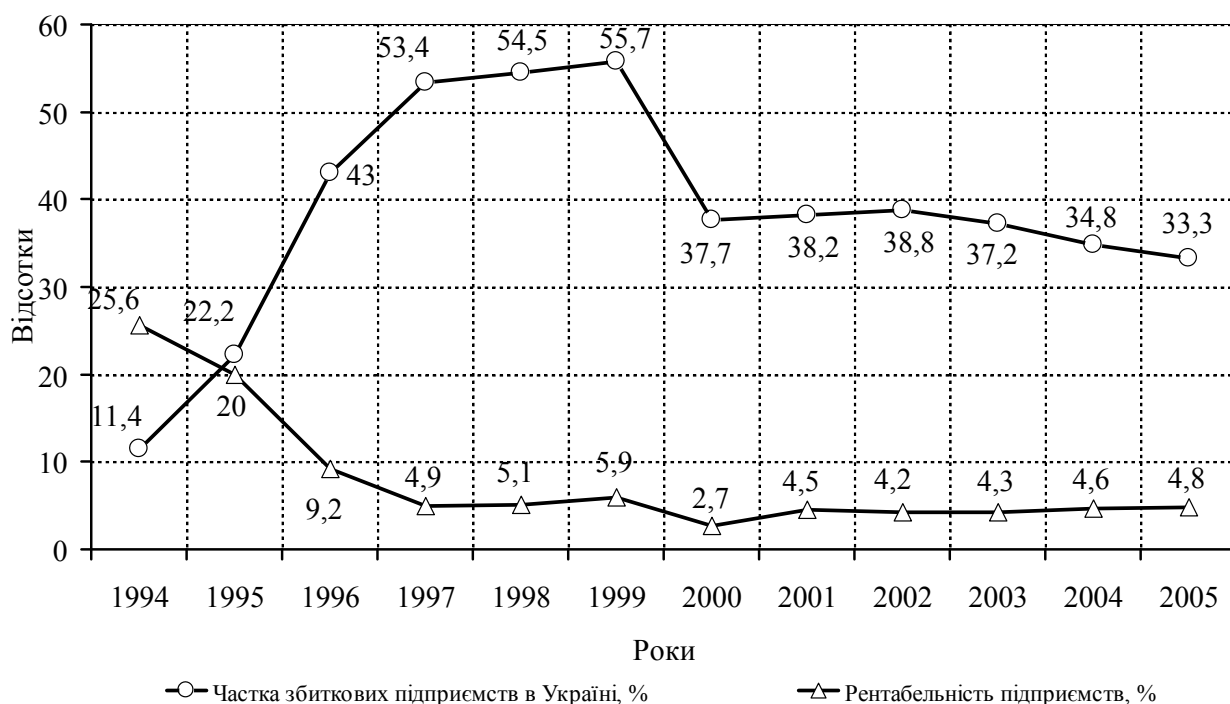

Рис. 2.2. Частка збиткових підприємств та рентабельність підприємств України в 1994-2005 рр.

Так, на 1 січня 2005 р. в реєстрі корпоративних прав держави нараховувалось 1405 господарських товариств, у статутних фондах яких є державна частка, у тому числі 386 господарських товариств (28 % загальної кількості) мали у статутному фонді державну частку понад 50 %, яка надає державі право контролю за їх діяльністю, з них 151 господарське товариство (11 %) мало державну частку 100 %. В структурі корпоративних прав держави значний сегмент продовжували займати підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство: 290 таких господарських товариств, або 22 % загальної кількості, знаходились на тій чи іншій стадії банкрутства і лише 69 підприємств-банкрутів — на стадії санації

Аналіз літературних джерел [23; 41; 42], в яких аналізується кількість та структура справ про банкрутство, розглянутих господарськими судами України, засвідчує, що інститут банкрутства в Україні діє на повну силу (рис. 2.3), але він ще не забезпечив зростання результативності державного управління оздоровленням господарського середовища.

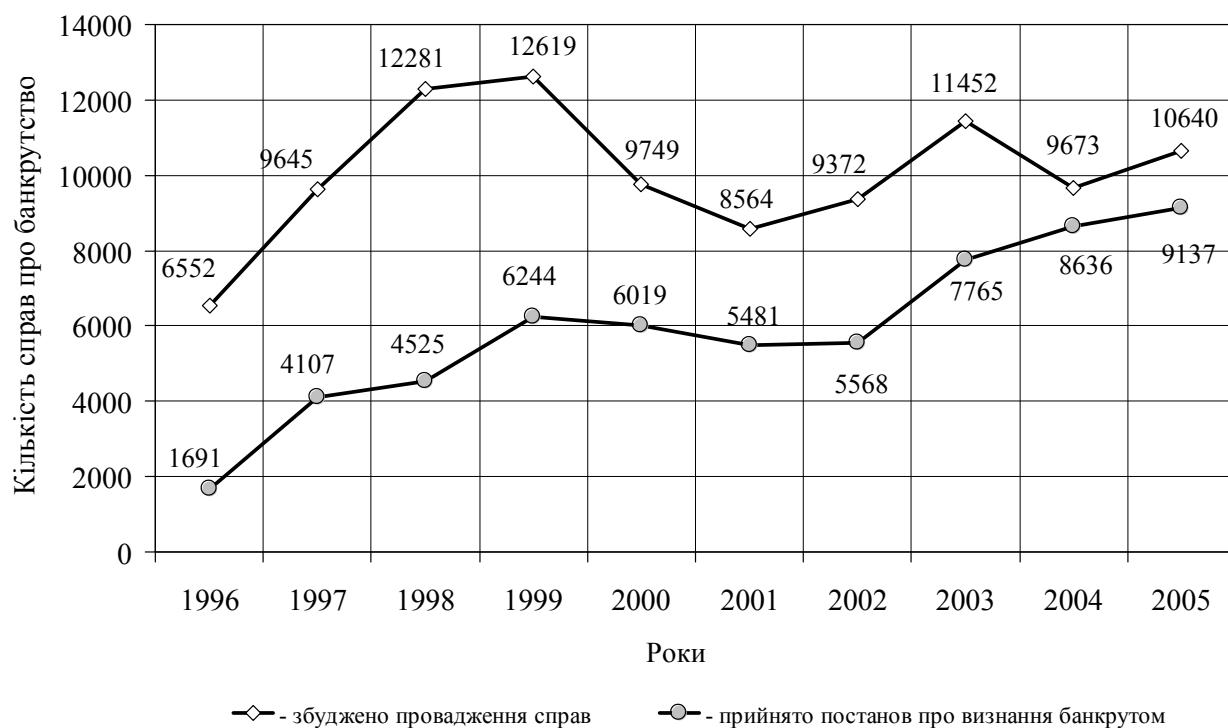

Рис. 2.3. Динаміка кількості справ про банкрутство і винесених рішень про банкрутство в арбітражних судах України в 1996-2005 рр.

Кризові явища в економіці призвели до того, що банкрутство стало масовим явищем у нашій країні, охопивши майже всі галузі та регіони. Так, якщо в 1992 р. було порушено 20 справ про банкрутство, то в 1993 р. – 144, 1994 р. – 421, 1995 р. – 2135, 1996 р. – 6562, 1997 р. – 9645, 1998 р. – 12281, 1999 р. – 12619 справ. Після прийняття нової редакції Закону почала просліджуватися тенденція щодо зменшення кількості порушених справ про банкрутство (до 8564 у 2001 р.), але число справ, закінчених провадженням із затвердженням ліквідаційного балансу, зменшилось несуттєво (до 4163 у 2001 р. проти 4727 у 1999 р.). При цьому кількість санаційних процедур продовжувала бути незначною: якщо в 1997 р. їх було проведено через арбітражні суди 32, то в 2001 р. – 16, тобто у два рази менше. Якщо у 2001 р. спостерігалось зменшення числа прийнятих постанов про визнання банкрутом (5481) порівняно з 2000 р. (6019), то починаючи з 2002 р. їх кількість постійно зростала і у 2004 р. склала 8636 справи, що на 9,3 % більше, ніж у попередньому році. За даними Мінекономіки у 2004 р. всього 18 справ закінчено із затвердженням умов санації та 297 – мирової угоди.

За останні роки більшість справ про банкрутство, що доводились до стадії ліквідаційної процедури, ініціювались щодо підприємств, які не мали перспектив фінансового оздоровлення і стосовно яких встановлюється лише факт припинення їх діяльності [158]. Це пов'язано зі змінами, внесеними до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81], та зростанням регулюючої ролі держави в частині формування відношень власності. Зокрема, оновленим законом про банкрутство закладені основи для реального реформування економічних відношень власників у випадку їхньої нездатності повернути борги.

За даними С.С. Варгіча, на початок 2000 р. питома вага справ про банкрутство в загальній кількості розглянутих арбітражними судами України господарських справ складала 7,1 % (у 1996 р. цей показник дорівнював 5,9 %, 1997 р. – 8,5 %, 1998 р. – 7,2 %). Загальна кількість розглянутих у 1999 р. арбітражними судами справ зросла на 7,4 % (табл. 2.1) [31]. При цьому кількість справ про банкрутство збільшилась на 4,9 %.

Зменшення питомої ваги справ про банкрутство в загальній масі господарських справ з 8,5 до 7,1 % (табл. 2.1) свідчить про те, що в 1997-1999 рр. виявилась тенденція поліпшення кінцевих результатів господарювання. Таке твердження базується також і на даних арбітражної статистики за 1999 р. Проте кількість справ про банкрутство, припинених провадженням із затвердженням умов санації, в 1999 р. склала усього 21.

Санація як система соціально-економічних заходів, спрямованих на оздоровлення фінансів підприємств-банкрутів, може здійснюватися шляхом погашення боргу, злиття збиткових підприємств із фінансово-сильними підприємствами, переоформлення короткострокових кредитів у довгострокові, реструктуризації кредиторської заборгованості, випуску цінних паперів, продажі майна боржника або передача його в оренду, перепрофілювання підприємства-боржника, зниження вартості акцій і т.ін. Треба намагатися, щоб банкрутство застосовувалося не тільки як юридичний механізм знищення товаровиробників, але і як економічна процедура їх оздоровлення.

Таблиця 2.1

Динаміка процедур банкрутства підприємств в Україні

<i>Показник</i>	<i>1996 р.</i>	<i>1997 р.</i>	<i>1998 р.</i>	<i>1999 р.</i>
Загальна кількість справ, розглянутих в арбітражних судах	60995	83237	125650	134937
З них про банкрутство	3632	7082	9095	9539
Питома вага справ про банкрутство у загальній кількості справ, розглянутих в арбітражних судах, %	5,9	8,5	7,2	7,1
Збуджено провадження справ	6552	9645	12281	12618
Прийнято постанов арбітражними судами про визнання банкрутом	1691	4107	4525	6244
Кількість справ, закінчених із затвердженням ліквідаційного балансу	855	2320	2896	4345
Затверджено умов санації боржника, визнаного банкрутом	33	32	9	21
Залишок незакінчених справ про банкрутство на кінець року	4138	6702	10909	13989
Питома вага прийнятих постанов про визнання банкрутом у загальній кількості збуджених справ, %	25,8	42,6	36,8	49,5
Питома вага справ із затвердженням ліквідаційного балансу в загальній кількості справ, де боржники визнані банкрутами, %	50,6	56,5	64,0	69,6

Після введення з 1 січня 2000 р. в дію поліпшеного механізму відновлення платоспроможності боржників з орієнтацією на застосування елементів санації в Україні паралельно продовжував діяти старий механізм банкрутства, запроваджений ще з 1 липня 1992 р. Законом України «Про банкрутство» [80]. Застосування у взаєморозрахунках боржників з кредиторами двох механізмів обумовлено законодавцем з огляду на те, що частина справ про банкрутство започаткована за старими умовами провадження арбітражними судами, а нині їх продовжують вести господарські суди.

Результати розгляду судових справ місцевими господарськими судами України за 2001 р. порівняно з аналогічними показниками за час перед набранням чинності Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» характеризуються даними, наведеними в табл. 2.2 [81].

Таблиця 2.2

Динаміка розгляду судових справ про банкрутство в Україні

<i>Показник</i>	<i>1997 р.</i>	<i>1999 р.</i>	<i>2001 р.</i>	<i>Зміна показника у 2001 р. порівняно з 1999 р. (зростання +, зменшення -)</i>

Загальна кількість справ, розглянутих у господарських (арбітражних) судах	83237	134937	197471	+62534
Динаміка показника, %	100	162,1	237,2	-15,8
Кількість справ про банкрутство	7082	9539	7277	-2262
Динаміка показника, %	100	134,7	102,8	-58,4
Питома вага справ про банкрутство у загальній кількості справ, розглянутих в арбітражних судах, %	8,5	7,1	3,7	-3,4

За період дії нового закону про банкрутство питома вага справ про банкрутство в загальній кількості справ, розглянутих господарськими (до 2000 р. арбітражними) судами, знизилася майже у два рази (в 1999 р. – 7,1 %, 2001 р. – 3,7 %). Для порівняння: в 1996 р. цей показник становив 5,9 %, 1997 р. – 8,5 %, 1998 р. – 7,2 %. Зменшення питомої ваги справ про банкрутство пояснюється зміною структури судових справ: зростанням в 25 разів кількості справ з інших позадоговірних немайнових спорів. Якщо протягом 1999 р. арбітражні суди розглянули 1907 таких справ, то у 2001 р. їх кількість становила 48997.

Кількість справ про банкрутство, порушених провадженням, та тих, що надійшли за підсудністю, зменшилася на 7892 справи або у 2,7 рази (табл. 2.3).

Порівняно з 1999 р., кількість не розглянутих місцевими господарськими судами справ про банкрутство зменшилася на 39,8 % і становила на 1 січня 2002 р. 8428, проте цей показник у два рази перевищує показник 1996 р. У відсотковому відношенні до загальної кількості господарських судових справ зазначений показник зменшився із 47,7 до 21,2 % завдяки діям введеного інституту арбітражних керуючих та збільшенню кількості суддів відповідно до Указу Президента України «Про створення в арбітражних судах України спеціальних колегій з розгляду справ про банкрутство» від 21 квітня 1998 р. № 333/98 [239].

Таблиця 2.3

Динаміка розгляду арбітражно-судових справ про банкрутство місцевими господарськими судами України протягом дії нового закону про банкрутство

Показник	1999 р.		2001 р.		Зростання, %
	шт.	до загальної кількості справ, %	шт.	до загальної кількості справ, %	
Кількість нерозглянутих справ про банкрутство на початок року	10909	46,7	10978	34,2	100,6
Кількість порушених провадженням справ та тих справ, що надійшли за підсудністю	12619	9,0	4727	2,3	37,5
Кількість справ про банкрутство, закінчених провадженням	9539	7,1	7277	3,7	76,3
Залишок не розглянутих справ про банкрутство на кінець звітного періоду	13989	47,7	8428	21,2	60,2
Із загальної кількості справ про банкрутство, закінчених провадженням:					
– припинених провадженням	6898	33,3	6028	23,1	87,4
– залишених без розгляду	2641	31,8	1249	10,8	47,3
– порушених за заявою прокурорів та їх заступників	294	0,7	176	0,4	59,9

Проте й зараз кожна п'ята справа про банкрутство залишається в господарському суді не розглянутою і чекає своєї черги для врегулювання спору в терміни, відповідно до норм законодавства, тобто тривають пошуки санаторів, перевірка інвесторів, які претендують стати власниками майна збанкрутілого підприємства, мають місце бюрократичні перепони в частині додержання строків опублікування оголошень у ЗМІ, проведення зборів кредиторів, проведення торгів для реалізації майна тощо.

Про налагодження цивілізованих взаємовідносин між боржниками та кредиторами свідчить зниження питомої ваги справ про банкрутство, які порушувалися за заявами прокурорів чи їх заступників з 0,7 % в 1999 р. до 0,4 % у 2001 р. (з 294 до 176 судових справ).

Аналіз майнових вимог кредиторів у справах про банкрутство, що були заявлені до господарського суду протягом 2001 р., показав, що в середньому на одного кредитора припадає 295 тис. грн. загального обсягу майнових претензій, а визнаних судом – 169 тис. грн. (у 1999 р., відповідно, 111,3 тис. та 60 тис. грн.).

Загальна сума майнових вимог кредиторів, визначених господарським судом за закінченими провадженням справами про банкрутство, у 2001 р.

дорівнювала 2633,7 млн. грн., що становить 57,3 % до вартості заявлених вимог. У 1999 р. ці показники становили, відповідно, 978,2 млн. грн. і 53,9 %.

Збільшення питомої ваги позовів кредиторів, поданих до судових органів (табл. 2.4), свідчить про поширення методу вирішення майнових конфліктів через судову систему шляхом застосування процедур банкрутства. Так, якщо в 1999 р. кредитори подали до арбітражних судів 3725 позовних заяв (39 %), то у 2001 р. – 3268 заяв (44,9 %).

Таблиця 2.4

Склад ініціаторів порушення справ про банкрутство в Україні,
закінчених провадженням

Ініціатори порушення справи	1999 р.	Усього	2001 р.	
			У тому числі кількість справ, провадження стосовно яких порушено	
			до 01.01.2000 (за старим законом)	після 01.01.2000 (за новим законом)
Кредитори, справ	3725	3268	2386	882
Органи державної податкової служби, справ	5458	3615	1729	1886
Органи контрольно-ревізійної служби, справ	17	16	14	2
Інші органи стягнення (фонди пенсійний, соціального страхування, зайнятості тощо), справ	110	55	17	38
Боржники, справ	42	90	30	60
Інші особи, справ	187	233	103	130
Усього	9539	7277	4279	2998

Ініціювання банкрутства державними податковими органами має тенденцію до зниження: в 1997 р. – 78,0 %, 1999 р. – 57,2 %, 2001 р. – 44,9 %. Подання заяв про банкрутство боржниками завдяки можливостям проведення санації боржника за власною ініціативою, які надав з 1 січня 2000 р. новий Закон України "Про банкрутство", збільшилося з 42 до 90, або в 2,1 раза. Переваги механізму санації використовували в основному металургійні та гірничодобувні підприємства.

У 2001 р. місцеві господарські суди України закінчили провадження у 7277 справах про банкрутство, з яких 1249 залишено без розгляду, а стосовно

6028 припинено провадження (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Припинення провадження у справах про банкрутство в Україні

Показник	1999 р.		2001 р.	
	шт.	%	шт.	%
Кількість справ, припинених провадженням:	6904	100	6028	100
– із затвердженням ліквідатора та ліквідаційного балансу	4351	63,0	4163	69,0
– у зв'язку із санацією боржника	21	0,3	16	0,3
– із затвердженням мирової угоди	0	0	468	7,8
– у зв'язку з виконанням усіх зобов'язань перед кредиторами	1487	21,5	505	8,4
– з інших підстав	1045	15,2	876	14,5

Кількість санаційних процедур продовжує бути невеликою: якщо в 1997 р. їх було проведено через арбітражні суди 32, то у 2001 р. – 16, тобто у два рази менше. Така невтішна статистика свідчить про побоювання інвесторів, у тому числі іноземних, вкладати кошти через механізм банкрутства.

У 2001 р. кількість ліквідованих підприємств з державною формою власності становила 29, а підприємств, частка державної власності у статутному фонді яких перевищувала 25 %, – 7. Зменшення кількості закінчених провадженням справ про банкрутство, які господарські суди залишили без розгляду, з 2641 в 1999 р. до 1249 у 2001 р. (більш як у два рази) є показником зростання якості підготовки кредиторами позовів до судів, урегульованості на законодавчому рівні тих питань, що раніше не були визначені або недостатньо були врегульовані санаційним механізмом чи механізмом банкрутства.

Використовуючи переваги нового закону, місцеві господарські суди у 2001 р. значно підвищили якісні показники своєї роботи. Так, питома вага винесених постанов про визнання боржника банкрутом у загальній кількості порушених справ становила у 2001 р. 74,7 %, тоді як в арбітражних судах у 1996 р. вона дорівнювала 25,8 %, 1998 р. – 36,8%, 1999 р. – 49,5%. Різко зменшився залишок незакінчених справ про банкрутство, стали застосовуватися процедури укладення мирових угод, інші економічні засоби вирішення майнових спорів. З розширенням згідно із законом судових процедур механізму банкрутства

збільшилися можливості повернення боргів кредиторам, відновлення на основі взаємної заінтересованості виробництва боржника, подолання через укладення мирових угод перешкод у здійсненні поточних розрахунків. Значною мірою цьому сприяла діяльність понад 1200 арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), які отримали в Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції України відповідні ліцензії.

Порівняльний аналіз результатів розгляду справ про відновлення платоспроможності (санації) та визнання боржників банкрутами свідчить про поступове зростання ефективності запровадженого механізму повернення боргів кредиторам та про завершення переходу майнових відносин в Україні на ринкові умови. Практика показала, що ризик повернення боржником боргів через господарські суди для кредиторів становить 50 %. Наведені статистичні дані за 2004 р. (табл. 2.6) свідчать, що в економіці держави активно застосовуються важелі механізму банкрутства.

З метою оцінки результативності механізмів корпоративного управління державною власністю автором дисертації проведено також аналіз ефективності управління корпоративними правами держави, що має безпосереднє відношення до поліпшення фінансового стану підприємств та загального стану господарського середовища.

Аналіз показників управлінського контролю господарських товариств, у статутному капіталі яких є державна частка показує, що останнім часом має місце переміщення акцентів: якщо раніше стрижнем реформ у сфері відносин власності була приватизація, то поступово головні завдання переміщуються до сфери формування та управління змішаною економікою, одним із невід'ємних елементів якої є корпоративні права держави.

Таблиця 2.6

Кількість розглянутих господарськими судами справ про банкрутство в розрізі областей у 2004 р.

<i>Господарські суди</i>	<i>2004 р.</i>	<i>2004 р., у % до 2003 р.</i>
Автономної Республіки Крим	330	39,3
Вінницької обл.	278	у 1,3 р.б.

Волинської обл.	90	100,0
Дніпропетровської обл.	936	у 1,2 р.б.
Донецької обл.	851	92,2
Житомирської обл.	218	у 2,0 р.б.
Закарпатської обл.	155	80,7
Запорізької обл.	382	у 1,3 р.б.
Івано-Франківської обл.	257	у 2,0 р.б.
Київської обл.	188	85,8
Кіровоградської обл.	219	у 1,5 р.б.
Луганської обл.	314	110,6
Львівської обл.	375	108,1
Миколаївської обл.	294	у 1,5 р.б.
Одеської обл.	313	80,5
Полтавської обл.	337	у 1,6 р.б.
Рівненської обл.	195	у 1,7 р.б.
Сумської обл.	361	у 1,3 р.б.
Тернопільської обл.	170	61,6
Харківської обл.	363	у 1,2 р.б.
Херсонської обл.	241	у 1,6 р.б.
Хмельницької обл.	297	у 1,3 р.б.
Черкаської обл.	186	88,2
Чернівецької обл.	51	у 1,4 р.б.
Чернігівської обл.	384	у 1,4 р.б.
м. Києва	788	у 1,3 р.б.
м. Севастополя	63	92,6
Усього по судах	8636	109,3

Джерело: Вищий господарський суд України

Для українського суспільства приватизація вже стала звичним реформаторським процесом, хоча він і потребує постійного вдосконалення. У сфері ж державної власності з'явилися принципово нові цілі: поряд із завданням трансформації державної власності в недержавну все більшого значення набувають проблеми забезпечення ефективного функціонування стабільного державного сектора. Останній має стати невід'ємною органічною частиною національної економіки.

У цих умовах найбільш актуальними є питання розробки нормативно-правової бази управління корпоративними правами держави. Наприклад, у 2004 р. Фондом держмайна України було розроблено близько 50 нормативно-правових актів (з урахуванням внесення змін до діючих актів), які передбачали здійснення послідовних кроків щодо удосконалення практики корпоративного управління, підвищення керованості корпоративними правами держави.

Підсумки роботи державного корпоративного сектора економіки за 2004 р.

свідчать, що фінансово-економічні показники підприємств, на діяльність яких держава має вирішальний вплив, дещо покращились майже за всіма напрямками (рис.2.4).

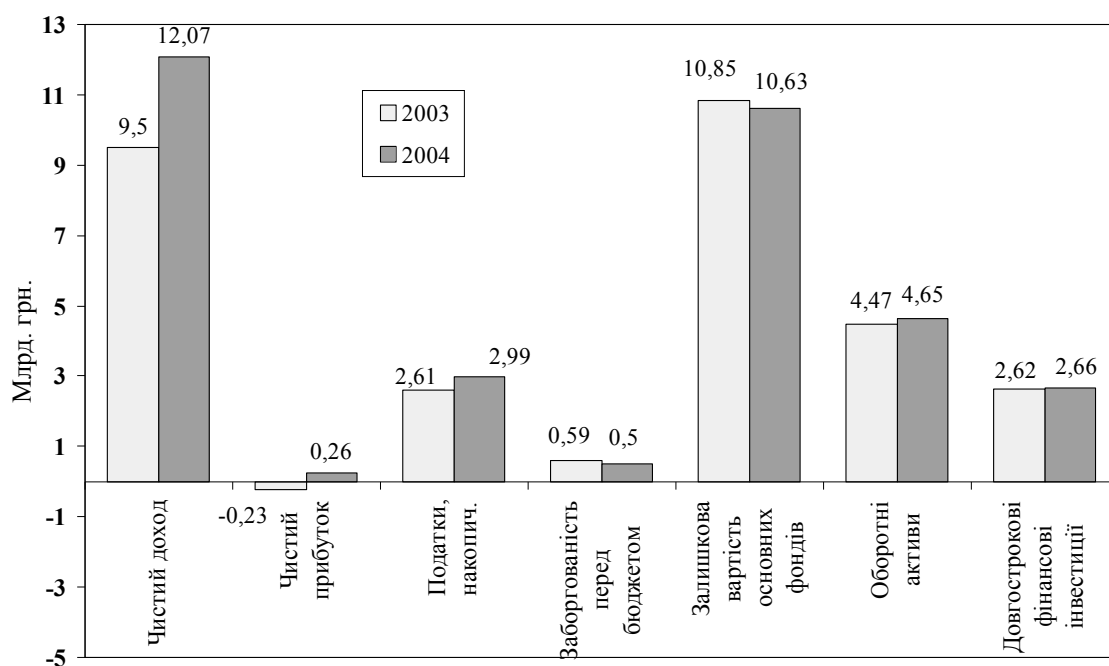

Рис. 2.4. Динаміка фінансово-економічних показників господарської діяльності підприємств, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 %

Загальний обсяг чистого доходу господарських товариств на кінець 2004 р. склав понад 12 млрд. грн., що на 21 % більше, ніж у відповідному періоді минулого року. 109 підприємств (57 % загальної кількості) забезпечили збільшення обсягу чистого доходу в порівнянні з відповідним періодом минулого року. Кращі результати досягнуті господарськими товариствами, пакети акцій яких закріплені в державній власності, – 71 % з них збільшили обсяг чистого доходу.

Поліпшився фінансовий стан господарських товариств, у статутному капіталі яких державна частка перевищує 50 %: у 2004 р. підприємства отримали чистий прибуток на суму майже 1276 млн. грн. У цілому по корпоративному сектору України вперше сальдо фінансових результатів від діяльності після оподаткування (перевищення чистого прибутку над збитками) склалось позитивним і становило 263,5 млн. грн. У відповідному періоді 2003 р. ця цифра, як і в попередні роки, мала від'ємне значення і становила – 226,9 млн.

грн. Таке зростання можна пояснити, насамперед, покращенням рівня управління, і як наслідок, нарощуванням обсягів виробництва продукції, інвестиційної привабливості підприємств. Рентабельність основної діяльності (відношення чистого прибутку у відсотках до чистого доходу від реалізації продукції) має тенденцію до зростання і становить 4,6 %.

Збільшили чистий прибуток або зменшили збиток у порівнянні з відповідним періодом минулого року 102 підприємства (53 % загальної кількості). Збільшилась кількість підприємств, прибуток яких перевищує 1 млн. грн. (10 проти 8 у відповідному періоді минулого року).

За регіональним розподілом найбільші обсяги чистого прибутку отримали підприємства м. Києва (911,4 млн. грн.) та Одеської області (298,7 млн. грн.).

Аналіз господарської діяльності підприємств, у статутному капіталі яких державна частка перевищує 50 %, свідчить, що протягом 2004 р. за рахунок усіх джерел фінансування залучено інвестицій на суму 2,39 млрд. грн., а саме: в основний капітал (капітальні інвестиції) – 2,28 млрд. грн.; у фінансові інвестиції – 102,10 млн. грн.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» [83] ФДМУ було встановлено завдання по надходженню дивідендів до доходної частини Державного бюджету на загальну суму 448,9 млн. грн. Сумарні надходження до Державного бюджету України у складі дивідендів та відрахувань частини прибутку господарських товариств, корпоративними правами яких володіє держава, склали 488,1 млн. грн., або 108,7 % від завдання на рік.

Основний внесок до бюджету України корпоративний сектор держави забезпечує через податки. У 2004 р. закріплено позитивну динаміку надходження податків до Державного бюджету України, що становить 115 % порівняно з 2003 р., або майже 3 млрд. грн.

Протягом 2004 р. заборгованість підприємств корпоративного сектора із заробітної плати скоротилася на 42,35 % і на 16% – перед бюджетом. Разом з тим, темпи погашення заборгованості із заробітної плати залишаються ще

недостатніми. Найбільшими боржниками із заробітної плати працівникам є товариства щодо яких проваджена справа про банкрутство.

У звітному періоді зросли у порівнянні з минулим роком і такі показники, як оборотні активи, довгострокові фінансові інвестиції, зменшилась прострочена дебіторська заборгованість.

Середньооблікова чисельність працюючих у господарських товариствах, у статутному капіталі яких державна частка перевищує 50 %, у 2004 р. у порівнянні з 2003 р. дещо збільшилась, що позначається як позитивний фактор при нарощуванні виробництва.

Проте порівняно з 2003 р. збільшилася прострочена кредиторська заборгованість та зменшилася залишкова вартість основних фондів.

За результатами аналізу ефективності управління корпоративними правами держави 21 % господарських товариств мають ефективне управління, 50 % – задовільне, 29 % – неефективне.

У структурі корпоративних прав держави значний сегмент продовжують займати підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, кредиторська заборгованість яких створилася в основному до передачі ФДМУ корпоративних прав. На 1 січня 2005 р. 290 господарських товариств, або 22 % загальної кількості, знаходяться на тій чи іншій стадії банкрутства (з них контрольних – 81 товариство (26 % загальної кількості). Із загальної кількості підприємств-банкрутів:

- 131 (23 контрольних) – у стадії розпорядження майном;
- 69 (43 контрольних) – у стадії санації;
- 90 (15 контрольних) – у процесі ліквідації.

У той же час, кількість підприємств-банкрутів, завдяки цілеспрямованій роботі фахівців органів управління, протягом останнього року зменшилася майже вдвічі. (На 1 січня 2004 р. 567 господарських товариств, або 36 % від їх загальної кількості, знаходились на стадії банкрутства).

На 1 липня 2005 р. 311 господарських товариств, або 23 % загальної кількості, знаходилися на тій чи іншій стадії банкрутства (з них контрольних –

79 товариств (19 % загальної кількості). Із загальної кількості підприємств-банкрутів:

- 112 (18 контрольних) – у стадії розпорядження майном;
- 80 (47 контрольних) – у стадії санації;
- 119 (14 контрольних) – у процесі ліквідації.

Незважаючи на вжиті заходи щодо запобігання банкрутству, в порівнянні з початком 2005 р. загальна кількість підприємств-банкрутів зростає з 290 до 311.

У 2004 р. ФДМУ приділялась увага реструктуризації стратегічно-важливих підприємств та підприємств-монополістів. Станом на 1 січня 2005 р. у процесі реструктуризації знаходилося 20 господарських товариств, які мали стратегічне значення для економіки та безпеки держави, 8 з яких займали монопольне становище на загальнодержавному ринку. Відповідності до затверджених проектів реструктуризації, заходи з реструктуризації впроваджувалися на 17 господарських товариствах, що мали стратегічне значення для економіки та безпеки держави.

Незважаючи на досягнення вищезазначених позитивних зрушень у 2004 р., які були зумовлені переважно зростанням обсягів експорту, можна стверджувати, що система державного управління цим корпоративним сектором не є досконалою. Як відомо, Кабінет Міністрів України своєю постановою № 413 від 3 червня 2005 р. затвердив Програму «Власність народу» [175]. Метою Програми є посилення керованості державного сектора економіки, оптимізація структури державної власності, підвищення ефективності використання та розпорядження державним майном, досягнення на цій основі соціального ефекту та збільшення надходження коштів до державного бюджету, збільшення капіталізації державної власності. У вступі до Програми зазначається, що до цього часу *не сформувалися ні правові основи управління державним майном, ні механізми його здійснення*. Не завершено формування єдиного реєстру державної власності, у тому числі об'єктів нерухомості, що унеможлиблює контроль за ефективністю її використання і грошовими потоками, достовірне прогнозування надходжень від орендної

плати до бюджету. Визначені чинним законодавством *механізми відчуження державного майна* (приватизація, виконавче провадження, банкрутство, примусове стягнення бюджетних боргів тощо) не базуються на єдиних принципах обліку, оцінки та продажу, що створює підстави для зловживань.

Державна система виявлення симптомів потенційного банкрутства та протидії йому засобами, передбаченими законодавством, також ще не забезпечує постійний управляючий або регулюючий вплив на збільшення частки прибутково працюючих підприємств та інші ключові показники, що характеризують стан господарського середовища. Причиною є слабкість організаційного механізму управління процесами оздоровлення підприємств.

Так, Указом Президента України «Про Міністерство економіки України» від 23 жовтня 2000 р. № 1159/2000 [236] на це міністерство були покладені повноваження державного органу з питань банкрутства. Основними завданнями цього органу визначено проведення державної політики щодо запобігання банкрутству, створення організаційних, економічних, інших умов, необхідних для реалізації процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та інші, передбачені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81]. Проте фактично економічні умови, необхідні для відновлення платоспроможності боржників так і не були створені.

Недостатність цих заходів та необхідність боротьби проти продажу великих держкомпаній за борги зумовила створення спеціальної Комісії з питань неплатоспроможності (постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2001 р. №1181). Але робота цього постійно діючого органу при Кабінеті Міністрів не була результативною, що видно зі змісту наказу Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Плану заходів стосовно поліпшення проведення державної політики щодо запобігання банкрутству, забезпечення умов реалізації процедур відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами» від 15 травня 2003 р. № 118 [156].

Таким чином, можна стверджувати про відсутність державної системи антикризового управління на підприємствах державного сектора. Не проводиться системний аналіз причин неплатоспроможності підприємств та пошук шляхів відновлення їх платоспроможності через відсутність коштів для проведення такої роботи. Бракує й системного підходу до проблеми. Практика показує, що основною причиною банкрутства значної частини підприємств було несвоєчасне введення або непрофесійне проведення процедур банкрутства за участю держави.

Однією з причин низької результативності дій держави вважається відсутність у Міністерства економіки, як державного органу з питань банкрутства, повноважень, достатніх для здійснення дієвого контролю з боку держави над процесами, що відбуваються в процедурах банкрутства. До цього часу не створений урядовий орган державного управління, який зміг би забезпечити, поряд із виконанням функцій державного органу з питань банкрутства, також формування системи економічних відносин, пов'язаних з питаннями запобігання кризовому стану підприємств у цілому.

Усі ці недоліки привели до того, що у Програмі «Власність народу» запропоновано тимчасову заборону процедури банкрутства в державному секторі економіки до внесення змін до законодавства, які б передбачали участь держави як акціонера в процедурі банкрутства та унеможлилювали «тіньову приватизацію» шляхом штучного банкрутства.

2.3. Суперечності державного управління оздоровленням фінансового стану промислових підприємств

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [81] зазнав нових змін та доповнень у 2000-2003 рр., зокрема від 6 березня 2003 р. № 594-IV, від 6 березня 2003 р. № 597-IV, від 3 квітня 2003 р. № 672-IV, від 15 травня 2003 р. № 762-IV.

Законом закладено своєрідний механізм виведення підприємства з кризової ситуації. В його основі лежать конкретні юридичні та економічні дії, метою яких є очищення підприємства від боргів, повернення його дебіторської заборгованості. Лише після цього можна говорити про наступний етап – залучення інвестора, або інші заходи фінансово-економічного оздоровлення. Таким чином, механізм банкрутства є однією з найважливіших складових частин правової бази ринкової економіки [156].

Ефективність механізму банкрутства як інструмента повернення ресурсів у виробничий сектор виявляється в його істотному впливі на дефіцит державного та місцевого бюджетів, запобігання соціальної напруженості, розвиток ринкової перебудови економіки.

Відомо, що процедуру банкрутства можна використовувати з метою шахрайства. Діюче підприємство часом свідомо доводять до фінансово-економічного паралічу й оголошують неплатоспроможним. Це лише одна з відомих схем незаконної приватизації виробничих потужностей та майна, що знаходиться у державній власності. Чи винайдено вакцину від цієї хвороби в Україні? Наприклад, законодавчо визначені процедури, що регулюють процедуру примусового стягнення майна боржника з метою задоволення вимог кредиторів, були задіяні ВАТ «Донбасенерго», ВАТ «Луганськoblenerго», ДСК «Чорноморське морське пароплавство», ВАТ «Завод «Центроліт», ВАТ «Луганський верстатобудівний завод». Усе це справи, що були пов'язані з відчуженням державного майна з метою незаконної приватизації [Там же].

З ухваленням Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» (далі – Закон) тіньову приватизацію державних підприємств вдалося «заморозити». Уряд не тільки став контролювати ситуацію, а й вніс пропозиції до Верховної Ради щодо вдосконалення законодавчої бази. У 2005 р. одним із заходів Програми «Власність народу» стала тимчасова заборона процедури банкрутства в державному секторі економіки до внесення змін до законодавства, які б передбачали участь держави як акціонера в процедурі банкрутства та унеможливлювали «тіньову приватизацію» шляхом штучного

банкрутства.

Проте подібні мораторії приводять до суттєвих протиріч. Завдяки мораторію провадження у справі про банкрутство може тривати невинновдано довгий період часу, протягом якого рішення національних судів щодо стягнення заробітної плати та інших виплат з підприємства-боржника, винесені на користь працівників цього підприємства, залишаються невиконаними. Працівники таких підприємств-боржників вже звертаються із заявами до Європейського суду з прав людини і рішення цього суду у разі констатації порушень вже приводять до значних витрат з державного бюджету на виплати сум справедливої сатисфакції та судових витрат [107].

Між конкуренцією і банкрутством існує певна причинно-наслідкова залежність: чим жорсткіше конкурентне середовище, тим вищий показник банкрутств. Ось характерні причини випадків банкрутства в Україні.

Так, понад 60 % справ про банкрутство в останні роки ініційовано державними кредиторами: органами Державної податкової служби, КРУ, Пенсійним фондом. Менш як 30 % – суб'єктами підприємництва, в тому числі й можливими конкурентами. Сьогодні це є певною проблемою, оскільки органи державної податкової служби більше зацікавлені у вирішенні передусім фіскальних завдань, а не у відновленні платоспроможності підприємств. Вони рідко погоджуються на застосування таких процедур, як санація чи мирова угода.

Наприклад, у 2002 р. органами державної податкової служби було подано до господарських судів 5547 заяв про визнання банкрутами суб'єктів підприємницької діяльності. У грошовому обчисленні сума вимог зі сплати податків сягнула 1,7 млрд. грн. На 1 січня 2003 р. на розгляді в господарських судах було 3825 справ попередніх років. У результаті застосування процедур банкрутства за цей період до бюджету повернуто близько 58 млн. грн., а податковий борг у розмірі 728 млн. грн., який не був сплачений банкрутами, списано. Відсутність фінансової дисципліни, яка є каталізатором ланцюгової реакції неплатежів та нагромадження великої кредиторської й дебіторської

заборгованості, сильний податковий прес, відсутність власних обігових коштів, застарілість виробничого обладнання, внаслідок чого підприємства не спроможні випускати конкурентну продукцію – ось найбільш характерні причини банкрутств в Україні сьогодні.

На нашу думку, інтереси розосереджені між Мінекономіки, ДПАУ, ПФУ, МВС, господарськими судами та іншими органами влади. Всі вони діють незалежно один від одного і часом між їхніми інтересами виникають конфлікти.

Наприклад, практика банкрутств дуже часто веде до такого протиріччя. Залишки майна підприємства-банкрута, наприклад ВАТ-1, викуповує ЗАТ-1. Основне майно (ліквідне) правдою або неправдою було «виведено» із кризового підприємства в нове ще до процедури банкрутства. У результаті підприємство, що заробило борги, просто «ховають», а його майно тепер працює на новому підприємстві. Основній масі кредиторів потім залишається тільки чекати, коли їм нададуть документ про неможливість задоволення вимог у зв'язку з недостатністю майна. Кредитори, що залишилися ні з чим, можуть лише списати дебіторську заборгованість із балансу за рахунок валових прибутків. Показово, що при цьому керівники боржника, як правило, не несуть ніякої відповідальності.

Інше протиріччя. Ст. 31 Закону «Черговість задоволення вимог кредиторів» не визначено, чи повинні подавати заяву із майновими вимогами особи, що були звільнені до порушення справи про банкрутство підприємства і не одержали зароблених грошей. Чи повинні члени трудового колективу подавати заяви з вимогою повернути їхній внесок у статутний фонд підприємства? Тому неясно, чи вправі ліквідаційна комісія включити зазначених осіб до складу кредиторів?

Ст. 39 Закону «Недійсність мирової угоди або її розірвання та наслідки невиконання мирової угоди» взагалі не працює. Вона може тільки ускладнити роботу господарського суду. Незрозуміло, в якому виробництві (позовному або про банкрутство) здійснюється визнання мирової угоди недійсною (п.1 ст. 39). Припустимо, що заява кредитора подається до винесення визначення

господарського суду про затвердження мирової угоди. Тоді, очевидно, визнання мирової угоди недійсною здійснюється в рамках провадження про банкрутство. Але в який термін? Про це нічого не сказано. Можна припустити таке. Заява кредиторів подається після винесення господарським судом визначення про укладання мирової угоди. І, відповідно до п. 1 ст. 40, провадження про банкрутство буде припинено. Тоді визнання мирової угоди недійсною повинно проходити в рамках позовного провадження. Тобто поза провадженням про банкрутство.

Щодо ст. 52, де мова йде про особливості банкрутства відсутнього боржника, Закон не дає визначення цього «відсутнього боржника». Тому незрозуміло, кого можна таким вважати? І як його шукати? Найімовірніше за все, законодавці ще неодноразово будуть переглядати цей Закон.

Закон говорить, що на стадії розпорядження майном директор цього підприємства як і раніше залишається за кермом, але не має права робити ніяких операцій без згоди арбітражного керуючого. А на стадії санації або ліквідації управління цілком переходить до арбітражного керуючого. Але ж голова правління був обраний загальними зборами акціонерів. Утворюється протиріччя.

Старий Закон про банкрутство кредитори використовували як пугало. І донедавна 99 % підприємств, проти яких були збуджені справи про банкрутство, не доходили до стадії санації. Оскільки встигали розрахуватися з кредиторами. Таким чином, процедура банкрутства припинялася і підприємство відновляло свою діяльність. Новий Закон більш вигідний боржникам і санаторам, ніж кредиторам. Кредиторам тепер складніше одержати належне.

Взагалі поширена думка про те, що перманентне банкрутство дозволяє боржнику не розраховуватися з кредиторами протягом тривалого часу [158]. Не менше можливостей для вирішення своїх проблем надає процедура банкрутства і самим боржникам. Зокрема, законодавча невизначеність строку, в який судом повинно бути прийняте рішення про проведення санації і призначення

керуючого, дає можливість боржникам перетворювати процедуру банкрутства в тривалий процес.

У даному випадку показовий приклад банкрутства ВАТ «Державна енергогенеруюча компанія «Центроенерго». Господарським судом м. Києва у відношенні цього підприємства провадження у справі про банкрутство збуджене у вересні 2001 р. і відповідно до закону введено мораторій на задоволення вимог кредиторів. Іншими словами, підприємство на даному етапі тимчасово звільняється від усіх зобов'язань по боргах. Проте з тих пір суд тільки виносить визначення про відкладення слухань. Дані рішення мотивуються тим, що боржник почав розраховуватися з ініціатором банкрутства – ВАТ «Енергопром». Тим часом у «Центроенерго» на сьогоднішній день є десятки інших кредиторів.

Перманентне банкрутство дозволяє боржникам вести господарську діяльність і не розраховуватися по наявних кредитах. Схема проста: як тільки проти підприємства відкривається процедура банкрутства, воно домовляється з одним із кредиторів про початок погашення своїх зобов'язань. У свою чергу, кредитор ініціює продовження мораторію на розрахунки потенційного банкрута з іншими підприємствами. Очевидно, що угода вигідна обом сторонам.

Утім, змальована схема все ж припускає в майбутньому розрахунок з усіма кредиторами – погасивши заборгованість перед одним, потенційному банкруту прийдеться домовлятися про продовження мораторію поступово і з іншими. Проте механізм, що був використаний на деяких стратегічних підприємствах, лишає кредиторів практично всього. Як тільки над підприємством нависала загроза банкрутства, із нього виводилися найбільш ліквідні активи шляхом створення дочірніх або інших відокремлених структур. Борги ж і відповідно претензії кредиторів залишалися в спадщину «старому» підприємству, яке, по суті, уже нічого не коштувало. Так, зокрема, відбулося з ВАТ «Росава», ВАТ «Херсонський целюлозно-паперовий комбінат», ДАЕК «Донбасенерго».

Деякі схеми використання банкрутства боржниками можуть бути перекриті. Нововведення від 7 березня 2002 р., зокрема, надають конкурсним кредиторам нові можливості в керуванні процедурою банкрутства, зменшують строк, протягом якого кредитор може повернути свої гроші через банкрутство боржника й ін. Проте, як відзначають експерти, зазначений закон дозволяє знаходити нові можливості використання процедури банкрутства для вирішення своїх завдань.

Судячи з матеріалів прокуратури, порушень, допущених арбітражними керуючими, встановлено чимало [100]. Принаймні, з січня 2000 р. збуджено 10 кримінальних справ. Особливо поширеним стало ненадання розпорядниками майна боржника звітів про свою діяльність у Господарський суд і комітет кредиторів. Але набагато гіршими є справи з майном боржника, яке із приходом арбітражного керуючого зникає і ховається з чималою ретельністю. У серпні 2000 р. ЗАТ «Ресторан Самара» стало банкрутом, після чого арбітражний суд призначив туди ліквідатора. Але основні засоби на суму 421 тис. грн. разом з об'єктом незавершеного будівництва ціною 89 тис. грн. у процесі ліквідації ресторану благополучно пішли «на сторону». У результаті кредитори залишилися ні з чим, а ліквідатор звинувачується по ст. 367 (службова халатність). Директору ж ЗАТ пред'явлене обвинувачення по ст. 221 (незаконні дії в процесі банкрутства). Аналогічно «спрацювали» ліквідатори ще п'ятьох погорілих підприємств. Більше всього постраждали робітники ЗАТ «Металургремонт», яким так і не погасили і навряд чи повернуть заборгованість по зарплаті в розмірі 50 тис. грн.

Більше того, встановлено факти розкрадання майна самими ліквідаторами. Наприклад, призначений арбітражним судом ліквідатор майна ОКП «Шовкорадгосп «Світанок» не може придумати що-небудь правдоподібне щодо майна на суму 137,5 тис. грн., яке зникло через декілька місяців після його прийняття на відповідальне збереження.

Допускають помилки ліквідатори і в оцінці майна банкрутів. Як правило, в бік заниження. Правда, істинна ціна встановлюється після втручання

незадоволених кредиторів. Коли відділення Пенсійного фонду України разом з об'єднаною податковою інспекцією замість очікуваних півтора мільйонів гривень із боржника ВАТ «Стройтрест» нічого не одержали, прийшлося робити переоцінку цілісного майна підприємства. У результаті, замість грошей поки є кримінальна справа по все тій же ст. 367 Кримінального кодексу України.

Є протиріччя і в роботі регіональних управлінь з питань банкрутства. В основному, це неналежний контроль, відсутність бази даних про банкрутів, арбітражних керуючих, експертизи фінансового стану держпідприємств і підприємств, у статутному фонді яких є понад 25 % держвласності. Зокрема, не були направлені копії експертних висновків у Міністерство економіки про фінансове положення ВАТ «Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського», ВАТ «Дніпропетровський трубний завод».

Нова фігура в українському законодавстві – арбітражний керуючий – працює на стику декількох законів. До того ж, у Законі про банкрутство ще багато протиріч. Одне з істотних – виплата заборгованості по зарплаті робітникам підприємства-банкрута й одночас податкової недоїмки. Донедавна закон передбачав виплату затриманих зарплат, відпускних та інших компенсаційних виплат у другу чергу. Першочерговим рахувалась реалізація заставного майна і розрахунок із заставним кредитором плюс відшкодування витрат, пов'язаних із здійсненням процедури банкрутства. У тому числі витрат арбітражного керуючого, включаючи виплату вихідної допомоги для робітників.

Є ще один нюанс. Рішеннями судів багато «скривджених» знаходили право на одержання цілком відчутного морального збитку. Але не можна в першу чергу сплачувати тим, хто сподобився звернутися до суду. Усі в рівних умовах. Так чи інакше, але матеріальна компенсація за моральний збиток віднесена до шостої черги.

ФДМУ розробив заходи щодо вдосконалювання механізму управління державними корпоративними правами. Але так і не вдалося відповісти на низку найважливіших питань, і, зокрема: хто в Україні централізовано відповідає за

держвласність – ФДМУ, галузеві міністерства або регіональні підрозділи приватизаційного відомства? Єдиною новацією, що запропонували експерти ФДМУ, є здійснення централізованого контролю над проведенням процедур банкрутства на підприємствах із часткою державної власності.

У зв'язку з цим Уряд ініціював поправки в низці законів, що регулюють питання банкрутства. Міністерство економіки підготувало і направило в парламент законопроект (при умові його прийняття до скасування мораторію на примусову реалізацію майна боржників), що передбачає і конкурсний продаж майна банкрутів в інтересах кредиторів (пропонується навіть виставити покупцям інвестиційні зобов'язання).

Крім того, запропоновано зміни до чинних законів: «Про відновлення платоспроможності боржника або визнанні його банкрутом», «Про заставу», «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами». По суті, запропоновані поправки припускають установлення рівності всіх кредиторів підприємства, які з'явилися як до, так і після оголошення його банкрутом. Таким чином, пропонується зрівняти у правах кредиторів, заборгованість перед якими утворилася до і після оголошення підприємства банкрутом.

Чи досконале сучасне законодавство України про банкрутство? Еволюція Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» призвела до усунення низки шорсткостей і протиріч усередині самого Закону. На думку законодавця, зміни повинні сприяти успішному відновленню платоспроможності підприємств при максимальному задоволенні вимог їхніх кредиторів. Правда, експерти вважають, що вигоду з цих новацій зможуть витягти тільки значні кредитори. Підприємство-боржник залишиться на плаву тільки в тому випадку, якщо буде підігравати їм. При цьому більш дрібні кредитори сильно ризикують залишитися поза полем гри в санацію за новими правилами.

Більш вигідне положення значних кредиторів буде обумовлене тим, що комітет кредиторів, в якому вони мають більшість голосів, фактично одержує повний контроль над діями керуючою санацією. А останньому у свою чергу

надаються всі повноваження органів управління боржника – юридичної особи. Перешкоджати діям керуючою санацією тепер не зможе ні керівництво підприємства-боржника, ні дрібні кредитори, ні вже тим більше власники боржника.

Крім того, змінами в Закон виключається можливість ознайомлення конкурсних кредиторів із вимогами інших кредиторів, що подаються до боржника після порушення справи про банкрутство. Більш того: кредитори позбавляються права оспорювати вимоги один одного. Це може призвести до визнання боржником фіктивних вимог деяких кредиторів для того, щоб заручитися їхньою підтримкою під час санації або при укладанні мирової угоди. Наприклад, боржник визнає вимоги прихильного до нього кредитора на суму 10 млн. грн. Такий кредитор одержить більшість голосів у комітеті, підпише мирову угоду з прощенням боржнику 90 % боргу, одержить свій 1 млн. грн., інші кредитори залишаться ні з чим, а боржник залишиться цілий і неушкоджений.

Відсутність можливості оскарження кредиторами вимог інших кредиторів завдає істотний збиток інтересам перших. Складається так, що в суді першої інстанції боржник може представити завищені борги перед кредитором-фаворитом, щоб одержати необхідну кількість голосів, а інші кредитори вже нічого зробити не зможуть. А може трапитися і навпаки: суд першої інстанції просто відхилить усі вимоги кредиторів із формулюванням: «вимоги не підтверджуються».

Відповідно до змін, планом санації тепер може бути передбачений обмін вимог кредиторів на активи або корпоративні права боржника. На думку експертів, це надає можливість для значних комерційних кредиторів, що володіють більшістю голосів у комітеті, роздобути у свою власність активи підприємства, що приглянулися їм, при мінімальних витратах. Оскільки інші кредитори не зможуть істотно вплинути на прийняття такого плану санації, їм залишаться лише незначні або взагалі неліквідні активи.

Конфлікт між кредиторами з приводу перерозподілу активів боржника

може призвести до необґрунтованого затягування процедури санації. Неминуче виникає питання про те, хто і за рахунок яких активів буде погашати свої вимоги. В остаточному підсумку самі привабливі активи забере той кредитор, розмір вимог котрого більше, причому незалежно від його черги в реєстрі кредиторів. Це також є протиріччям діючого законодавства.

Змінами в Законі істотно посилюється роль комітету кредиторів. Тому вибір майна залишиться за самими значними кредиторами, що впливають на прийняття рішень у комітеті. Майно, що залишилося, буде менше ліквідним. Це може ущемляти права як боржника, так і інших кредиторів, включаючи трудовий колектив підприємства-боржника і кредиторів по бюджетних вимогах». Крім того необхідно відзначити, що обмін вимог кредиторів на активи боржника, зокрема ліквідні, виключає можливість їхньої реалізації по максимальній ціні конкурентними засобами, що призведе до зменшення суми для погашення заборгованості перед іншими більш дрібними кредиторами.

За словами експертів, у випадку такого обміну активи можуть загубити в ціні 20-30 %. Змінами не передбачена чітка регламентація процесу обміну вимог на активи. Тому процедура обміну буде реалізовуватися через різноманітні договори та угоди. Некерований характер цієї процедури може стати дуже зручним інструментом для тіньової приватизації і привласнення активів підприємств, частка держвласності в яких складає не менше 25 %.

Можливість обміну вимог кредиторів на корпоративні права боржника не нова. Наприклад, ще з 1999 р. Законом передбачена можливість обміну вимог кредиторів на акції боржника при введенні мирової угоди. Правда, з тих пір не з'явилося чіткої регламентації цієї процедури, але в практиці усе ж є приклади вдалої реалізації обміну вимог на акції. Більш того, кредиторам вдається роздобувати навіть акції ЗАТ або, наприклад, входити до складу фундаторів реорганізованого ОАО.

Тепер же значні комерційні кредитори можуть скористатися тим, що обмін їхніх вимог на корпоративні права боржника можна буде прямо передбачити у плані санації.

Значні агресивні кредитори будуть зацікавлені у затвердженні саме такого плану санації і будуть намагатися одержати якнайбільше корпоративних прав боржника, щоб установити повний контроль над його діяльністю.

В українському законодавстві не звертається увага на розмір підприємства та потенційні можливості розрахуватись по прострочених боргах. Проблема полягає в тому, що Закон установлює єдиний розмір вимог, необхідний для порушення справи про банкрутство по будь-якому підприємству, – 300 мінімальних зарплат. Для значного кредитора така сума заборгованості не буде істотною, а от у дрібного підприємства це викликає проблеми з платоспроможністю. Великому підприємству не завадить укласти контракт із невеличкою фірмою, що приглянулась, посприяти виникненню заборгованості перед собою і внаслідок цього встановити над нею повний контроль. У цьому відношенні Україні доцільно перейняти досвід Польщі, чітко визначивши при цьому методологію оцінки вартості активів підприємств. Це дозволить зменшити кількість справ, що надходять до арбітражних судів та, відповідно, зменшити їх завантаженість;

Поняття «корпоративні права» значно ширше, ніж поняття «акції». Але ні чинна редакція Закону, ні відомі законопроекти не вносять ясність, про які саме акції або корпоративні права йде мова: якщо про ті, що належать власникам або акціонерам підприємства-боржника, то хто уповноважений приймати рішення про додаткову емісію акцій або збільшення статутного фонду боржника; якщо про акції або корпоративні права боржника в інших підприємствах, то який правовий механізм заміни фундаторами акціонера в цих підприємствах? Так чи інакше, ці положення будуть реалізовуватися через мирову угоду, тому що передбачають зміну порядку розрахунку з різними кредиторами».

Якщо у плані санації буде передбачений обмін вимог кредиторів на активи і корпоративні права боржника, то боржник може втратити контроль над підприємством, тому що активи перейдуть до кредитора. А у випадку передачі корпоративних прав кредитор може фактично управляти боржником і вирішувати всі його фінансові й господарські питання (якщо розмір отриманих

корпоративних прав дозволить йому це зробити). При цьому можливий конфлікт між кредиторами, тому що кожний із них буде зацікавлений в одержанні як можна більшого обсягу активів і корпоративних прав, незалежно від кількості його вимог до боржника.

Доповнення до ст. 18 і ст. 37 Закону розширюють можливості арбітражних керуючих при проведенні санації або при укладенні мирової угоди. Наприклад, найчастіше попадається специфічне майно, на котре немає покупця по встановленій ціні, проте один із кредиторів (найчастіше розташований поблизу боржника) згоден одержати зазначене майно в обмін на свої вимоги, а інші кредитори не заперечують. Боржник при цьому практично не постраждає.

Єдиний, хто гіпотетично може постраждати – це робітники боржника, адже у випадку продажу майна за гроші вони могли б одержати заробітну плату в другу чергу, а при обміні вимог на майно, швидше за все, буде задоволена черга комерційних кредиторів, четверта. При цьому дрібні кредитори не зможуть зажадати задоволення своїх вимог шляхом обміну на активи або акції боржника й оскаржити не вигідне для них рішення комітету. Законодавством не передбачене задоволення таких скарг.

Прийняті парламентом зміни виключають із Закону норму про можливість розірвання мирової угоди господарським судом у випадку, якщо боржник здійснює дії, що завдають шкоди правам і законним інтересам кредиторів. Це може негативно позначитися на виконанні мирових угод боржником.

Така зміна в Законі фактично розв'язує руки несумлінному боржнику. При цьому істотно обмежуються можливості кредитора по припиненню негативних дій. Зловживання боржника можуть складатися в продажі свого майна, що значно знизить обсяги його активів; боржник може порушувати графіки розрахунків по світовій угоді, вступати своїм майном у статутний фонд іншого підприємства і т.ін. Захищені в цьому випадку будуть тільки ті кредитори, яким належить як мінімум одна третина всіх вимог до боржника.

Дрібні кредитори знову опиняються не при справах.

Така новація суперечить самій суті мирової угоди, що полягає в захисті прав і інтересів усіх кредиторів. Тепер же боржник зможе, наприклад, передати своє майно третім особам, мінаючи кредиторів, з якими була підписана мирова угода, або прийняти рішення про ліквідацію або реорганізацію. Виходу для кредиторів у такому випадку не передбачається.

Є й альтернативна точка зору на цю проблему: згадана новація лише приводить Закон у відповідність з іншим законодавством: адже після укладення мирової угоди справа про банкрутство припиняється, і далі між сторонами у справі виникають звичайні цивільні правовідносини, регульовані Цивільним кодексом України. Тому правильним буде, якщо відношення щодо нанесення збитку кредиторам будуть регулюватися відповідно до Кодексу, а не Закону.

Правда, такий підхід може спрацювати не завжди, з огляду на особливий характер мирової угоди у справі про банкрутство. У такому випадку можна кожна подібну угоду визнавати недійсною: укладення будь-якої угоди припускає наявність неодмінної умови – єдності волі й волевиявлення. Але про яке волевиявлення може йти мова, якщо за мирову угоду голосують тільки ті кредитори, що мають більшість вимог і відповідно голосів? Тим більше, що голосуючі члени комітету кредиторів навіть не мають доручення на висновок угоди від імені всіх кредиторів.

Крім розглянутих вище проблем, важливе значення може мати і те, що до складу грошових зобов'язань боржника не буде зараховуватися недоїмка (пеня і штраф), що сформувалася на дату подання заяви до суду про визнання боржника неплатоспроможним. З одного боку, це позитивний момент, тому що боржнику в процедурі банкрутства прийдеться погашати тільки реальний борг. Проте, у випадку укладення мирової угоди або успішної санації, неустойка спливе відразу після завершення процедури банкрутства, і підприємство знову виявиться в борговій ямі.

Зміни в Законі ускладнюють судові процедури банкрутства і руйнують внутрішню логіку Закону. Відповідно до змін, внесених у Закон, у частині

визначення мораторію на вимоги кредиторів мораторій не поширюється на вимоги конкурсних кредиторів по зобов'язаннях, термін виконання яких настає після введення мораторію. Внесення цієї зміни надає перевагу певній частині конкурсних кредиторів перед іншими.

Наприклад, термін виконання зобов'язання перед визначеним кредитором за договором із підприємством-боржником настає після дати винесення визначення суду, яким збуджується справа про банкрутство і вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів. Кредитор, у місячний термін після публікації оголошення про порушення справи, пред'являє свої вимоги за цим договором і відповідно до визначення, даного у Законі, стає конкурсним кредитором, а його вимоги вносяться до реєстру. Проте, виходячи з аналізу норм нової редакції Закону, цей кредитор має право на задоволення своїх вимог, у тому числі й у примусовому порядку (на підставі відповідного визначення суду). Після задоволення вимог частини кредиторів реєстр повинен бути переглянутий і новий реєстр затверджений визначенням суду. Як наслідок, необхідно буде провести нові збори кредиторів і вибори нового комітету, що призведе до повного хаосу у провадженні по справі.

Таким чином, зміни в Законі наділяють перевагою деяких конкурсних кредиторів перед іншими, що суперечить самій меті конкурсного процесу – справедливого і рівномірного задоволення вимог кредиторів. Крім того, запропоновані зміни в Законі призведуть до різного тлумачення сторонами в справі (і навіть господарськими судами) наслідків уведення мораторію. Це спричинить численні скарги на рішення господарських і апеляційних господарських судів, загальмує судовий процес у справі про банкрутство в цілому й аж ніяк не поліпшить відновлення платоспроможності боржника.

Вищенаведені зміни в Законі, прийняті парламентом 3 квітня 2003 р., не є досконалыми. Хоч вони й усувають низку хиб чинного Закону, але все ж не вирішують головних проблем цього документа. Крім того, зміни самі привносять плутанину в деякі процедури. Але що гірше всього – змінами порушується принцип рівного задоволення вимог кредиторів однієї черги, і

великі кредитори одержують перевагу над дрібними. Прийняті зміни є кроком назад в еволюції Закону, тому що за низкою норм повертають Закон у редакцію, що була до 7 березня 2002 р.

Великі ж комерційні кредитори зможуть заволодіти активами боржника, що приглянулись, при мінімальних витратах. Справа в тому, що оновлений Закон передбачає можливість обміну вимог кредиторів на активи або корпоративні права підприємства, що банкрутує. Це може бути прямо передбачено у плані санації. Проте така явно прокредиторська норма має свої слабкі сторони. На думку експертів, у випадку подібного обміну активи можуть втратити в ціні до третини їхньої вартості. Крім того, ця процедура цілком підходить для того, щоб вивести активи з-під зобов'язань щодо погашення заборгованості по зарплаті і перед бюджетом. А оскільки в Законі не прописано чіткого механізму обміну зобов'язань на корпоративні права, ця процедура може стати дуже зручним інструментом для тіньової приватизації підприємств, частка держвласності в якій складає менше 25 %.

Утім, і «обраних» позбавили деяких можливостей для маневру. Із Закону вилучено норми, що дозволяли конкурсним кредиторам одержувати в розпорядника майна інформацію про вимоги інших кредиторів, визнаних боржником; а також ті, що надавали право подавати суду заперечення щодо визнання вимог інших претендентів на одержання грошей від потенційного банкрута.

До цього, використовуючи право подавати заперечення, кредитори могли регулювати кількість претендентів на повернення боргів. І це було дуже важливо, якщо у боржника було обмаль ліквідних активів, а виходить, і можливостей задовольнити всіх. Більш того, позбавивши кредиторів права заперечувати вимоги один одного, законодавець відкрив перед боржниками можливість визнавати фіктивні вимоги деяких кредиторів, щоб згодом одержати їхню підтримку під час санації або при укладенні мирової угоди. Проте найбільш суттєвою втратою для тримачів боргових зобов'язань експерти вважають неможливість розірвання мирової у випадку здійснення боржником

дій, які завдають збиток правам і законним інтересам кредиторів. Користуючись цим, боржник може починати усвідомлені дії, спрямовані на збільшення фінансово-економічної кризи, створення умов, при яких погашення кредиторських вимог буде вкрай проблематичним або взагалі неможливим.

Цілком очевидно, що і нові зміни до закону не зробили його досконалим. Так що порядок, за яким будуть збанкрочувати неспроможних боржників, знову може бути переглянутий [73].

Сьогодні українське законодавство про банкрутство не надає можливості визнати процедуру банкрутства фіктивною або навмисною [107]. У той же час було б помилкою вважати, що подібного явища в нашій країні не існує. Більш того, на жаль, інститут банкрутства найчастіше використовується в нас як засіб для переділу власності.

Проте українські суди, навіть розуміючи дійсні причини порушення процедури банкрутства, не можуть вийти за рамки своїх повноважень і визнати банкрутство фіктивним. Приміром, дуже часто ініціаторами порушення справи про банкрутство виступають державні органи, зокрема податкове відомство. Проте чи вигідна їм, із погляду повернення боргу, ця тривала процедура, під час проведення котрої їхні вимоги не будуть задоволені в першу чергу? Адже не секрет, що нерідко місцева влада руками податківців під приводом «банкрутства» просто рятується від «непокірливих» підприємств.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізовано діяльність органів влади з оздоровлення господарського середовища. Серед найважливіших заходів державної політики визначено такі: вдосконалення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»; затвердження «Порядку проведення досудової санації державних підприємств»; утворення розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 червня 2000 № 258р міжвідомчої робочої групи з аналізу практики і справ про банкрутство;

затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства; на Міністерство економіки України покладено повноваження державного органу з питань банкрутства тощо.

Фондом державного майна України, міністерствами і відомствами опрацьована і запроваджується система обліку та управління корпоративними правами держави.

2. У процесі банкрутства ще допускаються серйозні зловживання в угоду окремим зацікавленим суб'єктам підприємницької діяльності. Це приводить до втрат держави від цієї протизаконної діяльності, що оцінюються сотнями мільйонів гривень. Однією з головних причин цих недоліків є відсутність належної координації дій органів влади, що впливають на процеси оздоровлення господарського середовища, зокрема на регіональному рівні.

3. У дисертаційній роботі здійснено аналіз результативності зусиль держави щодо оздоровлення господарського середовища за допомогою механізмів відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та механізмів корпоративного управління державною власністю.

4. Аналіз статистичних даних за 1996-2005 рр. свідчить, що суперечливим моментом є те, що кількість підприємств-банкрутів продовжує зростати, ще дуже велика частка збиткових підприємств, низька питома вага застосування механізмів санації та мирової угоди при вирішенні справ про відновлення платоспроможності або визнання боржників банкрутами. Однією з причин повільних зрушень у сфері фінансового оздоровлення підприємств України є недосконалість механізмів державної фінансової підтримки у випадку поточної неспроможності підприємства, а також відсутність дієвого державного контролю за випадками штучного банкрутства з метою зниження ринкової вартості підприємства для його подальшої приватизації.

5. Про невисоку результативність механізмів корпоративного управління державною власністю свідчить те, що в структурі корпоративних прав держави

значний сегмент продовжують займати підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство. На 1 січня 2004 р. 567 господарських товариств, або 36 % від їх загальної кількості, знаходились на стадії банкрутства. На 1 січня 2005 р. їх число зменшилось майже вдвічі і склало 290 господарських товариств, або 22 % загальної кількості. Проте із загальної кількості підприємств-банкрутів лише 69 (23,8 %) знаходились у стадії санації.

б. Проаналізовано основні суперечності механізму державного управління оздоровленням господарського середовища, які виявлено в ході застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», а саме:

а) При введенні державою мораторію на провадження справ про банкрутство створюється можливість порушення прав працівників підприємств і вони звертаються з заявами до Європейського суду з прав людини. Внаслідок примусової виплати заборгованості із виплати заробітної плати виникають значні витрати державного бюджету.

б) Понад 60 % справ про банкрутство в останні роки ініційовано державними кредиторами: органами Державної податкової служби, КРУ, Пенсійним фондом, які не зацікавлені у відновленні платоспроможності підприємств і застосування таких процедур, як санація чи мирова угода.

в) Відсутній належний державний контроль за діями розпорядника майна боржника, за своєчасністю представлення звітів про свою діяльність у Господарський суд і комітет кредиторів.

г) Законодавчо не невизначено строк, в який судом повинно бути прийняте рішення про проведення санації і призначення арбітражного керуючого

д) Залишається можливість при загрозі банкрутства виведення із підприємства найбільш ліквідних активів шляхом створення дочірніх або інших відокремлених структур.

е) Протириччями в роботі регіональних управлінь з питань банкрутства є неналежний контроль, відсутність бази даних про банкрутів, арбітражних

керуючих, експертизи фінансового стану підприємств з часткою держави у статутному фонді.

ж) В законодавстві не звертається увага на розмір підприємства та потенційні можливості розрахуватись по прострочених боргах. Закон установлює єдиний розмір вимог, необхідний для порушення справи про банкрутство по будь-якому підприємству, – 300 мінімальних зарплат.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ОЗДОРОВЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Напрямки вдосконалення механізмів управління корпоративними правами держави

Аналіз основних проблем і механізмів державного управління оздоровленням господарського середовища, здійснений у дисертаційній роботі, показує, що найбільш суттєвого вдосконалення потребують механізми корпоративного управління державною власністю, механізми неспроможності (банкрутства), зокрема механізми моніторингу та попередження банкрутства, а також організаційний механізм управління оздоровленням господарського середовища та відповідний механізм контролю на рівні регіону.

Проблема вдосконалення механізмів корпоративного управління пов'язана з фінансовим оздоровленням акціонерних товариств [53; 56; 60; 128; 155; 250]. Аналіз літературних джерел показав, що структура управління корпорацією кожної окремо взятої країни має специфічні властивості, разом з тим існує багато спільних рис корпоративного управління, що дозволяє фахівцям у галузі акціонерно-корпоративних світових процесів виділити три основні моделі корпоративного управління:

1) англо-американська модель, в якій важливу роль відіграють незалежні та саморегулятивні організації, а відносини акціонерів між собою та з корпорацією чітко визначені на рівні законодавства на локальних корпоративних актів. У корпораціях США немає домінантних інвесторів, акції широко розміщені;

2) німецька модель, заснована на банківській системі (банки є кредиторами, голосуючими агентами, депозитаріями), акціонерах та працівниках;

3) японська модель, що ґрунтується на тісному зв'язку з ключовим

банком та фінансово-промисловою мережею (кейрецу).

Окремі компоненти цих моделей, зокрема, склад ключових учасників, склад та повноваження органу управління, механізм взаємодії учасників акціонерного товариства та заінтересованих сторін є протилежними. Проте, самі моделі не є взаємовиключними, їх компоненти взаємно «проникають» у різних країнах світу, що може свідчити про відсутність явних переваг або недоліків однієї з моделей.

Система державного корпоративного управління в Україні сьогодні проходить етап становлення і характеризується наявністю низки спільних рис як з англо-американською (основну роль відіграють інституціональні інвестори, приділяється увага захисту інтересів меншості акціонерів), так і з німецькою (система органів товариства включає правління та спостережну раду, питання діяльності товариства вирішуються спільно керівництвом та працівниками) та японською (деякі ринки мають ознаки існування ключового банку та кейрецу, акціонери-інсайдери заінтересовані в довгостроковому контролі над товариством більше, ніж в отриманні швидкого прибутку) моделями [35].

Слід зазначити, що держава при реалізації власних повноважень у сфері корпоративного управління має подвійний статус: акціонера-власника корпоративних прав та регулятора корпоративних відносин.

Як власник корпоративних прав держава, враховуючи конституційне закріплену рівність усіх форм власності, разом з іншими учасниками корпоративних відносин не повинна мати будь-яких переваг перед іншими власниками. Як регулятор корпоративних відносин, держава в особі уповноважених органів здійснює формування та реалізацію державної політики щодо управління належними їй корпоративними правами. Таким чином, система управління корпоративними правами держави має будуватися на єдності вищезазначених складових.

У даний час дуже актуальною є проблема вдосконалення управління державною власністю, оскільки від рівня господарювання державних підприємств та господарських товариств, у статутних фондах яких держава має

50 і більше відсотків, залежить зайнятість працівників, оплата їх праці.

Державний сектор продовжує відігравати значну роль в економіці, є важливим джерелом надходження коштів до бюджету і здійснює істотний вплив на розв'язання соціальних проблем. Суб'єктами господарювання державного сектора економіки, до якого належать державні казенні та комерційні підприємства, в тому числі підприємства, що не підлягають приватизації відповідно до закону, та підприємства, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, а також суб'єкти, державна частка у статутному фонді яких перевищує 50 % чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на їх господарську діяльність, використовується майже третина основних засобів у національній економіці загальною вартістю понад 250 млрд. грн.

За даними Держкомстату України, на 1 квітня 2005 р. кількість державних і казенних підприємств становили відповідно 7722 і 51. Кількість об'єктів державної та державної корпоративної власності за видами економічної діяльності складає 43241. Держава на даний час є також найбільшим володарем і корпоративних прав. За даними Фонду державного майна України, станом на 1 квітня 2005 р. частка держави у статутних фондах господарських товариств становила 28,59 млрд. грн. Активи держави, які обліковуються в балансі господарських товариств, але не є їх власністю і управляються безпосередньо державою, становлять 12,2 млрд. грн., вартість майна, яке держава здає в оренду, – 5,4 млрд. грн. Отже, у держави все ще залишається значна власність.

Чи є достатнім рівень управління цією власністю? На думку багатьох експертів, держава не є ефективним власником. Це підтверджують і результати перевірки ГоловокРУ України у 2005 р. 26 державних підприємств-монополістів: майже по всіх холдінгах виявлено чисельні факти розбазарювання мільярдів державних коштів, втрати держмайна. Всього нераціональні трати державних коштів монополіями склали близько 11 млрд. грн.

Серед основних причин неефективного рівня управління державною власністю є відсутність базових законів («Про управління державним майном», «Про акціонерні товариства» тощо), а також застаріла чинна законодавча база. На сьогодні питання управління об'єктами державної власності регулюють понад 200 нормативно-правових актів, які часто не узгоджуються між собою.

Відсутній належний облік об'єктів державної власності, що використовуються у сфері господарської діяльності, та достатня інформація про них. Державою не налагоджений облік того майна, що належить їй на правах власності. Його вели різні органи, але консолідованого обліку не існує. В результаті 20 тис. підприємств зникли з поля зору держави.

Забезпечення функціонування Єдиного реєстру об'єктів державної власності є однією з проблем, яка потребує розв'язання відповідно до Програми «Власність народу». Участь держави у функціонуванні державних підприємств та підприємств зі змішаною формою власності (корпоративні права держави) являє собою різні форми діяльності. У першому випадку вона спрямована на виконання завдань держави як регулятора процесів оздоровлення господарського середовища, гаранта соціального захисту громадян країни, у другому — на отримання прибутку на свою частку поряд з іншими учасниками бізнесу, що також впливає на фінансовий стан державних підприємств та їх ділових партнерів з іншими формами власності.

Відсутність комплексного підходу до управління державною власністю вплинула на визначення тієї межі, до якої необхідно здійснювати демонтаж державної власності, та доцільність повної приватизації підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Організація системи державного регулювання і державного підприємництва у країнах світу спростовує тезу «чим менше держави, тим краще» і свідчить про посилення її ролі та ефективності присутності в економіці сучасного суспільства. Прикладом успішної організації управління державним сектором економіки є система, яка існує в Швеції, де уряд діє як активний і професійний власник. У Франції державний сектор складає 35 % і майже не поступається приватному

сектору.

Як показує світова практика, держава, яка має у своїй власності підприємства, повинна виділяти кошти для їхнього розвитку. Наприклад, в Японії програми розвитку компаній з часткою державної власності від 50 до 100% фінансуються з державного бюджету. На кінець 1999 р. вони отримали від уряду капітал на суму 339 млрд. дол.

Наша держава, як власник, якщо і вкладає кошти, то у вузьке коло галузей. Бюджетні асигнування в загальній сумі інвестицій складають всього 6,2 %. А власного прибутку державних підприємств не завжди достатньо, щоб вони були здатними працювати в умовах ринкової конкуренції. Тому необхідна оптимізація обсягів і структури об'єктів державної власності, зокрема, через їх скорочення.

Необхідно спрямовувати частину коштів, що надходять від приватизації, на інноваційне фінансування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Потрібно внести зміни до бюджету про цільове спрямування частини коштів від приватизації. Це б дозволило у певній мірі забезпечити потребу підприємств, де держава є головним власником, у інвестиційних ресурсах для оновлення виробництва та запровадження нових інноваційних технологій.

Негативними для державних підприємств мають поправки до бюджету-2005, спрямовані на різке підвищення (до 50 %) вилучення у них чистого прибутку.

Як показала практика, формальна передача прав власності не забезпечує ефективності у виробництві товарів, наданні соціальних гарантій. Якою мірою та чи інша форма власності створює (або не створює) сприятливі умови для вирішення загальнодержавних проблем, критерієм яких є добробут кожного окремого члена суспільства, – саме це має бути точкою відліку при вирішенні питань щодо темпів та обсягів приватизації.

Орієнтація на істотне скорочення державного сектора економіки передбачала підвищення ефективності роботи приватизованих підприємств.

Разом з тим не можна не враховувати фактів неефективного господарювання на вже приватизованих підприємствах, а також скорочення виробництва, рівня зайнятості та активів у результаті перетворення середніх і великих державних підприємств на приватні. Причина полягає не тільки в негараздах загального економічного плану, але й у відсутності важелів управління, оскільки держава їх уже позбулася, а приватний власник ще не набув.

У разі продажу державою контрольного пакету акцій вона втрачає можливість та право спрямовувати діяльність підприємства на виконання потрібних суспільству функцій, зберігаючи лише можливість діяти як звичайний акціонер і здійснювати управління державними корпоративними правами.

Взагалі проблема управління державними корпоративними правами на сучасному етапі постає досить актуальною і потребує невідкладного розв'язання. Це обумовлюється тим, що в корпоративному секторі економіки виробляється 75 % ВВП і зосереджено понад 60 % промислово-виробничого потенціалу. В той же час рівень управління державними корпоративними правами значно відстає.

Аналіз показує, що недостатня ефективність управління державними корпоративними правами зумовлена такими чинниками:

- нераціональна структура корпоративних прав держави, яка склалася в першу чергу через відсутність чіткої стратегії приватизації в попередні роки;
- відсутність у багатьох випадках реальних важелів впливу держави на діяльність об'єктів, в яких вона володіє певною часткою акцій;
- низький професійний рівень управління корпоративними правами з боку уповноважених органів держави та їх представників;
- недостатня відповідальність за якість управління;
- відсутність джерел фінансування з боку держави для збереження її частки у випадку залучення додаткових коштів на збільшення власного капіталу.

Управління державними корпоративними правами розпорошено між

різними суб'єктами. Його здійснюють:

- Фонд державного майна України,
- міністерства і відомства,
- місцеві органи виконавчої влади,
- державні підприємства та установи.

Їх діяльність не завжди підпорядкована досягненню стратегічних інтересів держави. Про це свідчить тінізація фінансових потоків та відчуження активів держави в умовах слабого контролю за цими процесами.

Управління державними корпоративними правами є складовою загального процесу управління державною власністю, але має свою специфіку, свої економічні, організаційні та законодавчі особливості. Специфіка полягає в тому, що держава здебільшого має обмежений вплив на діяльність підприємств, у яких є її власність.

Що являють собою сьогодні корпоративні права держави? Це – портфель, який був сформований протягом 13 років приватизації за рахунок закріплених за державою пакетів акцій, а також за рахунок ще непроданих корпоративних прав, що виявилися непривабливими для бізнесу.

Конкурси, які відбувалися без жодного покупця, призвели до накопичення в державному корпоративному портфелі дрібних пакетів акцій. Зрозуміло, що управляти таким портфелем дуже складно. Необхідною умовою підвищення ефективності управління державними корпоративними правами є оптимізація державної частки, де вона володіє пакетами акцій. Слід зазначити, що сьогодні власники контрольних пакетів акцій приватизованих підприємств не завжди воліють викупати незначні пакети акцій. Конкурси з їх продажу нерідко не відбуваються. Про це свідчать дані, наведені ФДМУ.

Так, у 2003 р. було оголошено 169 конкурсів з продажу пакетів акцій, відбулося лише 48. Із загальної кількості конкурсів 89 оголошено повторно. По деяких об'єктах протягом року конкурси оголошувалися по декілька разів. Протягом 2004 р. мав відбутися 121 конкурс, але було проведено 33.

Існуюча законодавча база не дозволяє ефективно розпоряджатися цим

державним майном. Замість її зміни з року в рік ставиться завдання реалізувати дрібні пакети акцій, збиткові об'єкти, які не користуються попитом у покупців за тими правилами, які на сьогодні існують.

Ігнорується досвід деяких країн (США, Германії), в яких ця проблема вирішувалася шляхом створення народних підприємств або встановлення символічної плати за непривабливі об'єкти. Отже, і надається перевага продажу головним чином об'єктів, що працюють ефективно. При цьому не враховується їх місце і роль в системі господарських комплексів (ВАТ «Криворіжсталь», ВАТ «Нікопольський завод феросплавів» тощо).

Зберігається тіньовий перерозподіл державного майна шляхом додаткової емісії. В результаті держава втрачає частину своєї власності, не отримавши за це ні копійки.

З метою захисту держави від несанкціонованого вимивання її частки у статутних фондах господарських товариств потрібно запровадження спеціального права «золотої акції», яке без втрати контролю держави одночасно дозволяє створити умови для кращого інвестування в корпоративний сектор економіки. Запровадження цього права особливо важливе для посилення впливу держави на приватизовані стратегічні підприємства та підприємства-монополісти.

У Великобританії, наприклад, при приватизації багатьох підприємств уряд резервував за собою «золоту акцію», що дозволяло контролювати структуру та діяльність нової компанії. Закон, який дозволяє уряду утримувати «золоту акцію» важливих підприємств, зокрема природних монополій, був прийнятий в Італії.

Не можна назвати ефективною проведення державної дивідендної політики. У багатьох випадках протягом декількох років на державні частки не виплачуються дивіденди. План надходжень до держбюджету дивідендів на державні корпоративні права у 2000-2004 рр. не виконувався (у 2004 р. – 71,1 %). Наприклад, дивіденди, які надходили до державного бюджету у 2003 і 2004 рр., становили 0,3 % вартості основних засобів.

Віддача державних активів сьогодні є низькою. Якщо порівнювати три групи підприємств (державні, орендні і приватні), то найменша прибутковість є у державному секторі. Отже, свої резерви держава використовує не кращим способом. Тому тенденцією може бути тільки одне: значне підвищення вимог держави до віддачі власності, яка їй належить.

Про незадовільний стан з правління державними корпоративними правами держави свідчить відсутність протягом декількох років загальних зборів ВАТ та контролю з боку уповноважених державою осіб, в т.ч. голів наглядових рад, за діяльністю керівних органів господарських товариств. Необхідно посилити контроль з боку держави і відповідальність керівних органів ВАТ, зокрема щодо погашення заборгованості із заробітної плати працівників.

Відсутня прозорість відносин держави та суб'єктів господарювання державного сектору економіки, зокрема за рахунок недостатнього контролю за фінансовою дисципліною цих суб'єктів. У нормативно-правових актах, що діяли з 1 січня 2004 р., не передбачалося складення суб'єктами господарювання державного сектора, зокрема державними підприємствами, фінансових планів. Залишається низькою прозорість акціонерних товариств, значна частина з яких не звітує про свою діяльність. Важливим кроком на шляху підвищення управління державною власністю є розпорядження Кабінету Міністрів України «Про складання фінансових планів підприємств» від 14 квітня 2005 р. № 95-р.

Моніторинг стану виконання фінансових планів державних підприємств та господарських товариств з часткою держави понад 50%, потрібен для вжиття органами управління своєчасних заходів щодо дотримання фінансової дисципліни, ліквідації збитковості та виконання програм розвитку.

Низьким залишається контроль та рівень управління об'єктами, що не увійшли до статутних фондів господарських товариств. Зокрема це стосується об'єктів, призначених за своїм профілем задовольняти важливі соціальні потреби населення країни.

Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям»

своїм першочерговим завданням передбачає забезпечення ефективного використання державного майна, оптимізацію обсягу надходжень до бюджету від управління об'єктами державної власності. Відповідно до цієї Програми була затверджена Програма «Власність народу», спрямована на створення умов для раціонального та ефективного використання державного майна.

Програма містить проблеми державного сектору економіки, що потребують розв'язання, та шляхи удосконалення системи управління об'єктами державної власності.

До очікування результатів від її виконання належать:

- скорочення кількості об'єктів державної власності та суб'єктів державного сектора економіки, майно яких не підлягає приватизації;
- збільшення обсягів реалізації продукції суб'єктів державного сектора економіки;
- підвищення прибутковості державних підприємств і збільшення їх активів;
- забезпечення відрахування суб'єктами господарювання державного сектора економіки до державного бюджету частини прибутку в обсязі 5882,7 млн. грн.;
- забезпечення надходження у 2005 р. дивідендів на акції (частки, паї), що належать державі у статутних фондах господарських товариств, в обсязі 533,2 млн. грн.

Оптимізація меж і структури державного та приватного секторів назріла давно. Тому наміри Уряду нарешті визначитися, які об'єкти стратегічного значення, а також ті, що забезпечують національну безпеку, повинні залишитися у власності держави, не можуть не знаходити підтримки в суспільстві.

У той же час слід відмовитися від стереотипу, що рано чи пізно має бути продана майже вся державна власність і тільки через те, що держава не здатна ефективно управляти нею.

Державне управління може бути ефективним, якщо буде створена

відповідна правова база, буде наведений елементарний порядок в питаннях контролю та відповідальності за використання та збереження державного майна. Таким чином, мова йде про необхідність суттєвого удосконалення механізму управління державною власністю в Україні, зокрема системи управління корпоративними правами держави.

Відповідно до Господарського кодексу України, процес управління корпоративними правами держави відбувається шляхом:

- здійснення органами виконавчої влади та уповноваженими особами правомочностей щодо участі в управлінні господарською організацією відповідно до частки (акцій, паїв) держави у статутному фонді цієї організації;
- ведення реєстру державних корпоративних прав;
- проведення оцінки державних корпоративних прав;
- здійснення контролю за ефективністю роботи господарської організації в частині реалізації належних державі корпоративних прав.

Для здійснення правомочностей щодо участі в управлінні корпоративними правами держави потрібно чітко визначити коло суб'єктів управління, їх функції та межі повноважень, а також встановити критерії розподілу об'єктів управління. До суб'єктів управління державними корпоративними правами в пропонується віднести Кабінет Міністрів України, ФДМУ, органи виконавчої влади, уповноважені Кабінетом Міністрів України управляти об'єктами державної власності (уповноважені органи), та уповноважених осіб.

На Кабінет Міністрів України пропонується покласти визначення системи та механізмів управління корпоративними правами держави, здійснення інших повноважень щодо реалізації прав держави як власника корпоративних прав відповідно до законодавства.

До компетенції центральних органів виконавчої влади мають входити питання управління корпоративними правами держави в тих суб'єктах господарювання, які не підлягають на поточний момент приватизації, оскільки виконують загальнодержавні функції і мають стратегічне значення для

економіки та безпеки держави. Такими суб'єктами господарювання є відкриті акціонерні товариства, створені шляхом корпоратизації державних підприємств, до моменту прийняття рішення про їх приватизацію; відкриті акціонерні товариства, створені відповідно до законодавства про приватизацію, державні холдингові (акціонерні, лізингові та ін.) компанії; державні акціонерні товариства (корпоратизовані підприємства), крім тих, які належать до сфери управління ФДМУ.

Основними завданнями таких суб'єктів управління є забезпечення прав та законних інтересів держави як власника, підвищення ефективності управління корпоративними правами держави, поліпшення фінансово-економічних показників діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення контролю за використанням та збереженням державного майна, а також контролю за діяльністю представників держави в органах управління господарських товариств. Принципово важливим аспектом в управлінні зазначеними суб'єктами господарювання є заборона відчуження майна переданих їм об'єктів управління.

ФДМУ як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом та функціями управління корпоративними правами держави здійснює управління: корпоративними правами держави у відкритих акціонерних товариствах, створених відповідно до законодавства про приватизацію (корпоратизацію); державними холдинговими (акціонерними, лізинговими та ін.) компаніями; корпоративними фондами; акціями закритих акціонерних товариств, що перебувають у власності держави; частками у статутних фондах спільних підприємств, створених не в процесі приватизації; корпоративними правами держави в інших суб'єктах господарювання, створених за участю держави або таких, в яких держава є правонаступником державних підприємств, установ та організацій.

Для оперативного управління дрібними низьколіквідними пакетами акцій (до 25 % статутного фонду) пропонується утворити державні корпоративні фонди, управління якими може здійснюватися на договірних засадах у порядку,

що визначатиметься Кабінетом Міністрів України. Такі структури мають виконувати функції управління залишками корпоративних прав, щодо яких прийнято рішення про приватизацію, але які не реалізовані у строки та в порядку, що визначені в планах приватизації (розміщення акцій). Тобто корпоративні права держави в обсязі до 25 % статутного фонду господарського товариства з моменту закінчення строку, встановленого для їх приватизації, мають бути передані ФДМУ до корпоративних фондів.

Особливу увагу слід звернути на такий аспект управління корпоративними правами, як формування реєстру корпоративних прав держави – складової реєстру об'єктів державної власності, про що зазначено в Концептуальних підходах. Передбачається, що корпоративні права держави будуть класифікуватися в реєстрі залежно від органу управління, ступеня корпоративного контролю держави в господарських товариствах, галузевих особливостей цих товариств і строку закріплення корпоративних прав у власності держави.

Так, залежно від ступеня корпоративного контролю держави в господарських товариствах корпоративні права держави пропонується поділити відповідно до їх обсягу на такі, що забезпечують контроль держави за прийняттям рішень щодо діяльності господарського товариства (понад 50 % акцій), і такі, що не забезпечують такого контролю.

Для здійснення контролю за ефективністю реалізації належних державі корпоративних прав пропонується розробити дієвий механізм контролю за ефективністю діяльності представників держави щодо управління її корпоративними правами та передбачити їх адміністративну відповідальність, а також засоби матеріального заохочення.

Крім того, для ефективного управління корпоративними правами держави актуальним є розв'язання таких завдань:

- здійснення класифікації корпоративних прав держави за ознаками, що визначають особливості управління;
- визначення мінімально допустимого обсягу корпоративних прав

держави в господарських товариствах різних типів, а також механізмів збереження даного обсягу корпоративних прав у власності держави;

– визначення принципів та механізмів управління державними корпоративними правами в господарських товариствах;

– розмежування повноважень з управління корпоративними правами держави в частині формування державної політики управління корпоративними правами та здійснення управління господарською діяльністю підприємств між центральними органами виконавчої влади і відповідними органами галузевого управління, на які покладено повноваження управління об'єктами державної власності.

Для сприяння надходженню недержавних інвестицій в розвиток стратегічно важливих підприємств і господарських товариств, які мають регіональне значення, з одночасним збереженням контролю держави над прийняттям рішення щодо їх подальшої діяльності необхідно запровадити механізм (у тому числі правовий) збереження частки держави у статутному фонді товариства в разі здійснення додаткових емісій акцій (реінвестування прибутку, резервування державних фондів для фінансування відповідних заходів тощо). Додаткові фінансові ресурси можуть залучатися шляхом випуску облігацій підприємств та застосування інших фінансових інструментів.

Таким чином, реалізація зазначених заходів дасть змогу оптимізувати структуру корпоративних прав держави та створити ефективний механізм реалізації державної політики у сфері управління корпоративними правами держави.

На нашу думку, при вдосконаленні механізму реалізації державної політики у сфері управління корпоративними правами держави необхідно враховувати особливу складність реалізації антикризових заходів в акціонерних товариствах, яка зумовлюється специфічним порядком формування майна в обмін на емітовані акції, високою рухомістю складу учасників, багатоваріантною системою розподілу управлінських функцій між керівними органами та складністю корпоративних взаємовідносин між різними групами

акціонерів і менеджментом [178].

Основними напрямками поліпшення системи управління корпоративними правами держави у дисертації визначено такі:

- вдосконалення механізмів захисту прав та законних інтересів акціонерів та забезпечення рівноправності акціонерів;
- вдосконалення механізмів розкриття інформації та забезпечення прозорості діяльності товариств;
- створення механізму розмежування повноважень між органами управління товариства з урахуванням законних інтересів зацікавлених осіб;
- запровадження механізмів ринкової мотивації та зростання прибутковості на підприємствах державного сектора;
- формування механізмів розвитку культури корпоративного управління.

Удосконалення механізмів захисту прав та законних інтересів акціонерів та забезпечення рівноправності акціонерів повинно супроводжуватись такими заходами:

- законодавчим забезпеченням акціонерам переважного права на придбання додатково випущених акцій;
- забезпеченням представництва акціонерів у спостережній раді, включаючи впровадження кумулятивного голосування;
- урегулюванням питання придбання та реалізації товариством акцій власного випуску;
- встановленням вимоги про обов'язковий викуп товариством акцій власного випуску на вимогу акціонера за ринковими цінами у разі його незгоди з певними рішеннями загальних зборів;
- урегулюванням питань реорганізації товариств;
- урегулюванням питань придбання контрольного пакету акцій товариства через тендерні пропозиції;
- встановленням окремого порядку укладання товариством угод, щодо яких є заінтересованість посадових осіб товариства та укладання товариством суттєвих угод (продаж значної частини активів, створення інших суб'єктів

підприємницької діяльності тощо);

- удосконаленням порядку підготовки та проведення загальних зборів акціонерів;

- запровадженням механізмів колективних та похідних позовів;

- установленням відповідальності за порушення прав акціонерів;

- запровадженням узгодження процедур банкрутства з законними інтересами акціонерів;

- сприянням створенню та функціонуванню громадських організацій, предметом діяльності яких є захист прав акціонерів.

Удосконалення механізмів розкриття інформації та забезпечення прозорості діяльності товариств потребує:

- забезпечення повноти та достовірності інформації про діяльність акціонерних товариств, що розкривається, через приведення її складу та структури у відповідність до вимог міжнародних стандартів розкриття інформації та міжнародних стандартів аудиту;

- удосконалення системи надання та оприлюднення інформації, в тому числі способів розкриття інформації для забезпечення рівноправного та не пов'язаного із значними витратами доступу користувачів до інформації;

- встановлення оптимальних термінів подання та оприлюднення інформації;

- врегулювання питань, пов'язаних з використанням інсайдерської інформації.

Запровадження механізму розмежування повноважень між органами управління товариства з урахуванням законних інтересів зацікавлених осіб потребує:

- створення чіткої, системної та стабільної нормативно-правової бази;

- приведення українського законодавства у галузі корпоративного управління у відповідність до законодавства Європейського Союзу;

- урахування світового досвіду та загальноприйнятих принципів корпоративного управління при розробці нових нормативних документів з

питань корпоративного управління та внесенні змін і доповнень до діючих;

- упровадження ефективних механізмів реалізації, захисту та поновлення порушених прав акціонерів;

- удосконалення наявних та розробка нових рекомендованих внутрішніх нормативних документів для акціонерних товариств;

- удосконалення правозастосування з боку органів державного управління;

- розробки та впровадження різноманітних форм та способів взаємодії Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Фонду державного майна України та Антимонопольного комітету України з правоохоронними та судовими органами з питань попередження та припинення порушень прав акціонерів;

- створення дієвої процедури судового захисту прав і законних інтересів акціонерів;

розвитку недержавних форм захисту прав акціонерів, у тому числі через саморегулювальні організації та третейські суди;

- узагальнення судової практики у галузі корпоративного управління;

- запровадження системи моніторингу порушень прав акціонерів.

Удосконалення системи управління корпоративними правами держави повинне супроводжуватись поліпшенням нормативно-правового забезпечення процесів оздоровлення господарського середовища в Україні, для чого, на нашу думку, необхідно:

1. Збільшити розмір сукупних безспірних вимог кредитора (кредиторів) до боржника, що дає підстави для порушення господарським судом справи про банкрутство, з урахуванням важливості суб'єктів господарювання для економіки та безпеки держави.

2. Внести зміни до законодавства з питань банкрутства, в якому передбачити право участі Фонду державного майна України, міністерств та інших уповноважених осіб держави як третьої сторони в процесі порушення або розгляду справ про банкрутство підприємств, у статутному фонді яких частка держави становить понад 25 %.

3. Опрацювати механізм запровадження антикризового менеджменту на

підприємствах, у статутних фондах яких є державна частка та які перебувають у стані неплатоспроможності.

4. Запровадити щоквартальний моніторинг діяльності господарських товариств, у статутних фондах яких є державна частка, а також орендних підприємств, створених на базі цілісних майнових комплексів, у розрізі кожного органу управління. Про результати моніторингу оперативно інформувати Кабінет Міністрів України та в разі потреби звертатися до державних органів з вимогою вжити відповідних заходів.

5. Передбачити фінансування з державного бюджету заходів, пов'язаних із створенням єдиної бази даних про підприємства, у статутних фондах яких є державна частка, щодо яких порушено провадження справ про банкрутство або розпочато процедуру досудової санації, та забезпечити доступ до цієї інформації органів виконавчої влади, вітчизняних та іноземних інвесторів.

6. Підготувати пропозиції щодо визначення порядку подання інформації про накладення арешту на майно державних підприємств, стосовно яких прийнято рішення про приватизацію, та господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка становить понад 25 %, а також про звернення кредиторів до господарських судів з питань порушення справ про банкрутство зазначених підприємств.

7. Затвердити порядок погодження планів санації державних підприємств, стосовно яких прийнято рішення про приватизацію, та господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка становить понад 50 %.

8. Підготувати типовий план реструктуризації та досудової санації господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка становить понад 50 %.

9. Забезпечити обов'язкове представництво працівників підприємства у складі спостережної ради. Запровадження такої практики було б значним кроком вперед у розвитку ефективної моделі системи корпоративного управління, що б сприяло б кращій поінформованості трудового колективу про стан і розвиток справ у товаристві і спонукало б працівників до більш активної

участі у вирішенні важливих питань фінансового оздоровлення підприємства.

3.2. Механізми моніторингу неплатоспроможності та визначення ефективності оздоровлення економіки підприємств

Проведені автором дисертаційної роботи дослідження показують, що для вдосконалення механізмів моніторингу неплатоспроможності та визначення ефективності роботи підприємств необхідно, перш за все, вирішити такі завдання:

- вдосконалити систему показників-критеріїв для здійснення експрес-діагностики фінансового стану підприємств та запровадити нові інтегральні показники для визначення ймовірності та попередження банкрутства підприємств;

- поліпшити механізм виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства;

- розробити гармонізовані синтетичні показники ефективності роботи підприємств на місцевому рівні, рівні регіону та держави в цілому.

У зарубіжній економічній літературі пропонується декілька різних методик і математичних моделей діагностики ймовірності настання банкрутства підприємств [117]. Приклад проведення експрес-аналізу фінансового стану підприємства наведено в роботі [1]. Перші ж вишукування, спрямовані на передбачення фінансового краху, з'явилися наприкінці 30-х років ХХ ст. у США [265]. Чимало з основних методів аналізу економічних і фінансових труднощів підприємств використовуються і в наші дні. У результаті зарубіжних досліджень був усвідомлений той факт, що деякі фінансові коефіцієнти підприємств, що потерпіли крах, значно відрізняються від коефіцієнтів стабільно працюючих.

Першим аналіз співвідношень фінансових коефіцієнтів, як метод передбачення банкрутства, започаткував В. Х. Бівер [267]. У своїх дослідженнях він порівнював показники неплатоспроможних фірм із такими ж коефіцієнтами фірм, що нормально працюють, і виявив, що ще задовго до краху

різниця між ними була разюча. Обидві групи склалися з 79 підприємств і вже за п'ять років до фінансової кризи були помітні ознаки, що дозволяли припускати її наближення. Після порівняльних методів Бівера було запропоновано чимало більш досконалих засобів вирішення проблеми. А.Б. Арутюнян [12] узагальнив найбільше відомі роботи з прогнозування неплатоспроможності за допомогою статистичних методів, методи застосування та їхню точність передбачення за рік до краху.

У сучасній практиці фінансово-господарської діяльності зарубіжних фірм для оцінки можливості банкрутства найбільше широке застосування одержали моделі, розроблені Е. Альтманом та У. Бівером.

Проте численні спроби застосування зарубіжних моделей прогнозування банкрутства в умовах перехідної економіки не принесли достатньо точних результатів [7; 78; 104; 200; 226]. Були запропоновані засоби адаптації зарубіжних моделей до російських господарських умов, зокрема «Z-рахунків» Е. Альтмана і двофакторної математичної моделі. Порівняно нові методики діагностики можливого банкрутства, призначені для російських підприємств, були розроблені Зайцевою, Сайфуліним і Кадиковим.

Автором дисертації проаналізовано наукові праці вітчизняних економістів, присвячених удосконаленню методів діагностики фінансового стану підприємств [28; 118; 190; 241]. Зокрема, в роботі [190] вказується на те, що запропоновано достатньо методик і пропозицій, але перелік об'єктів дослідження, напрямки та методологія узагальнення їх результатів неоднозначно трактуються різними фахівцями, тому на сьогодні практично відсутня адекватна методика оцінки можливості банкрутства.

У дисертації [37] досліджено методологічні й практичні проблеми формування і дії економічного механізму окремого підприємства. Зокрема, надано пропозиції щодо забезпечення ефективного функціонування підприємств за рахунок поєднання економічних, організаційних, фінансових і соціальних методів управління. У статті [28] розглянуто напрями вдосконалення методичних підходів до аналізу фінансового стану

підприємств. Запропонована фактично нова система коефіцієнтів ділової активності, які характеризують: вартісну структуру господарської діяльності (матеріальні витрати / витрати на оплату праці), органічну структуру господарської діяльності (виробничі засоби / витрати на оплату праці), норму чистого доходу підприємства (балансовий прибуток / витрати на оплату праці), технічну структуру господарської діяльності (виробничі засоби / чисельність персоналу). Але автор не приводить нормативних значень цих коефіцієнтів і не розкриває їх дійсної економічної сутності. Аналізуючи зарубіжний досвід, автор також вказує на відсутність уніфікованої системи фінансових показників як за рубежом, так і в Україні.

Достатньо детально характеризують сучасний стан економіки підприємств фінансові показники, що розраховуються за аналітичною системою фінансового контролю корпорації «Du Pont». Саме такий підхід до фінансово-економічного аналізу підприємства пропонується у випадку експертної оцінки пакетів акцій, що належать державі [118].

Методологічним підґрунтям розробок даної дисертаційної роботи стали наукові праці, присвячені обґрунтуванню об'єктивної інтегральної оцінки фінансового стану підприємства та визначенню ймовірності його банкрутства [26; 71].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури засвідчує, що сьогодні найбільш широкого застосування набули такі методичні підходи до побудови методів прогнозування банкрутства:

1. Визначення незадовільної структури бухгалтерського балансу підприємства за допомогою методів коефіцієнтного аналізу, формування комплексної бальної оцінки фінансового стану підприємства, визначення рейтингового числа, інтегральної рейтингової оцінки підприємства тощо.

2. Система показників У. Бівера для оцінки фінансового стану з метою діагностики банкрутства та інші подібні системи показників.

3. Моделі інтегральної оцінки загрози банкрутства підприємства, засновані на обліку найважливіших показників, що допомагають виявити

кризовий фінансовий стан підприємства – двофакторна модель, Z-рахунки Е. Альтмана, спеціальні багатофакторні регресійні моделі на основі використання статистичного методу, який називають «аналізом множинних дискримінант», тощо.

Зокрема, методи структурного бухгалтерського та коефіцієнтного аналізу використовуються у вітчизняних методиках [140; 143] та методиках інших держав [91; 142; 181].

Наприклад, відповідно до «Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [143], які використовуються в Україні, поточною неплатоспроможністю може характеризуватися фінансовий стан будь-якого підприємства, якщо на конкретний момент через випадковий збіг обставин тимчасово суми наявних у нього коштів і високоліквідних активів недостатньо для погашення поточного боргу, що відповідає законодавчому визначенню, як неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання перед кредиторами після настання встановленого строку їх сплати, в тому числі із заробітної плати, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше, як через відновлення платоспроможності.

Економічним показником ознак поточної платоспроможності при наявності простроченої кредиторської заборгованості є різниця між сумою наявних у підприємства грошових коштів, їх еквівалентів та інших високоліквідних активів і його поточних зобов'язань. Від'ємний результат алгебраїчної суми зазначених статей балансу свідчить про *поточну неплатоспроможність* суб'єкта підприємницької діяльності.

Фінансовий стан підприємства, в якого на початку і в кінці звітного кварталу мають місце ознаки поточної неплатоспроможності, відповідає законодавчому визначенню *боржника*, який неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після

настання встановленого строку їх сплати.

Ознаки *критичної неплатоспроможності*, що відповідають фінансовому стану потенційного банкрутства, мають місце, якщо на початку і в кінці звітного кварталу, що передував поданню заяви про порушення справи про банкрутство, мають місце ознаки поточної неплатоспроможності, а коефіцієнт покриття (K_n) і коефіцієнт забезпечення власними засобами (K_3) в кінці звітного кварталу менше їх нормативних значень – 1,5 і 0,1 відповідно.

Коефіцієнт покриття характеризує достатність оборотних коштів підприємства для погашення своїх боргів і визначається, як відношення суми оборотних коштів до загальної суми поточних зобов'язань за кредитами банку, інших позикових коштів і розрахунків з кредиторами.

Коефіцієнт забезпечення власними засобами характеризує наявність власних оборотних коштів у підприємства, необхідних для його фінансової сталості, й визначається як відношення різниці між обсягами джерел власних та прирівняних до них коштів і фактичною вартістю основних засобів та інших необоротних активів до вартості наявних у підприємства оборотних активів – виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції, грошових коштів, дебіторської заборгованості та інших оборотних активів:

– якщо в кінці звітного кварталу хоча б один із зазначених коефіцієнтів (K_n або K_3) перевищує його нормативне значення або протягом звітного кварталу спостерігається їх зростання, перевага повинна надаватися позасудовим заходам відновлення платоспроможності боржника або його санації у процесі провадження справи про банкрутство;

– якщо протягом терміну, встановленого планом санації боржника, забезпечується позитивний показник поточної платоспроможності й перевищення нормативного значення коефіцієнта покриття ($K_n > 1,5$) при наявності тенденції зростання рентабельності, платоспроможність боржника може вважатися відновленою (відсутні ознаки потенційного банкрутства);

– якщо за підсумками року коефіцієнт покриття менше 1 і підприємство не отримало прибутку, то такий його фінансовий стан характеризується

ознаками *надкритичної неплатоспроможності*, коли задоволення визнаних судом вимог кредиторів можливе не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури.

Наявність ознак надкритичної неплатоспроможності (за підсумками року $K_n < 1$ за відсутності прибутку) відповідає фінансовому становищу боржника, коли він, відповідно до Закону, зобов'язаний звернутися в місячний строк до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство, тобто, коли задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання його грошових зобов'язань у повному обсязі перед іншими кредиторами.

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючого суб'єкта підприємницької діяльності і вжиття випереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутству, Методичними рекомендаціями [143] пропонується проводити систематичний експрес-аналіз фінансового стану підприємств (фінансовий моніторинг) за допомогою коефіцієнта Бівера.

Проте у згаданих Методичних рекомендаціях коефіцієнт Бівера помилково розраховується як відношення *різниці* між чистим прибутком і нарахованою амортизацією до суми довгострокових і поточних зобов'язань за формулою:

$$K_b = (\Phi_{220} - \Phi_{260}) : (П_{480} + П_{620}), \quad (1)$$

де K_b – коефіцієнт Бівера; Φ_{220} і Φ_{260} – чистий прибуток і амортизація, наведені в рядках 220 і 260 форми № 2 «Звіт про фінансові результати» відповідно; $П_{480}$ і $П_{620}$ – довгострокові і поточні зобов'язання (підсумки розділів III і IV), наведені в рядках 480 і 620 форми № 1 «Баланс».

У чисельнику коефіцієнта Бівера повинна стояти не різниця, а *сума* показників (чистий прибуток + амортизація) ([117; 143]).

Необхідно зазначити, що ознакою формування незадовільної структури балансу є таке фінансове становище підприємства, за якого протягом тривалого часу (1,5-2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,17. За міжнародними стандартами значення коефіцієнта Бівера повинне знаходитися в інтервалі 0,17-0,40, коли рівень його платоспроможності оцінюється як середній. При $K_b <$

0,17 рівень платоспроможності підприємства низький, а при $K_6 > 0,40$ – високий.

У додатку А наведені результати виконаних автором дисертації розрахунків основних фінансових показників, що використовуються в Методичних рекомендаціях [143], для окремих акціонерних товариств Харківського регіону. Аналіз цих результатів показує, що ознаки критичної неплатоспроможності мали АК «Харківобленерго», ВАТ «Харківський тракторний завод ім. Орджонікідзе» та ВАТ «Харківський завод тракторних двигунів» (зараз знаходиться на стадії ліквідації). Окрім згаданих підприємств на досить велику ймовірність потенціального банкрутства вказує величина коефіцієнта Бівера для ВАТ «Серп і Молот», ВАТ «Автрамат», акціонерне товариство відкритого типу «Харківський підшипниковий завод» (АТ «ХарП») та ВАТ «Харківгаз».

Зауважимо, що коефіцієнт У. Бівера базується на інваріантному аналізі, був розроблений ще в 1966 р. і з того часу з'явилося чимало нових методичних підходів до побудови моделей, що застосовуються для виявлення ймовірності банкрутства: багатофакторна регресія, дискримінантний аналіз, логістична регресія та аналіз ризиків (*hazard analysis*) [4]. Деякі із зазначених методичних підходів критично проаналізовані у статтях [1; 117].

В опублікованій у 2005 р. праці У. Бівера (у співавт.) [268] розглянуто принципово нову модель для визначення ймовірності банкрутства виду:

$$\ln h_j(t) = \alpha(t) + \underline{B}X_j(t), \quad (2)$$

де $h_j(t)$ — показник ризику банкрутства для компанії J для періоду t ;
 \underline{B} — вектор постійних коефіцієнтів; X_j — матриця спостережень фінансових коефіцієнтів, що змінюються з часом.

Як фінансові коефіцієнти використовуються показники ROA (відношення чистого прибутку до вартості повних активів), LTA (відношення повних зобов'язань до вартості повних активів) та ETL (відношення прибутку до сплати податків, процентів, обліку знецінювання плюс амортизація $/EBITDA/$ до вартості повних активів).

Цікаво відзначити, що автором дисертації ще у 2003 р. була запропонована подібна загальна формула для побудови інтегрального показника-індикатора фінансового стану підприємства [95]:

$$I = k_1^{\gamma_1} k_2^{\gamma_2} \dots \cdot k_n^{\gamma_n} = \prod_{i=1}^n k_i^{\gamma_i}, \text{ при } \sum_{i=1}^n \gamma_i = 1, \quad (3)$$

де k_i – індекс i -го ключового фінансового коефіцієнта – відношення поточної фактичної величини фінансового коефіцієнта до його критичної (нормативної, середньогалузевої або середньої для групи підприємств) величини;

γ_i – показник вагомості (значимості) i -го ключового фінансового коефіцієнта, в частках одиниці;

n – загальне число фінансових коефіцієнтів, визначених як ключові для оцінки фінансового стану та прогнозування ймовірності банкрутства підприємства.

Формула (3) має спільні риси з формулою (2), бо $\ln I = \gamma_1 \ln k_1 + \gamma_2 \ln k_2 + \dots + \gamma_n \ln k_n$. Вона була застосована автором дисертації на практиці для аналізу фінансового стану вітчизняних підприємств, представлених у додатку А. Зокрема, практична формула має наступний вигляд:

$$I_x = k_K^{-0,678} k_D^{2,178} k_R^{-0,5}, \quad (4)$$

де I_x – індекс інтегрального показника-індикатора фінансового стану підприємства; k_K – індекс коефіцієнта поточної ліквідності (відношення поточної фактичної величини коефіцієнта до його критичної (нормативної) величини, що дорівнює 1,5); k_D – індекс частки позикових коштів у пасивах підприємства (відношення поточної частки позикових коштів до її критичної (нормативної) величини, що дорівнює 0,6); k_R – індекс показника валової рентабельності активів підприємства.

Показник валової рентабельності активів підприємства обчислювався за формулою:

$$R = \frac{\text{Чистий прибуток} + \text{Амортизація}}{\text{Середня за період (рік) вартість активів}} \times 100\%. \quad (5)$$

Індекс показника валової рентабельності активів підприємства

розраховувався за формулою:

$$k_R = \frac{100 + R}{100 + R_n}, \quad (6)$$

де R та R_n – відповідно поточна та критична (нормативна) величина валової рентабельності активів підприємства, %.

Для моделі (7) за методикою, опублікованою у статті [211], визначено такі інтервали оцінки ймовірності банкрутства: $0,20 \leq I_x \leq 0,40$ – ймовірність банкрутства середня (50 %); $I_x < 0,20$ – ймовірність банкрутства мала (менше 25 %); $0,40 \leq I_x \leq 1,00$ – ймовірність банкрутства підвищена (до 75 %); $I_x > 1,00$ – ймовірність банкрутства велика (до 100 %). Результати розрахунків інтегрального показника-індикатора фінансового стану підприємств Харківського регіону у 2003 р. наведені у додатку Б. З нього видно, що за інтегральним показником-індикатором фінансового стану підприємства найбільшу ймовірність банкрутства має ВАТ «Харківський завод тракторних двигунів» (товариство визнане банкрутом і ліквідується), АК «Харківобленерго» та ВАТ «Харківський тракторний завод ім. Орджонікідзе».

З усіх підприємств тільки проти ВАТ «Серп і Молот» (ЄДРПОУ 00236004) розпочато справу про банкрутство. Розрахунки показують, що у 2004 р. це товариство значно погіршило фінансові індекси: $I_x = 1,269$ при $I_k = 0,66$, $I_D = 0,93$ та $I_R = 0,79$. Зрозуміло, що причини цього погіршення потребують поглибленого аналізу. Зокрема, у 2004 р. ВАТ «Серп і Молот» збільшило обсяг товарної продукції на 24,6 %, а обсяг реалізованої зменшило на 54,3 %. По відношенню до 2000 р. обсяг реалізації продукції зменшився в 15 разів і склав у 2004 р. 1525 тис. грн. При цьому дебіторська заборгованість за товари (роботи, послуги) зростає з 1523,3 тис. грн. у 2003 р. до 3054,8 у 2004 р., а кредиторська заборгованість за товари (роботи, послуги) відповідно з 4147,7 до 63269 тис. грн.

Таким чином, запропонована автором модель інтегрального показника-індикатора фінансового стану підприємства (4) показує добрі результати і може бути рекомендована для практичного застосування. У методичному відношенні

ця модель має певні переваги. По-перше, її незалежні показники-аргументи введені мультиплікативно. Тому ймовірності зростання (зниження) ризику банкрутства, які містять показники-аргументи, перемножуються, а не додаються, що відповідає вимогам теорії ймовірності. По-друге, показники ступеня моделі являють собою показники еластичності, які інформують, на скільки відсотків зросте функціонально залежний інтегральний показник при зростанні індексу показника-аргумента на 1 %. Це надає змогу визначати показники еластичності методом аналогії та логічними методами, а не лише методами математико-статистичного (дискримінантного) аналізу.

У подальших дослідженнях необхідно розширити емпіричну базу підприємств з виділенням групи підприємств-банкрутів та застосувати альтернативні методи оцінки постійних параметрів (коефіцієнтів еластичності) запропонованої моделі з метою їх уточнення та обґрунтування інтервалів ймовірності ризику банкрутства.

Автор дисертаційного дослідження звертає також увагу на те, що показник простроченої кредиторської заборгованості у Методичних рекомендаціях [143] лише згадується, а основна ознака поточної платоспроможності розраховується як абсолютна величина, причому зростання кредиторської заборгованості в її складі за квартал фактично ототожнюється із зростанням простроченої заборгованості. Однак, наприклад, при збільшенні за квартал обсягів реалізації продукції зростають і некритичні обсяги простроченої кредиторської заборгованості. Якщо обсяги реалізації зростають більшими темпами, ніж заборгованість, то зменшення різниці між сумою наявних у підприємства грошових коштів, їх еквівалентів та інших високоліквідних активів і його поточних зобов'язань ще не свідчить про погіршення фінансового стану підприємства.

На діаграмі, представленій у додатку В, наведені статистичні дані, що ілюструють динаміку обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості всіх підприємств України (крім малих підприємств та бюджетних установ) у 1995-2003 рр. З цих даних можна було б зробити висновок, що в цілому фінансовий

стан підприємств України у 2000-2003 рр. погіршився.

Але до протилежного висновку приходимо, якщо розглянемо динаміку відносного показника – відношення кредиторської заборгованості до обсягу випуску товарів та послуг (див. рисунок у додатку Г). Видно, що відношення кредиторської заборгованості всіх підприємств України (крім малих підприємств та бюджетних установ) до випуску товарів та послуг досягло максимуму в 1999 р. – 83 %, а в 2000 р. і 2003 р. воно зменшилось відповідно до 69,1 і 58 %. Це свідчить про поліпшення фінансового стану підприємств України у 2000-2003 рр.

Ще більш обґрунтовані висновки можна одержати, якщо проаналізувати динаміку відношення *простроченої* кредиторської заборгованості до випуску товарів та послуг (див. рисунок у додатку Д).

На підставі вищенаведених результатів досліджень автора дисертації пропонує при аналізі фінансового стану та визначенні рівня ймовірності банкрутства підприємств застосовувати такі показники, як відношення загальної і простроченої кредиторської заборгованості до випуску товарів та послуг, а також показник питомої ваги простроченої заборгованості у загальному обсязі кредиторської заборгованості. Ці показники спроможні заздалегідь сигналізувати про напрямок дійсних змін фінансового стану підприємства і мають важливе практичне значення.

Вищенаведені методичні розробки автора застосовані на практиці при виконанні НДР «Моніторинг фінансово-економічної діяльності металургійних підприємств та розробка пропозицій щодо необхідності фінансової санації окремих підприємств» [149]. Зокрема, проведені розрахунки темпів росту відносної загальної та простроченої кредиторської заборгованості із застосуванням вихідних даних, наведених у додатку Е.

З таблиці, наведеної у додатку Е, видно, що при традиційному підході в цілому по підгалузі за I квартал 2004 р. кредиторська заборгованість зросла на 14 %, а прострочена кредиторська заборгованість – на 7 %, що вказує на погіршення фінансового стану металургійних підприємств. Але якщо перейти до аналізу на підставі нового показника відносної кредиторської

заборгованості, то приходимо до інших висновків. Зокрема відносна загальна кредиторська заборгованість зростає лише на 1 %, а відносна прострочена кредиторська заборгованість, навпроти, – знижується на 5 %.

Застосування комплексних вартісних показників для визначення ефективності роботи з оздоровлення промислових підприємств України.

У країнах із ринковою економікою в центрі уваги державних органів управління знаходиться валовий внутрішній продукт (ВВП) або валова додана вартість (ВДВ), а в центрі уваги фінансового менеджменту на підприємстві – чистий прибуток.

Під ВВП розуміється сума всієї виробленої на підприємствах валової доданої вартості. При цьому припускається, що держава завдяки удосконаленню інституційного середовища створює умови для виробництва на підприємствах максимальної (оптимальної) маси прибутку, а підприємства одержують тим більше прибутку, чим більше вони виробляють доданої вартості. Таким чином теоретично очікується, що економічні інтереси на мікро- і макрорівні економіки знаходяться в гармонійній єдності. Але прибуток підприємства може зрости при зменшенні валової доданої вартості, зокрема за рахунок зниження витрат на заробітну плату. Практика ж державного регулювання економіки потребує, щоб зв'язок між інтересами мікро- і макрорівня позначався, відслідковувався, піддавався аналізу і регулювався без істотних протиріч. Для здійснення несуперечливого «стикування» мікро- і макрорівня як мінімум необхідні наскрізні показники фінансового обліку [2].

Але виявляється, що в системі національного рахівництва, що застосовується в Україні, на макрорівні Держкомстат України не розраховує показник «сукупний прибуток підприємств», а серед показників бухгалтерської (фінансової) звітності і форм державного статистичного спостереження на підприємствах немає показника «валова додана вартість». Ця прогалина частково вже ліквідована, бо стали розраховувати показник валової доданої вартості по регіонах [40]. Проте до цього часу у якості загальноекономічного показника розвитку промисловості та окремого підприємства регіону

використовується обсяг промислової продукції (вартість усіх вироблених підприємством готових виробів та реалізованих «на сторону» напівфабрикатів та виконаних робіт промислового характеру). Внаслідок цього індекс промислової продукції в регіоні може зростати, наприклад, за рахунок випереджувального випуску матеріало- та енергоємної продукції при зниженні рівня прибутковості та темпів зростання ВДВ.

Проблема полягає в тому, щоб ввести в статистичну звітність підприємств показник «валової доданої вартості», а також запровадити регіональний моніторинг фінансового стану підприємств регіону з використанням цього та споріднених показників. Адже оцінка фінансового стану підприємств лише на основі показника чистого прибутку недостатня, оскільки, наприклад, за даними податківців українські підприємства використовують близько 40 % амортизаційних відрахувань як прибуток, тобто не за призначенням. Це означає, що серед збиткових підприємств за показником рентабельності продукції є велика частка підприємств, на які фактично не розповсюджується статус збитковості. Показник «валової доданої вартості» позбавлений цього недоліку, бо він визначається як сума амортизації, прибутку і витрат підприємства на заробітну плату.

У зв'язку з вищенаведеним у дисертації виконано дослідження методичних підходів до визначення механізму застосування гармонізованих показників типу «додана вартість», необхідних для організації системи державного антикризового управління оздоровленням господарського середовища.

Останнім часом, наприклад, у практику управління зарубіжними підприємствами поступово впроваджується одна із сучасних концепцій менеджменту – концепція управління вартістю. В її основі лежить розуміння того, що для акціонерів (власників) підприємств і організацій першочерговою задачею є збільшення їхнього фінансового добробуту в результаті ефективної експлуатації об'єктів володіння. При цьому зростання добробуту акціонерів вимірюється не обсягом уведених потужностей, кількістю найнятих

співробітників або оборотом компанії, а ринковою вартістю підприємства, яким вони володіють [134].

Поряд із цим за рубежом усе більша увага приділяється підходам до оцінки ефективності діяльності підприємства. Серед таких підходів – підхід, заснований на визначенні того, наскільки рентабельним є бізнес із позиції власників підприємства. Задача визначення рентабельності вирішується шляхом розрахунку показника доданої економічної вартості. Цей показник у зарубіжній літературі позначається *EVA (economic value added)* [120]. У вітчизняній літературі він описаний ще недостатньо [89].

Додана економічна вартість (*EVA*) являє собою прибуток підприємства від звичайної діяльності за відрахуванням податків, зменшений на розмір плати за весь інвестований у підприємство капітал.

Показник застосовується для оцінки ефективності діяльності підприємства з позиції його власників, котрі вважають, що діяльність підприємства має для них позитивний результат у випадку, якщо підприємству вдалося заробити більше у порівнянні з прибутковістю альтернативних вкладень. Цим пояснюється той факт, що при розрахунку *EVA* із суми прибутку відраховується не тільки плата за користування позиковими коштами, але і власним капіталом.

Роль, яку відіграє показник економічної доданої вартості в оцінці ефективності діяльності підприємства, можна позначити таким чином:

- це інструмент, що дозволяє вимірювати дійсну прибутковість підприємства, а також управляти нею з позиції власників;
- це також інструмент, що показує керівникам підприємства, яким чином вони можуть вплинути на прибутковість;
- він віддзеркалює альтернативний підхід до концепції прибутковості (перехід від розрахунку рентабельності інвестованого капіталу (*ROI*), що вимірюється в процентному виразі, до розрахунку доданої економічної вартості (*EVA*), що вимірюється в грошовому виразі);
- це інструмент мотивації менеджерів підприємства;

– це засіб підвищення прибутковості в основному за рахунок поліпшення використання капіталу, а не за рахунок спрямування основних зусиль на зменшення витрат на користування капіталом.

Хоча розглянутий показник *EVA* називається доданою економічною вартістю (аналог – економічний прибуток у протизагуг бухгалтерського прибутку), він має лише непряме відношення до показника «валова додана вартість». *EVA* – це лише наднормативний прибуток після сплати податків і відсотків за кредит (плюс деякі елементи амортизації, що передбачене методикою розрахунку).

Замість *EVA* деякі зарубіжні підприємства використовують показник *EBITDA*. Мова йде про показник прибутку компанії до відрахування податку з прибутку, нарахованих процентів по кредитах і амортизації (*Earnings Before Interest, Tax, Depreciation and Amortization; EBITDA*).

Показник *EBITDA* використовується для довгострокової оцінки ефективності операцій компанії. Він представляє прибуток компанії, звільнений від впливу податкового оточення і засобів фінансування, а також від впливу організації обліку (у частині амортизації). Це дозволяє успішно порівнювати звітність різноманітних компаній, а також ефективність роботи компанії в різні періоди. Незважаючи на те, що безпосередньо в розрахунках фінансових коефіцієнтів показник *EBITDA* використовується не часто, як самостійний параметр він широко поширений.

Величина *EBITDA* менше «вальної доданої вартості» на розмір заробітної плати з урахуванням відрахувань на соціальні заходи (у пенсійний та інші фонди).

На підставі вищенаведеного аналізу показників можна зробити висновок про те, що між показником «валова додана вартість» (першооснова ВВП) і показниками *EVA*, *EBITDA* існує протиріччя. Справа в тому, що показники *EVA*, *EBITDA* можуть бути збільшені за рахунок упровадження капіталомістких варіантів виробництва, які спричиняють відносне і абсолютне зниження обсягу заробітної плати з урахуванням відрахувань у соціальні фонди. Це означає, що фінансова мета виробництва може суперечити

соціальної меті – досягненню повної зайнятості та ліквідації безробіття. Адже скорочення витрат на заробітну плату при незмінній ставці заробітної плати означає скорочення числа робочих місць у регіоні. На наш погляд, дане протиріччя може бути унеможливлене в результаті впровадження механізму, що стимулює створення робочих місць. Цей механізм повинен був би зводитися до скорочення загальних податкових платежів підприємства у випадку, коли ним створюються нові робочі місця, і до підвищення податкового навантаження при скороченні робочих місць. Зокрема, такий податковий механізм діє в Іспанії та в деяких інших країнах.

Отже, на підставі проведеного аналізу можна обґрунтувати такі рекомендації щодо вдосконалювання системи фінансового моніторингу господарської діяльності підприємств регіону. По-перше, необхідно сприяти зусиллям підприємств, спрямованих на впровадження сучасних систем управління вартістю корпоративного ведення бізнесу. По-друге, у бухгалтерській звітності підприємств необхідно передбачити розрахунок показника валової та чистої доданої вартості підприємства, в тому числі показник витрат, обумовлених виплатою заробітної плати (при незмінній і фактичній середній ставці заробітної плати). По-третє, необхідно ввести стимулювання підприємств залежно від зростання (зниження) робочих місць за допомогою зниження (підвищення) податкового навантаження на підприємство. У результаті цих нововведень можна було б наблизитись до гармонізації інтересів держави, регіону та окремих підприємств із метою прискорення зростання валового внутрішнього продукту.

Цільова настанова бізнесу – створення *EVA*, що закладається в оцінку інвестиційних рішень і ефективності роботи підрозділів, у визначення розмірів премії менеджерів. Консалтингова компанія *Stern Stewart & Co* розробила систему розрахунку бонусів на основі *EVA* за декілька минулих періодів, яка успішно використовується провідними компаніями для визначення результативності роботи менеджерів і відповідної винагороди.

В умовах нашої країни концепцію *EVA* було б доцільно застосовувати не

лише на окремих підприємствах у внутрішніх системах оцінки ефективності та ін., але і на державному рівні, скажімо, як критерій при ухваленні рішення щодо передачі частини державної власності в управління [120].

Концепція *EVA* в удосконаленому вигляді може використовуватися і для організації регіонального моніторингу, спрямованого на виявлення ознак неплатоспроможності підприємств [140]. Як зазначалось, для оцінки можливості банкрутства окремого підприємства широко використовується коефіцієнт Бівера (відношення суми чистого прибутку та амортизації до суми довгострокових і поточних зобов'язань). Його можна визначити за формулою:

$$k_B = \frac{EBIDTA}{d_{zc} \times IC} > 0,4, \quad (7)$$

де 0,4 – значення коефіцієнта Бівера, що дозволяє віднести підприємство до групи середнього “ризиків втрати платоспроможності”, тобто рівень його платоспроможності оцінюється як середній; *IC* – вартість інвестованого капіталу; *d_{zc}* – частка позикового капіталу в інвестованому капіталі.

На підставі формули (7) одержимо модифікований показник *EVA*:

$$EVA^* = EBIDTA - 0,4 \cdot d_{zc} \times IC. \quad (8)$$

Якщо *EVA** > 0, то підприємство відноситься до групи низького «ризиків втрати платоспроможності», при *EVA** = 0 воно відноситься до групи середнього ризику, а при *EVA** < 0 – до групи високого ризику втрати платоспроможності.

Замість коефіцієнта $0,4 \cdot d_{zc}$ у формулі (8) можна застосувати показник рентабельності капіталу на основі валового прибутку на рівні 0,15-0,20. Унаслідок цього механізм розрахунку модифікованої доданої вартості на рівні окремого регіону значно спрощується. Найбільш суттєвим аспектом запропонованого автором показника *EVA** є те, що за його допомогою можна визначати не тільки збільшення або зменшення ймовірності банкрутства підприємств, але й абсолютний розмір внеску кожного підприємства у зростання (або зменшення) валової доданої вартості регіону, котрий віддзеркалюється складовою *EBITDA*.

Таким чином, існують нові можливості для підвищення рівня державної

керованості підприємствами в умовах ринкової економіки, зменшення частки збиткових підприємств та загального оздоровлення господарського середовища в Україні.

У додатку Ж наведені вихідні статистичні дані для 15 провідних металургійних підприємств ГМК України, які використані для розрахунку нового показника економічної доданої вартості, запропонованого в даній роботі. Для порівняння аналітичних властивостей поряд з показником *EVA** наведений показник рентабельності продукції, на підставі якого традиційно роблять висновки про прибутковість або збитковість роботи окремих підприємств.

Необхідно зауважити, що у даний час через неповне використання виробничих потужностей (всього на 38-40 %) норма чистого прибутку в цілому по економіці України складає близько 4 % проти 7-8 % у США, а середня норма амортизації основного капіталу – 2,5 % проти 5 % у США. З урахуванням того, що у ГМК України коефіцієнт використання виробничих потужностей значно вище, а також необхідності компенсації пониженої норми амортизації за рахунок підвищення нормативу чистої прибутковості капіталу, річний галузевий норматив чистої прибутковості капіталу підприємств ГМК України $0,4 \cdot d_{ic}$ визначено на рівні 10 %, а квартальний норматив – 2,5 %. За цієї умови і були розраховані величини *EVA*** для 15 металургійних підприємств.

Аналіз одержаних даних, наведених у додатку Ж, показує, що моніторинг фінансово-економічної діяльності металургійних підприємств за допомогою нового показника економічної доданої вартості *EVA*** дозволяє виявити більш повну картину дійсної ефективності роботи підприємств, ніж, наприклад, за допомогою показника рентабельності продукції. Якщо за показником рентабельності продукції можна зробити висновок про збитковість роботи лише 6 підприємств з 15, то оцінка ефективності роботи на підставі показника економічної доданої вартості збільшує кількість негативних випадків до 9. Це відкриває можливість розробки випереджувальних санаційних заходів на окремих підприємствах.

Запропоновані у дисертації нові показники – мультиплікаційний показник

для визначення ймовірності банкрутства (втрати платоспроможності) та гармонізовані показники типу «валова додана вартість» – відкривають можливість удосконалення механізму моніторингу економічної стійкості та ефективності роботи підприємств та зусиль органів влади з їх фінансового оздоровлення. Моніторинг повинен стати однією з головних функцій системи корпоративного та антикризового управління підприємствами на рівні регіону. Принципова схема регіонального антикризового моніторингу представлена на рис. 3.1.

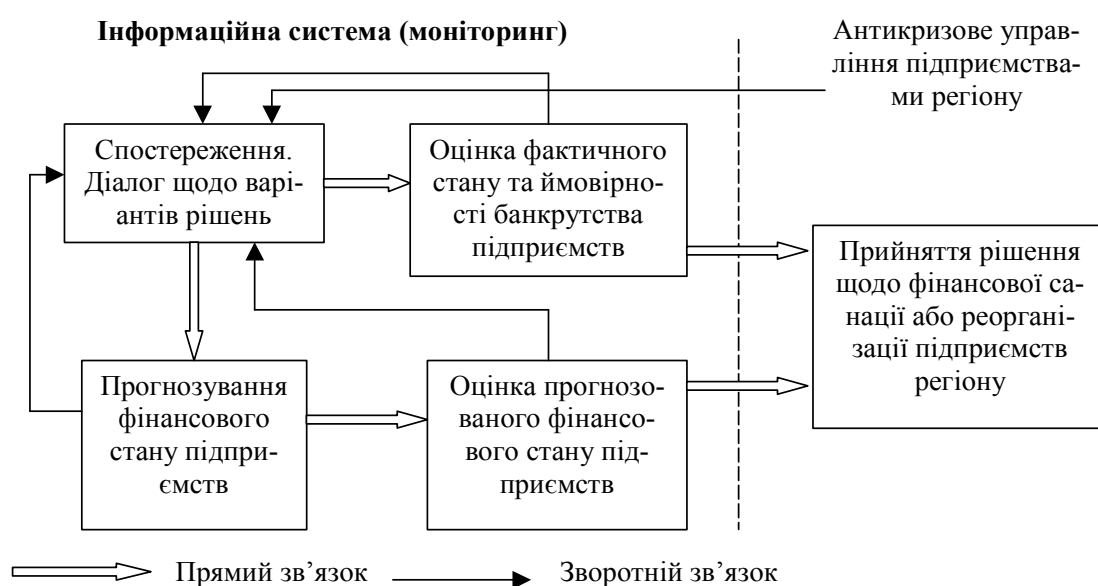

Рис. 3.1. Схема регіонального антикризового моніторингу

Механізми моніторингу – це найважливіші атрибути процесів державного управління, пов'язані з вирішенням питань дослідження певної проблеми, спостереженням за ситуацією плинно і розвитку відповідного процесу. Практика оздоровлення господарського середовища та фінансового стану підприємств частіше за все пов'язана з недостатньо визначеними ситуаціями та недостатністю державного контролю.

Проблема оздоровлення господарського середовища характеризується наступними особливостями: великою динамічністю зміни ситуації, складністю з'ясування задачі дослідження, неповторністю кожної події в процесі, суперечливістю вихідної інформації, невизначеністю критеріїв оцінки подій і

рішень, хаотичністю поведінки (непередбаченістю) об'єкта дослідження і т.ін. [259]. Аналогічні риси маж також проблема попередження кризових фінансово-економічних явищ.

Застосування вдосконаленого механізму моніторингу роботи соціально-важливих та стратегічних підприємств дозволить своєчасно здійснювати їх досудову санацію та реорганізацію на загальнодержавному та регіональному рівнях, а також провадити більш результативне розпізнавання дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства.

3.3. Організаційний механізм державного управління оздоровленням господарського середовища та відповідні інструменти контролю на рівні регіону

Заходи держави з оздоровлення господарського середовища результативні, якщо починаються своєчасно. Але для цього необхідно постійно відслідковувати фінансовий стан підприємств і організацій, регулярно проводити моніторинг їхньої економічної стійкості й ефективності, вчасно виявляти проблеми та приймати ефективні управлінські рішення. Це потребує створення в регіонах України відповідного організаційного механізму державного управління оздоровленням господарського середовища та відповідних механізмів контролю держави.

Організаційний механізм являє собою систему методів, способів та інструментів формування та регулювання відношень об'єктів із внутрішнім і зовнішнім середовищами. По відношенню до організаційного механізму управління оздоровленням підприємств на рівні регіону внутрішнім середовищем є фінансовий стан підприємств різних форм власності, а зовнішнім – загальне інституціональне середовище та стан функціонування господарського механізму в інших регіонах держави.

Особливості організаційних механізмів визначаються характером дій

держави з організації загальних принципів державного управління, а саме:

- створення, формування цілого як сукупності взаємозв'язаних та взаємодіючих частин, об'єднання яких зумовлено цілями побудови цілого – державної системи управління оздоровленням господарського середовища;

- формування, створення елементів (частин) цілого як регіональних підсистем управління оздоровленням господарського середовища;

- забезпечення внутрішньої упорядкованості, узгодженості взаємодії більш чи менш диференційованих та автономних частин загальної системи управління оздоровленням господарського середовища;

- приведення у відповідність системи управління оздоровленням господарського середовища та її елементів зі стратегічною місією, цілями та характером об'єкту управління на рівні окремого регіону;

- адаптація регіональної системи управління оздоровленням господарського середовища до зовнішнього інституціонального середовища.

Таким чином, дії з організації державного управління з оздоровлення господарського середовища на рівні регіону можна представити як формуючі, дії з упорядкування та регуляторні. Саме характер дій визначає ті методичні підходи, методи та принципи, котрі є інструментами організаційного механізму. Це, насамперед, методи поділу цілого на елементи та методи об'єднання (сполучення, комбінування).

Перехід економіки держави до ринкових відносин поставив підприємства регіону та систему управління ними у складні умови. Адже і зараз не всі керівники різних рівнів володіють методологією маркетингу, стратегічного управління, підприємництва та фінансового кредитування, методами управління акціонерним капіталом та другими ринковими механізмами та інструментами.

Тому при обґрунтуванні та здійсненні конкретних заходів, спрямованих на забезпечення ефективності державного управління у сфері оздоровлення господарського середовища, важливо пам'ятати головну мету реформ: забезпечити перехід від командно-адміністративного стилю управління, який

означав тотальний контроль держави за використанням ресурсів, до такого типу управління, основною функцією якого є створення середовища для реалізації приватних інтересів [216].

Наявні механізми та структура державного управління ще не в повній мірі забезпечують ефективне управління процесами оздоровлення господарського середовища. Головною метою реформи державного управління є створення процедур та структур, що забезпечуватимуть результативну діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування.

Використання «старих» методів у роботі з «ною» структурою економіки, якою є система акціонерних товариств та приватних підприємств, створює ситуацію, коли найкращі наміри та зусилля політичних лідерів та державних службовців призводять до посередніх результатів. Проблема загалом криється не в особах, а в низькій відповідності між станом господарського середовища та суспільними потребами у вдосконаленні правового регулювання господарських, адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади і суб'єктами господарювання, недопущенні прийняття неефективних регуляторних актів, зменшенні втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усуненні перешкод для розвитку господарської діяльності.

Фактично всі головні бюрократичні бар'єри на шляху розвитку підприємництва сьогодні виникають через нереформовану адміністративну систему, яка все ще не позбулася елементів командно-адміністративної системи в регулюванні економікою. Реформування органів влади неможливе без урахування інтересів суспільства та пильної уваги з його боку до основних напрямків удосконалення економіки загалом та ефективності витрачання державних коштів зокрема. Громада повинна не лише знати, в якому напрямку розвивається державне регулювання, державна політика, але й брати активну участь в обговоренні проектів владних рішень.

Саме цей підхід і становить суть регуляторної політики. Її основна ідея полягає в аргументованій кількісній та якісній оцінці можливих альтернатив

державного регулювання, обов'язковому оприлюдненні проектів регуляторних актів та аналізі регуляторного впливу на основі всебічного розгляду зауважень та пропозицій від усіх зацікавлених груп з подальшим відстеженням результативності прийнятих рішень [191].

Якими ж є основні елементи загального механізму державного управління оздоровленням господарського середовища, що не спрацьовують в умовах сучасної України? На нашу думку, вони мають бути такими.

Повноваження щодо прийняття рішень про фінансову підтримку окремих підприємств є надзвичайно розмитими і не стримуються ані консультаціями з громадськістю, ані жодними іншими процедурами попередньої оцінки рішень. Президент має право видавати укази з найрізноманітніших питань. Кабінет Міністрів має справу зі значною кількістю нормативно-правових актів, спрямованих на конкретні дії. Окремі міністерства і відомства мають широкі повноваження щодо видання інструкцій у своїх сферах. Під цими нашаруваннями процесу прийняття економічних рішень різні органи влади виробляють значну кількість квазі-законодавчих документів, які не лише погано узгоджені між собою, але й часто передають вирішення стратегічних проблем на нижчі рівні державного управління.

Зворотною стороною медалі є те, що Кабінет Міністрів гає багато часу на дрібні справи. В минулому розмитість формальних владних повноважень нівелювали жорстка ідеологія та внутрішня партійна дисципліна. В сучасній Україні це спричинює хаотичність управління.

Типовим для системи управління, що склалася, є дублювання повноважень. Часто незрозуміло, хто є «останньою інстанцією». У багатьох випадках територіальні органи міністерств звітують і місцевим радам, і центральному міністерству. Делегування повноважень чітко не визначено, а зв'язок між розподілом ресурсів та повноваженнями органів виконавчої влади різного рівня є досить слабким. Можна сказати, що система зберігає цілісність лише завдяки чіткій ієрархії – «хто кого призначає», яка є відображенням старого «номенклатурного» механізму.

Проте роль державних службовців в Україні не є обмеженою. Українські державні службовці відіграють навіть більш важливу роль у формулюванні політики, аніж їхні західні колеги. Причиною цього є те, що більшість рекомендацій подаються опосередковано, у формі проектів рішень. Це дає державним службовцям додаткові важелі впливу, захищаючи їх від будь-якої зовнішньої критики та відповідальності.

Існує сильний формальний контрольний апарат діяльності державних органів, хоча реально ніхто не несе відповідальності за якість рекомендацій щодо економічної політики та за надання послуг, пов'язаних з оздоровленням господарського середовища. Контроль є суто процедурним: якщо всі процедури виконуються, то наслідки і результати вже нікого не цікавлять. Контроль здійснюється багатьма конкурентними структурами, такими як Секретаріат Президента, Міністерство фінансів, Кабінет Міністрів України та ін.

Внаслідок розвитку (хоч і повільного) приватного сектора та поступового становлення демократичних політичних інституцій в Україні зазначені особливості системи державного управління стають дедалі більш нестабільними. Економічна та суспільна ціна непередбачуваного політичного середовища стає дедалі більш очевидною і наслідком цього процесу є погіршення господарського середовища. Громадянське суспільство, що перебуває у процесі становлення, стає каналом, через який громадськість передає своє незадоволення системою державного управління економікою.

Уряд, перебуваючи під все більшим політичним тиском, усвідомлює, що він є заручником своєї низької спроможності розв'язувати проблеми суспільства. Суспільство ж пристосовується до функціонування без належної системи державного управління, внаслідок чого зростання тіньової економіки та посилення корупції стають важкими соціально-політичними проблемами.

Організаційні механізми державного управління – кількість міністерств, розподіл функцій та повноважень тощо – в усіх країнах відрізняється. Однак є загальні ознаки сучасної системи державного управління, які мають існувати незалежно від специфічних умов. Які ж є основні ознаки державного механізму

на рівні регіону, здатного служити демократичному ринковому суспільству та оздоровленню господарського середовища? На нашу думку, такий механізм повинен:

- послідовно та зважено розв'язувати законні конфлікти інтересів, зокрема кредиторські та дебіторські інтереси промислових підприємств. Такі конфлікти вирішуються завдяки добре зрозумілій політиці, врахуванню способів їхнього розв'язання у законодавстві, а не залежно від примх окремого чиновника;

- встановлювати правила гри, але не перетворювати державу в учасника ігри. Уряд та органи місцевого самоврядування не повинні створювати умови гри, сприятливі лише для регіональної влади та підприємств державного сектора;

- об'єднувати та координувати зусилля державних органів на рівні регіону, перебувати під постійним контролем, забезпечувати консультації з громадянським суспільством і враховувати його погляди.

На теренах пострадянського суспільства одним з прикладів досить вдалої практичної реалізації механізму державного впливу на господарську діяльність підприємств є система моніторингу та оздоровлення фінансового стану підприємств, запроваджена Московським комітетом у справах про неспроможність (банкрутство). Моніторинг проводиться на двох рівнях: федеральному і міському [243]. Перелік організацій федерального рівня визначається розпорядженням Федеральної служби Росії по фінансовому оздоровленню і банкрутству (ФСФО Росії) від 31 березня 2000 р. № 13-р; міського рівня – наказом голови комітету.

Федеральний перелік включає 49 організацій. Умовами включення організацій у перелік є чисельність робітників, що перевищує 10 тис. чол., наявність значних активів, визнання організації суб'єктом природної монополії або містоутворюючим підприємством. Для моніторингу фінансового стану зазначених організацій були розроблені «Методичні основи проведення моніторингу значних, економічно або соціально значимих організацій».

Моніторингу на міському рівні підлягало 220 організацій, економічно або соціально значимих у масштабах міста Москви. Періодичність моніторингу – раз у квартал. Основний документ, на основі якого оцінюється фінансовий стан підприємства, – бухгалтерський баланс і звіт про прибутки та збитки. Експрес-методика аналізу, прийнята в Комітеті, заснована на принципі формування комплексної бальної оцінки фінансового стану підприємства.

Московський комітет у справах про неспроможність (банкрутство) був створений розпорядженням мера Москви від 21 вересня 1994 р. № 456-РМ. Положення про нього не раз змінювалося. Фактично нове положення про вже існуючий комітет затверджено постановою уряду Москви від 28 жовтня 2003 р. № 910-ПП. Комітет у справах про неспроможність (банкрутство) є спеціалізованим органом, у задачі якого входить робота зі скорочення і погашення заборгованості в міський бюджет, а також контроль процедур банкрутства тих підприємств, у статутному капіталі яких є частка Москви. Крім того, комітет проводить профілактичні заходи щодо запобігання навмисних банкрутств. Він бере участь у розробці нормативно-правових актів в галузі фінансового оздоровлення; у справах про банкрутство боржників перед столичним бюджетом; виступає представником конкурсних кредиторів при розгляді справ про банкрутство. Для реалізації своїх завдань співробітники комітету вправі безперешкодно відвідувати підприємства, в яких є частка міста.

Комітет представляє інтереси столиці з усіх питань, пов'язаних із банкрутством підприємств, у статутному капіталі яких є частка міста, а також уживає заходів з ліквідації дебіторської заборгованості бюджету міста. Для цього комітетом ведеться спеціальний облік усіх фінансово нестійких організацій і тих, у відношенні яких збуджені справи про банкрутство. Він вирішує питання про наявність можливостей організацій з відновлення платоспроможності, про наявність ознак навмисного банкрутства та про ринкову вартість майна акціонерних товариств або їхніх акцій. Наприклад, комітет виступив категорично проти можливості порушення у 2003 р. процедури банкрутства у відношенні 17 підприємств, що є проблемними, але

складають промисловий потенціал міста, та прийняв рішення про порушення процедур банкрутства у відношенні 43 організацій. Це склало майже 70 % усіх столичних підприємств, що мають проблеми виплат з обов'язкових платежів. Їхня загальна заборгованість по цих платежах перевищила 1 млрд. руб., у тому числі по основному боргу майже 700 млн. руб.

Рада з антикризових програм була створена в Москві в 1998 р. У ній були об'єднані головні департаменти уряду Москви, Московський комітет у справах про неспроможність, керівники комунальних служб, представники податкової інспекції, позабюджетних фондів, громадських організацій і банків. Урядом Москви було виділено 600 млн. руб. на проведення антикризових заходів. Правда, після 1-2 років достатньо ефективної роботи Ради це нововведення захлинулося через відсутність механізмів забезпечення і повернення фінансових ресурсів [39]. У програмі фінансового оздоровлення підприємств Москви судова санація свідомо розглядається як змушена міра. Основний же наголос робиться на санацію без застосування судової процедури. Рада з антикризових програм при уряді міста разом із низкою консалтингових фірм розробила бізнес-плани реорганізації і технічного переозброєння 42 столичних підприємств, тоді як число потенційних клієнтів арбітражного суду в рік не перевищує 15 підприємств [188].

Сьогодні 30-35 % підприємств України, в тому числі з часткою держави у статутному капіталі, мають фінансовий стан, що наближається до кризового. Цей тип фінансової стійкості характеризується ситуацією, коли фінансовий стан підприємства пов'язаний з порушенням платоспроможності, при якому зберігається можливість відновлення рівноваги за рахунок поповнення джерел власних засобів. Крім того, такі підприємства мають не погашені в строк кредити та позики, в тому числі під гарантії уряду, а також прострочену кредиторську та дебіторську заборгованість. Погіршення фінансового стану великої частки підприємств пов'язане з практикою неповернення з держбюджету відшкодування ПДВ експортерам. В умовах ринкової економіки в разі хронічної повторюваності такої ситуації підприємство стає банкрутом. Банкрутство є кризовим станом, його подолання потребує спеціальних методів

фінансового управління.

Ринкова економіка виробила систему фінансових методів попереднього діагностування та можливого захисту підприємства від банкрутства, яка отримала назву «система антикризового фінансового управління». Для реалізації цієї системи управління у зарубіжних країнах готуються особливі спеціалісти – менеджери з антикризового управління підприємством. Суть цієї системи управління полягає в тому, що загроза банкрутства визначається ще на ранніх стадіях її виникнення, а це дає змогу вчасно привести в дію спеціальні механізми захисту або обґрунтувати необхідність визначення реорганізаційних процедур. Якщо ці механізми та процедури є несвоєчасними, недостатньо ефективними та не привели до фінансового оздоровлення підприємства, то воно стає перед необхідністю припинити свою господарську діяльність та почати ліквідаційні процедури [159].

Характерним недоліком діючої системи державного управління є те, що фактично не застосовується єдина схема взаємодії органів місцевого самоврядування, регіональних управлінь державного органу з питань банкрутства, Податкової адміністрації, Пенсійного фонду, Антимонопольного комітету та ін. із супроводження та моніторингу процесів банкрутства підприємств окремого регіону. Відсутність елементів інтерактивного державного контролю за процесами оздоровлення господарського середовища перешкоджає цій взаємодії, унеможливорює прозорість фінансово-економічної інформації щодо господарського стану акціонерних товариств.

Тому зараз в Україні дуже важко визначити державні чи регіональні органи управління, котрі несли би певну відповідальність за своєчасне виявлення ознак поточної, критичної або надкритичної неплатоспроможності підприємств та загальний стан господарського середовища в регіонах та за результативність управлінських рішень щодо оздоровлення господарського середовища.

На основі вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду автор дисертаційного дослідження дійшов висновку, що на рівні регіону вкрай

необхідний новий організаційний механізм управління оздоровленням господарського середовища та відповідні механізми контролю. Практично це означає, що необхідно запровадити удосконалену систему регіонального антикризового державного управління підприємствами, що виконувала б такі функції та завдання:

1. Об'єднання зусиль органів місцевої влади та державних органів, що діють в регіоні, щодо реалізації державної політики та відповідних програм, стратегічно спрямованих на оздоровлення господарського середовища та забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку.

2. Моніторинг економічної стійкості й ефективності роботи соціально-важливих та стратегічних підприємств регіону всіх форм власності, виявлення ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства.

3. Виявлення необхідності запровадження загальнодержавних чи регіональних заходів з фінансового оздоровлення, інвестиційної підтримки чи безконфліктної ліквідації підприємств, що розташовані в регіоні.

4. Створення регіональних спеціалізованих структур для здійснення (на допомогу інституту арбітражних керуючих) антикризового управління підприємствами.

5. Фінансова підтримка заходів з оздоровлення економіки соціально-важливих, стратегічних підприємств та підприємств, що реалізують інвестиційно-інноваційну модель розвитку у регіоні.

6. Розробка цільових загальнодержавних та регіональних програм розвитку економіки з метою нейтралізації негативних наслідків ліквідації неспроможних підприємств і відповідного розвитку ринку праці шляхом створення нових робочих місць та запровадження механізмів стимулювання збереження та створення робочих місць.

7. Удосконалення діючого законодавства та механізмів державного і громадського контролю з метою захисту майнових прав держави та комунальної власності у процесі банкрутства та ліквідації підприємств,

проведення аналізу регуляторного впливу проектів регуляторних актів та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Центральним органом у системі державного управління регіональним корпоративним та антикризовим розвитком має стати *Рада з фінансового оздоровлення підприємств регіону* (далі – Рада). Раду доцільно створювати розпорядженням керівника регіону. Її може очолювати один із заступників керівника. Рада є міжвідомчим органом та її члени наділені всіма необхідними повноваженнями для прийняття узгоджених рішень. До складу Ради повинні входити переважно міністерства і департаменти, що відповідають за реалізацію промислової політики в регіоні та довгострокову стратегію регіонального розвитку, представники державних регіональних органів, рішення яких впливають на стан господарського середовища та фінансовий стан підприємств на рівні регіону (фонд державного майна, антимонопольний комітет, податкова адміністрація, пенсійний фонд тощо), представники територій (міст) та містоутворюючих підприємств, а також керівники Фонду антикризової підтримки підприємств регіону, Центру антикризового моніторингу, консалтингу та менеджменту та Комісії із залучення інвестицій в регіон, що спеціально створюються в регіоні для забезпечення роботи та реалізації функцій Ради з фінансового оздоровлення підприємств. Зрозуміло, що назва цих організацій може бути уточнена.

Основною метою діяльності Ради є оздоровлення господарської діяльності підприємств та поліпшення бізнес-середовища у регіоні.

Для досягнення поставлених цілей рішенням Ради формується організаційна структура (рис. 3.2).

Рада визначає основні шляхи реалізації антикризових заходів у регіоні, розробляє стратегію розвитку регіону, приймає концепції, програми й інші концептуальні документи, визначає механізми досягнення цілей, проводить затвердження проектів, пов'язаних з оздоровленням промислових підприємств, схвалює плани формування механізмів, спрямованих на оздоровлення промисловості, схеми оздоровлення окремих підприємств, проводить добір

підприємств для вмикання їх у свої програми, а також визначає форми фінансування програм і проектів.

Рис. 3.2. Організаційна структура регіонального державного управління фінансовим оздоровленням підприємств

Рада приймає на своїх засіданнях документи, що регулюють принципи роботи з антикризового управління промисловим потенціалом регіону, зокрема визначає вимоги до прийому робіт від консалтингових компаній, до порядку фінансування програм і проектів, визначає основні вимоги до цільових механізмів залучення додаткових коштів для оздоровлення підприємства й інше у відповідності зі своєю основною метою.

Важливим елементом нової організаційної структури для реалізації

регіонального антикризового управління підприємствами є *Комісія із залучення інвестицій в регіон*. Комісія утворюється Радою з фінансового оздоровлення підприємств регіону з метою підготовки пропозицій для прийняття рішень на Раді по використанню схем залучення вітчизняних та іноземних інвестицій з урахуванням специфіки конкретних підприємств, а також для реалізації прийнятих рішень Ради при участі інших структурних підрозділів організаційної системи.

У своїй діяльності Комісія керується нормативними правовими актами України, нормативними правовими актами регіону, а також рішеннями Ради і спеціальним Положенням.

Комісія є дорадчим органом і може здійснювати роль координатора в справі залучення інвестицій і реалізації фінансових схем в інтересах промислових підприємств регіону. Основна мета діяльності Комісії із залучення інвестицій в регіон є активізація інвестиційної діяльності та поліпшення інвестиційного клімату у регіоні.

Основними напрямками діяльності Комісії є:

- розгляд можливостей залучення додаткових вітчизняних та іноземних інвестицій з урахуванням специфіки окремих підприємств, а також відповідно до прийнятих стратегії та програм розвитку промисловості регіону;
- створення механізмів інвестиційної привабливості підприємств, що потребують оздоровлення;
- управлінське консультування керівників підприємства з розробки інвестиційних програм;
- налагодження контактів із потенційними стратегічними інвесторами для розробки антикризових програм окремих підприємств із врахуванням інтересів як самих підприємств, так і стратегічних інвесторів регіону в цілому;
- аналіз пропозицій потенційних інвесторів та виявлення їх зацікавленості в участі в тих або інших програмах з виведення промисловості на новий рівень розвитку, підготування концепцій та формування нових відповідних програм для розгляду та затвердження на Раді з фінансового

оздоровлення підприємств регіону;

- координація заходів інвесторів з органами регіональної адміністрації при реалізації спільних програм антикризового напрямку.

Комісія:

- розглядає схеми залучення інвестицій та інновацій з урахуванням специфіки конкретних підприємств;

- інформує потенційних інвесторів і веде переговори з ними на підставі прийнятих рішень Радою з фінансового оздоровлення підприємств регіону для поліпшення механізмів практичної реалізації інвестиційних процесів;

- розглядає можливі варіанти залучення інвестицій в інтересах промислових підприємств регіону і дає свої пропозиції для виробітки необхідних рішень на Раді з оздоровлення господарського середовища регіону;

- роз'яснює потенційним інвесторам рішення Ради з фінансового оздоровлення підприємств регіону і координує їхню роботу з органами регіональної адміністрації через Комісію;

- розглядає умови участі в інвестиційних процесах потенційних інвесторів і на цій базі готує рекомендації для розгляду відповідних питань на Раді з оздоровлення господарського середовища регіону;

- дає свої рекомендації по формуванню складу інвесторів під конкретні програми і готує необхідні рекомендації зі створення механізмів реалізації конкретних проектів.

Положення про Комісію, а також склад її членів рекомендується головою Комісії і затверджується головою Ради з фінансового оздоровлення підприємств регіону. Комісія формується з представників ділових кіл, у першу чергу з представників фінансових інститутів, консалтингових компаній, об'єднань та асоціацій підприємців і промисловців, науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій, діяльність яких спрямована на розвиток регіону і які бажають брати участь в активізації інвестиційних процесів відповідно до промислової політики та стратегії розвитку регіону.

Результативність механізмів державного управління оздоровленням

господарського середовища, що будуть діяти в новій організаційній структурі, має забезпечити *Фонд антикризової підтримки підприємств регіону* (далі – Фонд). Фонд формується для фінансування програм і проектів з оздоровлення бізнес-середовища, прийнятих Радою з фінансового оздоровлення підприємств регіону.

При визначенні порядку надходжень коштів у Фонд враховується ефект, отриманий в цілому від антикризових заходів, у фінансуванні яких брав участь Фонд. Зокрема, у Фонд може спрямовуватись частина додаткових податкових надходжень у бюджети всіх рівнів, одержана в результаті зростання бази оподаткування підприємств, що пройшли фінансове оздоровлення. Значну частину доходної частини Фонду можуть складати фінансові страхові внески підприємств регіону на випадок загрози банкрутства.

Фінансування проектів і програм відбувається Фондом у тісному контакті з Комісією із залучення інвестицій у регіон та на підставі рішень Ради з оздоровлення господарського середовища.

Фонд проводить експертизу кожного з проектів на його фінансову спроможність, визначає механізм повернення виділених під проект фінансових коштів, а також стежить за виконанням усіх фінансових зобов'язань.

Нова організаційна структура потребує створення *Центру антикризового моніторингу, консалтингу та менеджменту* (далі – Центр). Центр є унітарним підприємством. Його завданням є підготовка рішень для прийняття їх на Раді, організаційна діяльність, спрямована на виконання рішень Комісії.

Центр проводить акредитацію консалтингових компаній, укладає з ними договори на виконання окремих робіт і приймає виконані консалтинговими компаніями роботи, а також координує діяльність у консалтинговій сфері, спрямовану на забезпечення антикризового управління.

Центр діє відповідно до рішень і постанов Ради з фінансового оздоровлення підприємств регіону. Центр може також забезпечувати за рішенням Ради здійснення (на допомогу інституту арбітражних керуючих) корпоративного та антикризового управління окремими підприємствами регіону.

Моніторинг доцільно проводити на двох рівнях: регіональному та міському. Умовами включення підприємств у перелік є чисельність робітників, що перевищує 2,5 тис. чол., наявність значних активів, визнання організації суб'єктом природної монополії або містоутворюючим, значним, економічно або соціально значимим підприємством. Для реалізації системи регіонального антикризового моніторингу необхідно сформувавши перелік соціально-важливих та стратегічних підприємств – об'єктів моніторингу. Фахівці Центру антикризового моніторингу, консалтингу та менеджменту при необхідності можуть здійснювати антикризовий менеджмент тих державних підприємств, де виявляється недостатній досвід керівництва з цієї проблеми. Справа в тому, що у 70-80 % випадків незадовільної роботи підприємств є саме недостатній рівень менеджменту на цих підприємствах.

Одним із дієвих результатів роботи Ради з фінансового оздоровлення підприємств може бути прийняття рішення про введення тимчасового антикризового управління окремими підприємствами, у статутних фондах яких державна частка перевищує 50 %, та прийняття узгодженого з керівним органом підприємства аналогічного рішення для підприємств, де державна частка не менше 25%. Ймовірність застосування такого управління, що може супроводжуватись обмеженням рівня оплати праці апарату управління підприємства, – вагомий чинник, котрий буде генерувати відповідну «антикризову» мотивацію праці керівників підприємств.

Для забезпечення регіонального антикризового моніторингу необхідно обґрунтувати перелік фінансових показників підприємств та упровадити застосування інтегральних показників-індикаторів ймовірності банкрутства, за допомогою яких можна було б щоквартально оперативно визначати перелік тих підприємств, що потребують особливої уваги загальнодержавних та регіональних органів антикризового управління. Одночасно потрібно вдосконалити державну статистику, необхідну для аналізу фінансових показників підприємств, та створити відповідні бази даних про показники підприємств із різним ступенем ймовірності банкрутства.

Основними показниками результативності державного управління оздоровленням господарського середовища автор рекомендує визначити такі:

- відношення обсягу тіньової економіки до валової доданої вартості регіону;
- обсяги та темп зростання прямих іноземних інвестицій в економіку регіону;
- частка збиткових підприємств регіону у їх загальній кількості;
- частка підприємств, визнаних арбітражним судом банкрутами із застосуванням ліквідаційної процедури, у загальній кількості підприємств регіону;
- відношення чистого прибутку до вартості інвестованого капіталу.

Останні чотири показники треба розраховувати окремо для державного та приватного сектора економіки.

Застосування вищенаведених показників вкрай необхідно для оцінки результативності управління державним сектором економіки та процесами оздоровлення господарського середовища в регіоні та здійснення більш ефективного державного контролю за станом бізнес-середовища. На підставі цих показників доцільно сформулювати новий механізм мотивації праці у сфері державного управління економікою регіону та державними підприємствами, наприклад, шляхом встановлення залежності розміру додаткової оплати праці держслужбовців та керівництва підприємств від рівня інтегрального показника, що розраховується на основі окремих показників-індикаторів та їх значимості (ваги).

Якими мають бути форми державного контролю за оздоровленням господарського середовища в умовах функціонування нового організаційного механізму на рівні регіону? Корисною основою для відповіді на це питання є диференціація контролю за типами, що доповнюють один одного [216]:

1. Рефлексивний інтегративний контроль враховує спільні інтереси, цінності та уявлення. Це основний механізм контролю, який використовують лідери.

2. Попереджувальний контроль здійснюється через визначення та контроль за дотриманням обмежень, наказів та заборон. Успішні організації

чітко визначають, яка поведінка є прийнятною, а яка ні.

3. Діагностичний контроль відбувається шляхом визначення цілей та контролю за їх досягненням.

4. Інтерактивний контроль здійснюється через відкритий діалог, спрямований на вдосконалення стратегії.

Дослідження з державного управління в західних країнах свідчать, що висока ефективність механізму державного управління забезпечується завдяки збалансуванню механізмів контролю, коли формальні та неформальні правила органічно поєднані в тому чи іншому господарському середовищі. Командно-адміністративну систему управління можна охарактеризувати як суміш інтегративного контролю (культура слухняності та однакового розуміння ідеології) та попереджувального контролю. Можна створити покірну та відносно надійну адміністративну машину, але проігнорувавши діагностичний та інтерактивний механізми контролю, зумовити її загальну неефективність.

У пострадянській Україні механізми інтегративного контролю були втрачені, а попереджувальний контроль став менш ефективним. У цьому контексті реформу державного управління можна розглядати як пошук балансу. Інтегративний контроль має бути відновлений, а діагностичний та інтерактивний механізми контролю слід створити, очевидно, з нуля. Що це означає в умовах оздоровлення господарського середовища?

Інтегративний контроль вимагає створення спільного розуміння в державних службовців, які дії є прийнятними, а які – ні, а також правильного підходу до державного управління оздоровчими процесами. Наприклад, потік суперечливих рішень вищих органів державного управління зазвичай спантеличує державних службовців. Здатність органів державного управління сформувати послідовне бачення і дотримуватися його у процесі прийняття політичних рішень стало б важливим внеском до запровадження інтегративного контролю.

Професійна культура державних службовців є іншим важливим інтегративним фактором.

Діагностичний контроль вимагає системного підходу до визначення стратегічних цілей у сфері оздоровлення господарського середовища як для уряду, так і для окремих державних органів. Це не слід плутати з постійною розробкою програм та концепцій, що відбувається зараз. Сьогодні програми існують у вигляді переліків заходів, слабко пов'язаних з цілями уряду або міністерства, та без відповідного фінансування. Наприклад, майже всім державним органам в Україні важко дати відповідь на запитання, яким повинен стати цей орган через п'ять років і що для цього потрібно. Існує нагальна потреба запровадити більш ефективні процедури корпоративного та стратегічного планування, які є основою діяльності державних органів на Заході.

Сила стратегічного документу не в словах, які він містить – вони, як правило, досить загальні – а в тому, що він є механізмом досягнення консенсусу. Процес обговорень, подань та переглядів забезпечує прийняття стратегії оздоровлення господарського середовища всіма зацікавленими органами. Тоді, коли таку стратегію буде офіційно представлено, вона вже просто озвучуватиме ідеї, що визріли в державі. Все це стосується інтегративного контролю.

І, нарешті, інтерактивний контроль вимагає створення процедур, що дозволили б державним службовцям та громадянському суспільству стати учасниками діалогу щодо альтернативних варіантів рішень. Вивчення стану державного управління показало, що там, де такий діалог існує, він вже відіграв важливу позитивну роль. Запропонована система антикризового державного управління на рівні регіону дає можливість більш широкого застосування діагностичного та інтерактивного контролю.

Висновки до розділу 3

1. Аналіз основних проблем та практики державного управління оздоровленням господарського середовища, виконаний у дисертаційній роботі,

показав, що найбільш суттєво можуть бути удосконалені механізми корпоративного управління державною власністю, механізми неспроможності (банкрутства), механізми моніторингу та попередження банкрутства, а також організаційний механізм державного управління оздоровленням фінансового стану підприємств та відповідні механізми контролю на рівні регіону.

2. В Україні необхідно забезпечити розроблення і впровадження механізмів управління державними корпоративними правами, які б, зокрема, забезпечували створення та ведення реєстру таких прав, захист від «розмивання» державної частки внаслідок проведення додаткових емісій акцій господарськими товариствами, прозору та ефективну систему моніторингу фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з державною часткою майна, а також механізми підвищення ефективності роботи осіб, уповноважених управляти державними корпоративними правами, та посилення їх відповідальності за кінцеві результати діяльності відповідних господарських товариств.

3. Основними напрямками вдосконалення системи управління корпоративними правами держави в Україні визначені такі: вдосконалення механізмів захисту прав та законних інтересів акціонерів та забезпечення рівноправності акціонерів; створення сучасних механізмів розкриття інформації та забезпечення прозорості діяльності товариств; створення механізму розмежування повноважень між органами управління товариства з урахуванням законних інтересів зацікавлених осіб; запровадження механізмів ринкової мотивації та зростання прибутковості на підприємствах державного сектору; формування механізмів розвитку культури корпоративного управління.

Для удосконалення системи управління корпоративними правами держави за даними напрямками у дисертації запропонований комплекс заходів, спрямованих на поліпшенням нормативно-правового забезпечення регуляторних процесів з метою оздоровлення господарського середовища в Україні.

4. У зв'язку з необхідністю поліпшення механізмів моніторингу поточної

платоспроможності, попередження банкрутства підприємств та визначення ефективності оздоровлення їх економіки у дисертаційній роботі виконані такі розробки: обґрунтовано загальну формулу для побудови інтегрального показника-індикатора фінансового стану підприємства з використанням мультиплікаційної залежності між функцією та факторами-аргументами; розроблено трифакторну модель інтегрального показника-індикатора фінансового стану підприємств, яка забезпечує випереджувальне визначення ймовірності банкрутства підприємства; обґрунтовано комплексний вартісний показник для моніторингу ефективності роботи промислових підприємств та визначення їх рейтингу, який дозволяє гармонізувати економічні інтереси держави, регіону та окремого підприємства у напрямку збільшення валового внутрішнього продукту (ВВП).

5. На підставі врахування зарубіжного і вітчизняного досвіду автором дисертації запропонована система та регіонального антикризового державного управління підприємствами з такими функціями та завданнями:

- об'єднання зусиль органів місцевої влади та державних органів, що діють в регіоні, щодо реалізації державної політики та відповідних програм, стратегічно спрямованих на оздоровлення господарського середовища та забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку;

- моніторинг економічної стійкості й ефективності роботи соціально-важливих та стратегічних підприємств регіону всіх форм власності, виявлення ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства;

- виявлення необхідності запровадження загальнодержавних чи регіональних заходів з фінансового оздоровлення, інвестиційної підтримки чи безконфліктної ліквідації підприємств, що розташовані в регіоні;

- створення регіональних спеціалізованих структур для здійснення (на допомогу інституту арбітражних керуючих) антикризового управління підприємствами;

- фінансова підтримка заходів з оздоровлення економіки соціально-

важливих, стратегічних підприємств та підприємств, що реалізують інвестиційно-інноваційну модель розвитку в регіоні.

– розробка цільових загальнодержавних та регіональних програм розвитку економіки з метою нейтралізації негативних наслідків ліквідації неспроможних підприємств і відповідного розвитку ринку праці шляхом створення нових робочих місць та запровадження механізмів стимулювання збереження та створення робочих місць;

– удосконалення діючого законодавства та механізмів державного і громадського контролю з метою захисту майнових прав держави та комунальної власності у процесі банкрутства та ліквідації підприємств, проведення аналізу регуляторного впливу проектів регуляторних актів та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

6. Для реалізації регіональної системи антикризового державного управління необхідно запровадити новий організаційний механізм управління оздоровленням господарського середовища, зокрема створити у кожному регіоні Раду з оздоровлення фінансового стану підприємств, Центр антикризового моніторингу, консалтингу та менеджменту, Фонд антикризової підтримки підприємств регіону та Комісію із залучення інвестицій у регіон. Рада з оздоровлення фінансового стану підприємств має стати міжвідомчим органом антикризового державного управління у регіоні та формуватися з представників державних регіональних органів влади та фахівців з управління, рішення яких впливають на стан господарського середовища та фінансовий стан підприємств регіону (фонд державного майна, антимонопольний комітет, податкова адміністрація, пенсійний фонд тощо), представники територій (міст), містоутворюючих підприємств та ін.

7. Основними показниками результативності державного управління оздоровленням господарського середовища автор рекомендує визначити такі:

– відношення обсягу тіньової економіки до валової доданої вартості регіону;
– обсяги та темп зростання прямих іноземних інвестицій в економіку регіону;

- частка збиткових підприємств регіону в їх загальній кількості;
- частка підприємств, визнаних арбітражним судом банкрутами із застосуванням ліквідаційної процедури, в загальній кількості підприємств регіону;
- відношення чистого прибутку до вартості інвестованого капіталу.

Останні чотири показники треба розраховувати окремо для державного та приватного сектора економіки. Застосування вищенаведених показників вкрай необхідно для оцінки результативності управління державним сектором економіки та процесами оздоровлення господарського середовища у регіоні та здійснення більш ефективного державного контролю за станом бізнес-середовища. На підставі цих показників доцільно сформувати новий механізм мотивації праці у сфері державного управління економікою регіону та державними підприємствами.

8. Пропонується сформувати в кожному регіоні перелік соціально-важливих та стратегічних підприємств – об'єктів моніторингу, розширити сферу застосування норм про банкрутство містоутворюючих підприємств шляхом більш повного обґрунтування вимог до критеріїв віднесення юридичних осіб до категорії боржників та до категорії «соціально-важливе підприємство», а також зменшити частку працівників у загальній чисельності населення відповідного населеного пункту з половини до однієї третини, а необхідну чисельність працівників – з 5 до 2,5 тис. чол.

ВИСНОВКИ

Основні результати дисертаційного дослідження можна узагальнити в таких положеннях й узагальненнях:

1. У роботі розкрито сутність державного механізму оздоровлення господарського середовища, визначено поняття «господарське середовище», основний критерій якості господарського середовища та провідний механізм його оздоровлення.

2. Визначено фактори, що формують сприятливі умови ведення бізнесу, засоби державної політики фінансового оздоровлення підприємств, особливості функціонування інституту неплатоспроможності (банкрутства) в Україні, основні напрямки оздоровлення фінансового стану підприємств.

3. Проаналізовано діяльність органів корпоративного управління об'єктами державної власності щодо їх фінансового оздоровлення із застосуванням механізмів відновлення платоспроможності боржників. З'ясовано, що в економіці України спостерігається активне застосування механізму банкрутства, а також інтенсивне повернення боргів кредиторам, завершується перехід майнових відносин на ринкові умови. Проте зусилля держави щодо застосування досудової санації та реструктуризації державних підприємств є недостатніми.

4. Виявлено основні суперечності у практиці державного управління, що проявились при застосуванні законодавства про неплатоспроможність (банкрутство) та у відносинах власності. Встановлено, що у процедурі банкрутства мають місце серйозні недоліки, зумовлені переважно відсутністю координації дій органів влади, що впливають на процеси фінансового оздоровлення підприємств, зокрема на регіональному рівні. Визначено, що однією з причин повільних зрушень у сфері фінансового оздоровлення підприємств України є недосконалість механізмів державної фінансової підтримки у випадку поточної неплатоспроможності підприємства, а також відсутність дієвого державного контролю за штучним банкрутством з метою

заниження ринкової вартості підприємства для його подальшої приватизації.

5. Визначено напрямки вдосконалення механізмів державного управління оздоровленням фінансового стану підприємств-боржників, до яких віднесено: організаційно-правове забезпечення фінансового оздоровлення підприємств; аналітично-методичне забезпечення державного управління фінансовим оздоровленням підприємств; поліпшення діяльності органів влади з оздоровлення умов функціонування та фінансового стану підприємств на рівні регіону.

6. Удосконалено показники поточної платоспроможності, ймовірності банкрутства підприємств та їх фінансового оздоровлення, запропоновано методичне роз'яснення щодо використання коефіцієнта Бівера в системі аналізу фінансового стану підприємств України, а також систему відносних і абсолютних (вартісних) показників фінансового стану підприємства, за допомогою яких можна визначати ймовірність банкрутства підприємства, корпоративні рейтинги та гармонізувати зусилля держави і підприємств щодо збільшення ВВП та валової доданої вартості на рівні підприємства, регіону та економіки в цілому.

7. Опрацьовано пропозиції щодо створення системи антикризового управління державними підприємствами, від яких залежить соціально-економічний стан регіону. Організаційна структура цієї системи має включати Раду з фінансового оздоровлення підприємств регіону, якій підпорядковуються Центр антикризового моніторингу, консалтингу та менеджменту, а також Фонд антикризової підтримки підприємств регіону. Визначено основні напрямки діяльності зазначених структурних підрозділів та основні принципи їх взаємодії з метою оздоровлення економіки підприємств.

8. З'ясовано, що забезпечення безперебійного функціонування системи державного антикризового управління підприємствами регіону потребує вдосконалення моніторингу фінансового стану підприємств регіону, визначення групи стратегічно важливих об'єктів моніторингу, розширення сфери

застосування норм про банкрутство містоутворюючих підприємств шляхом зниження вимог до критеріїв віднесення юридичних осіб до категорії боржників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуллаев Н., Зайнетдинов Ф.* Формирование системы анализа финансового состояния предприятия // Финансовая газета. – 2000. – №32.
2. *Абрютина М.С.* Добавленная стоимость и прибыль в системе микро- и макроанализа финансово-экономической деятельности // Финансовый менеджмент. – 2002. – №1.
3. *Агеев А.* Банкротство как форма юридической ответственности // Законодательство. – 2001. – № 2. – Февр.
4. Адміністративно-територіальний устрій України: Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення: Моногр. / С.О. Сивоконь, В.А. Яцюк, А.П. Заєць та ін.; За заг. ред. В.Г. Яцуби. – К., 2003. – 322 с.
5. *Амосов О.Ю., Дегтяр А.О.* Організаційно-аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень стосовно державного регулювання сучасної української економіки // Вісник НАДУ. – 2003. – С. 24-30.
6. *Албул Г.А.* Формування стратегії запобігання банкрутства у промисловості (на прикладі машинобудування): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.01 / НАН України. Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса, 2002. – 19 с.
7. Антикризисное управление: Учеб. пос. для тех. вузов / Под ред. Е.С. Минаева, В.П. Панагушина. – М.: Приор, 1998. – 302 с.
8. Арбитражное управление предприятием: Практ. пос. / Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Российской Федерации. – М.: ДЕЛЮ; 2000. – 384 с.
9. Арбитражное управление: теория и практика наблюдения / Под ред. В.В. Голубева. – М.: СТАТУТ, 2000. – 320 с.
10. Арбитражное управление / Э.А. Уткин, В.В. Планов. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТЕНДЕМ»; Изд-во «ЭКМОС», 2000. – 320 с.
11. Арбітражний процес: Навч. посіб. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / Д.М. Притика, М.І. Тітов, В.С. Щербина. — Х.: Консум, 1999. Ч. 2 – 416 с.

12. *Асаул А.Н., Денисова И.В.* Состояние инвестиционного климата региона – основа развития строительного комплекса // Доклад на Годичном 39-м собрании Санкт-Петербургских научных советов по экон. проблемам РАН, 3 марта 2001 г. – СПб., 2001.
13. *Атаманчук Г.В.* Теория государственного управления: Курс лекций. – 2-е доп. изд. – М.: Омега-Л, 2004. – 584 с.
14. *Атаманчук Г.В.* Управление – фактор развития: размышления об управленческой деятельности. – М.: Экономика, 2002
15. *Афанасьев Р.Г.* Проблемы правового регулирования банкротства за законодательством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАН України. Ін-т економіко-прав. дослідж. – Донецьк, 2001. – 20 с.
16. Банкротство коммерческих организаций: Правовые аспекты. – Кн. 1-2: Учеб. пос. для арбитражных управляющих. Вопросы и ответы / И.В. Зенкин, Г.К. Таль. М.: Междунар. отношения, 2000. – 208 с.
17. Банкротство предприятия: процедура признания, санация и реорганизация, продажа предприятия. – 2 изд., доп. и пере раб. – М.: ПРИОР, 2001. – 336 с.
18. Банкротство: правовое регулирование несостоятельности предпринимателей: Учеб.-метод. и практ. пос. / В.Ф. Попондопуло та ін. – СПб.: Лань; СПб. гос. ун-т, 2001. – 288 с.
19. Банкротство: Правовое регулирование: Метод. рек. – М.: Изд-во «Ось-89», 2000. – 176 с. – (Серия: Арбитражная практика).
20. Банкротство: Применение законодательства о несостоятельности и банкротстве, арбитражные управляющие, внесудебное банкротство, постановления Президиума ВАС РФ. – М.: ЭКЗАМЕН, 2001 – 544 с.
21. Банкротство – захід винятковий // Уряд. кур'єр. – 2003. – 31 трав.
22. Банкротство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / Т.С. Клебанова, О.М. Бондар, О.В. Мозенков та ін. –Х.: Вид. дім «ІНЖЕК», 2003. – 272 с.
23. Безкарне банкротство // Діловий тиждень. – 2003. – 9 верес.

24. *Белокрылова О.С., Вольчик В.В., Мурадов А.А.* Институциональные особенности распределения доходов в переходной экономике. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 2000. – 111 с.
25. *Бень Т.Г., Довбня С.Б.* Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства // Фінанси України. – 2002. – №6. – С. 53-60.
26. [БИЗНЕС](#). – 2000. – № 18 (381).
27. *Білик М.* Удосконалення методичних підходів до аналізу фінансового стану підприємства / Економіст. – 2001. – №11. – С. 40-42.
28. *Бірюков О.М.* Банкрутство: Курс лекцій. – К.: Реферат, 2004. – 240с.
29. *Бірюков О.М.* Інститут неспроможності: порівняльно-правовий аналіз. – К.: Вид. центр «Київський університет», 2000. – 164 с.
30. *Бірюков О.М.* Порівняльно-правовий аналіз інституту неспроможності у законодавстві України та деяких іноземних країн: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. – К., 1999. – 20 с.
31. *Благодир Ю. А.* Механізми державного регулювання ринку праці та відтворення економічно активного населення в працездатних районах України: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / ОРІ НАДУ. – Одеса, 2004. – 20 с.
32. *Бланк І.А.* Стратегія і тактика управління фінансами. – К: МП «Ітел ЛТД», 1996. – 512 с.
33. *Блінова Н.С.* Удосконалення організаційно-економічного механізму державного управління агропромисловим комплексом: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Дон. держ. академія управління. – Донецьк, 2004. – 18 с.
34. *Блюмхардт О.В.* Корпоративне управління та його модель для акціонерних товариств в Україні // Вісн. Запоріз. держ. ун-ту. – 2003. – №1. – С. 1-4.
35. *Бойко Е.И.* Механизмы умственной деятельности. – М.: Педагогика, 1976. – 248 с.
36. *Брюховецька Н.Ю.* Економічний механізм забезпечення

ефективного функціонування підприємств. Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.06.01 / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2001. – 25 с.

37. *Бурков В.Н., Новиков Д.А.* Как управлять организациями. – М.: Синтег, 2003.

38. *Бычков В.А.* Театр абсурда // Рынок . – 2002. – № 5-6.

39. Валова додана вартість по регіонах України за 1996-2000 роки: Стат. збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2002.

40. *Варгіч С.С.* Застосування механізму банкрутства в Україні у 2001 році // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2002. – № 6.

41. *Василенко И.А.* Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия. – М.: Логос, 2001. – 200 с.

42. *Васильев А.В., Потемкин Ю.С.* Рынок ценных бумаг, акционерные общества. Антикризисное управление. – Х.: Фолио, 2001. – 316 с.

43. Введение в специальность «Антикризисное управление» / Е.В. Новоселов, В.И. Романчин; А.С. Тарапанов та ін. / Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации. – М.: Изд-во «ДЕЛО», 2001. – 176 с.

44. *Витрянский В.* Пути совершенствования законодательства о банкротстве: оно не должно быть дышлом в перделе собственности //Промышленные ведомости. – 2001. – №5-6.

45. *Возіянова Н.Ю.* Удосконалення організаційно-економічного механізму управління банкрутством: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02 / Дон. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2001. – 18 с.

46. *Войцеховський Й.В., Мозенков О.В.* Проблеми оцінки ефективності проведення процедури санації підприємств // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2002. – № 2.

47. *Володина Ю.* Налогоплательщик і банкрут в одном лице // Юридическая практика. – 2003. – № 5. – 4 февр. – С. 12.

48. *Воронин А.А., Мишин С.П.* Оптимальные иерархические структуры. – М.: ИПУ РАН, 2003.
49. Вплив децентралізації на соціальну політику в Україні (за результатами соціологічного дослідження) / А.В. Липенцев, О.Є Музичук, А.О. Чемерис та ін.; Центр досліджень адміністративної реформи, ЛРІ НАДУ. – К., 2002. – 144 с.
50. *Вядрова І.М.* Реорганізація та реструктуризація комерційних банків: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Укр. акад. банк. справи. – Суми, 2001. – 18 с.
51. *Гавриш С.И., Шульга В.И.* Становление украинской системы корпоративного управления и хозяйствования // Хозяйственно-правовые проблемы формирования и функционирования акционерных обществ: Сб. науч. тр. /НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк, 1998. – С. 24.
52. *Галицин В.К.* Моделі та технології систем моніторингу в економіці: Дис... д-ра екон. наук: 08.03.02 / Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001.
53. *Гладченко Т. М.* Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Дон. держ. академія управління. – Донецьк, 2004. – 19 с.
54. *Глусь Н.С.* Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000.
55. Государственное управление и государственная служба за рубежом: Курс лекций / Под общ. ред. проф. В.В. Чубинского. – СПб.: Изд-во «Образование-Культура»; Изд-во СЗАГС, 1998. – 272 с.
56. Государственное управление. Основы теории и организации / Под ред. В. А. Козбаненко. – В 2 т. – М.: Статут, 2002. – Т.1. – 366 с.; Т.2. – 592 с.
57. *Губарев О. О., Щербаха О. М., Сотников В. І., Бриль М. С., Колесніченко І. М.* Макроекономіка: Навч. посіб. / Харк. держ. екон. ун-т / М.А.

Сіроштан (ред.). — Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. — 178с.

58. Дамб А., Нойбауер Ф.Ф. Корпоративне управління: Віч-на-віч з парадоксами / Пер. з англ. — К.: Основи, 1997. — С. 36.

59. Демьяненко Е.В. Постатейный комментарий к Федеральному Закону «О несостоятельности (банкротстве) кредитных организаций» — М., 2000. — 96 с.

60. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні : Навч. посіб. / О.І. Валецький, В.А. Ребкало, М.М. Логунова та ін.; За заг. ред. В.А. Ребкала, В.В. Тертички. — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — 230 с.

61. Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 29 трав. 2002 р. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — Т. 1. — 360 с.

62. Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 29 трав. 2002 р. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — Т. 2. — 392 с.

63. Державне управління і менеджмент: Навч. посіб. у табл. і схемах / Г.С. Одінцова, Г.І. Мостовий, О.Ю. Амосов та ін.; За заг. ред. Г.С. Одінцової. — Х.: ХарПІ УАДУ, 2002. — 490 с.

64. Державне управління перехідних суспільств в умовах глобалізації: Матеріали засідання міжнар. «круглого столу», м. Київ / Б. Губський, О. Онищенко, Ф. Рудич, В. Луговий, В. Князев та ін. / Фонд інтелектуальної співпраці «Україна — XXI ст.»; УАДУ при Президентові України. — К.: Українські пропілеї, 2001. — 32 с.

65. Джунь В. Соціальна детермінація формування і застосування законодавства про банкрутство // Право України. — 2001. — № 12. — С. 55-57.

66. Дмитренко А.І. Діагностика ймовірності банкрутства підприємств та формування антикризових програм їх діяльності (за матеріалами взуттєвих підприємств України): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2004. — 19 с.

67. Добровольский А.А. Свод общеимперских положений о торговой и неторговой несостоятельности. — М., 1914. — 156 с.

68. Довбня С.Б. Методологічні основи і стратегічні альтернативи

реструктуризації промислових підприємств в процесі реформування економіки України: Дис... д-ра екон. наук: 08.06.01 / Нац. металургійна академія України. – Дніпропетр., 2003.

69. *Драган О.І.* Організаційно-економічна реструктуризація підприємств м'ясної промисловості при переході до ринкової економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Укр. держ. ун-т харч. технологій. – К., 2001. – 20 с.

70. Економіка підприємства: Підручник / М.Г.Грещак, В.М. Колот, А.П. Наливайко та ін.; За заг.ред.С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528с.

71. Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 29 трав. 2003 р. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – Т. 2. – 672 с.

72. *Єфіменко Т.І.* Методологічні основи реструктуризації підприємств залізничної галузі (економіко-організаційний аспект): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.04 / Укр. держ. акад. залізн. трансп. – Х., 2002. – 18 с.

73. *Жилинский С.Э.* Правовая основа предпринимательской деятельности (предпринимательское право): Курс лекций. – М.: Норма-Инфра, 1998. – 591с.

74. *Забеліна І.Ю.* Застосування державою амортизаційних методів впливу на приватні інвестиції в основний капітал // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2002. – № 6.

75. *Зайцева О.П.* Антикризисный менеджмент в российской фирме // Аваль (Сибирская финансовая школа). – 1998. – № 11-12.

76. Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2002. -№ 10. - Ст.77.

77. Закон України «Про банкрутство» від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 6. – Ст. 84.

78. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30.06.1999 р. № 784-ХІV // Відомості Верховної Ради УРСР.– 1999. – 328. – Ст. 246.

79. Закон України “Про власність”: Прийнятий 7 лют. 1991 р. № 697. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
80. Закон України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» від 27 листопада 2003 року № 1344-IV // ВВР України. – 2003. – № 34. – Ст. 187.
81. Закон України «Про оренду державного майна». Прийнятий 10 квіт. 1992 р. 19 січ. 2000 р. № 75 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 3. – Ст. 84.
82. Законодавство України про банкрутство // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 4. – 336 с.
83. Законодательство о банкротстве: Теоретические и практические аспекты / В.Н. Афонькин, Е.А. Сабінина. – М.: Современная экономика и право, 2000. – 208 с.
84. Збірник наук. праць Української Академії державного управління при Президентові України: – Вип. 2: Державне управління та місцеве самоврядування: Матеріали I Міжнар. наук. конгресу, м. Харків, 26 лют. 2001 р. / Редкол.: Г.І. Мостовий (кер.), Г.С. Одінцова, О.Ю. Амосов та ін. – Х.: УАДУ ХФ, 2001. – 128 с.
85. Збірник нормативно-правових актів з питань діяльності місцевих державних адміністрацій / Кер. авт. кол. С.О. Сивоконь; Авт.-упоряд.: В.А. Яцюк, О.Я. Матвіїшин, О.О. Івахненко; За заг. ред. В.Г. Яцуби / Секретаріат КМ України. Упр. з питань взаємодії з місц. органами влади. – К., 2003. – Вип. 4. – 522 с.
86. Зозуля В. EVA: новый взгляд на старые вещи // Рынок капитала. – 2001. – № 3.
87. *Иванова М.Ю.* Понятие инвестиционного климата и его влияние на эффективность инвестиционного воздействия партнеров. – М.: Рос. академия гос. службы при Президенте РФ, 1996.
88. Інструкція по анализу и контролю за финансовым состоянием и платежеспособностью субъектов предпринимательской деятельности. Утв. постановлением Министерства финансов, Министерства экономики, Министерства статистики и анализа Республики Беларусь 14.05.2004 № 81/128/65. – Минск, РИО Минэкономики, 2004. – 20 с.
89. Інституційна політика в Україні: Зб. / В.М. Геєць, М.Г. Чумаченко,

В.І. Луговий та ін. / Ін-т екон. прогнозування НАН України. – К.: Ред.-вид. група Центру оцінки політичних ризиків, 2000. – 59 с.

90. *Калюжний В.* Роль державних витрат та інвестицій у ринкових економіках // Вісник НБУ. – 2003. – № 9. – С. 58-62.

91. *Калюжний В., Михаліцька Н.* Про аналітичні властивості показника відносної кредиторської заборгованості підприємств // Економіст. – 2003. – №8. – С. 32-34.

92. *Калюжний В.В., Михаліцька Н.Я.* Методи визначення ймовірності банкрутства підприємств // Ринкова трансформація економіки: Зб. наук. праць. – Х.: ХІБМ, 2003. – Вип. 7. – С. 89-99.

93. *Калюжний В.В., Михаліцька Н.Я.* Проблеми запровадження регіонального моніторингу фінансового стану соціально важливих підприємств // Теорія та практика державного управління. – Вип. 9: Державне управління та місцеве самоврядування: Тези IV міжнар. наук. конгресу, 26 лютого 2004 р. – Х.: Вид-во ХарРІ УАДУ “Магістр”, 2004. – С.199-201.

94. *Калюжний В.В., Михаліцька Н.Я.* Шляхи удосконалення регіонального фінансового моніторингу соціально-важливих та стратегічних підприємств: Тези доповіді // Современные технологии в менеджменте. – Х.: Нац. аэрокосм. ун-т им. Н.Е. Жуковского «ХАИ», 2003. – Вип. 7. – С. 28-29.

95. *Калюжний В.В., Михаліцька Н.Я.* Про необхідність урахування бюджетного потенціалу підприємств регіону в процесі їхнього банкрутства і санації // Теорія та практика державного управління: Наук. зб. – Вип. 1: Бюджет та фінансовий контроль у державному управлінні: Матеріали наук.-практ. конференції, 27 листопада 2002 р. –Х.: Вид-во ХарРІ УАДУ “Магістр”, 2003. – С. 37-42.

96. *Кальніченко Л.Ф.* Реструктуризація підприємств та шляхи підвищення її ефективності (на матеріалах підприємств трубної промисловості України): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2002. – 18 с.

97. *Калянов Г.Н.* Основы консалтинга при автоматизации предприятий и учреждений: Обзорный курс. – М.: Академия АйТи, 1998. – 78 с.

98. *Кауфманн Д., Краай А., Зойдо-Лобатон П.* Значение государственного управления / Всемирный банк, 1999. – 65с.
99. *Киперман Г.* Новый закон о банкротстве / Финансовая газета: Региональный выпуск. – 2002. – № 47.
100. *Князев В.М.* Соціальна технологія та управління політичним процесом в Україні. – К.: НІСД, 1995. – 242 с.
101. *Ковалев В.В.* Введение в финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 220 с.
102. *Ковалишин А.* Кость в «горле» банкротства // Лига Бизнес-Информ. – 2004. – 17 марта.
103. *Ковалко О.М.* Стратегія управління нафтогазовим комплексом України в умовах інституційно-інноваційних перетворень: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К., 2002. – 20 с.
104. *Козлова Е.* Новое в законодательстве о несостоятельности (банкротстве) // Экономика и жизнь. – 1998. – № 9. – С. 82.
105. Комментарий к Федеральному Закону РФ «О несостоятельности (банкротстве)» / М.Г. Масевич, Ю.П. Орловский, Е.А. Павлодский; Отв. ред. проф. Ю.П. Орловський. – М.: Информ.-изд. дом «Филинь»; Юрид. дом «Юстицинформ», 1998. – 320 с.
106. *Корецький М.Х., Гаман П.І.* Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні // Держава та регіони. – Серія “Державне управління”. – 2006. № 2. – С. 111-115.
107. *Коровайко А.В.* Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика: Учеб. пос. – М.: Изд-во «НОРМА» (Изд. группа «НОРМА-ИНФРА М»), 2001. – 108 с.
108. *Коцюба О., Бірюков О., Масбаум М.С., Фуке Д.* Правила конкуренції. Державна допомога, банкрутство. Наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу / Комітет з питань Європейської інтеграції, 2003. – Листопад.
109. *Кравцова Т.Н.* Диагностика банкротства предприятий / Сум. гос.

аграр. ун-т. – Суми: Універ. кн., 1998. – 26 с.

110. *Кравцова Т.М.* Науково-практичні основи діагностики банкрутства у підприємницькій діяльності: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02 / Сум. держ. аграр. ун-т. – Суми, 1998. – 15 с.

111. *Кравченко С.О.* Удосконалення механізму планування наукових досліджень у державних організаціях і установах: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / УАДУ при Президентові України. – К., 2003. – 20с.

112. *Крейнина М.Н.* Финансовый менеджмент. Учеб. пос. – М.: Дело и Сервис, 1998.

113. Кризис. общество и государство // Сб. материалов конф. – СПб., 2002. – С. 151-156.

114. *Крюков А.Ф., Егорычев И.Г.* Анализ методик прогнозирования кризисной ситуации коммерческих организаций с использованием финансовых индикаторов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 2.

115. *Курінной Є.І., Вакульчик О.М.* Пошук критерію ефективності виробництва в умовах корпоративних відносин // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2002. – № 12.

116. *Лавренчук А.О.* Становлення та розвиток регіональних механізмів інтеграції України до Європейського Союзу: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / НАДУ при Президентові України. – К., 2004. – 20 с.

117. *Ларионова Е.* Экономическая добавленная стоимость // <http://www.vmggroup.ru/>

118. *Лебедев В.М.* Формирование инвестиционного климата в России // Финансы. – 1995. – № 4.

119. *Лебединська О.Ю.* Механізми державного управління міським продовольчим комплексом: Автореф. дис... д-ра держ. упр/: 25.00.02 / НАДУ при Президентові України. – К., 2004. – 36с.

120. *Лесечко М.Д., Чемерис А.О., Чемерис О.М.* Інвестиційний клімат: теорія і практика: Моногр. – Львів: УАДУ ЛФ, 2001. – 167 с.

121. *Лесечко М.Д., Чемерис А.О., Рудніцька Р.М.* Технологія прийняття

управлінських рішень в органах державного управління та органах місцевого самоврядування: Навч. посіб. – Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2003. – 168 с.

122. *Літвін Н.М.* Банкрутство як метод антикризового управління // Вісн. Акад. праці і соц. відносин федер. профспілок України. – 2002. – № 2. – Ч. 2. – С. 139-142.

123. *Ляпунова Н.М.* Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – 18 с.

124. *Ляхович Г.І.* Економіко-фінансові механізми здійснення державної соціальної політики в перехідних умовах: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / НАДУ при Президентові України. – К., 2004. – 20с.

125. *Майєр К.* Корпоративне управління в ринкових та перехідних економіках // У пошуках кращого директора: Корпоративне управління в ринкових та перехідних економіках: Пер. з англ. / Наук. ред. С. Синиця. – К.: Основи, 1996. – С. 25.

126. *Майорченко В., Калюжний В., Михаліцька Н.* Аналіз ключових галузевих показників фінансового стану підприємств України // Економіст. – 2002. – № 10.

127. *Майорченко В.Н., Калюжний В.В., Михаліцька Н. Я.* Методика аналізу ключових галузевих показників фінансового стану підприємств України // Економіст. – 2003. – № 10. – С. 46-49.

128. *Малига В.А.* Правове забезпечення санації та мінімізації негативних наслідків банкрутства: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 1999. – 21 с.

129. *Малишенко В.А.* Удосконалення бухгалтерського обліку, контролю та економічного аналізу при здійсненні процедури банкрутства і санації: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Східноукр. нац. ун-т. – Луганськ, 2001. – 19 с.

130. *Мараховська К.А.* Правове регулювання процедури банкрутства в Україні: досвід та майбутні зміни // НТІ. – 2001. – № 3. – С. 23-25.

131. *Маренков Ф., Демшин В.* Концепція управління стоимостью

предприятия // Управление компанией. – 2001. – № 4.

132. *Марков Г.Н.* Создание, реорганизация, ликвидация юридического лица. – 2-е изд. – СПб.: Альфа, 2000. – 96 с.

133. *Мартиненко В.М.* Демократизація механізмів державного управління процесами суспільних трансформацій: Автореф. дис... д-ра держ. упр.: 25.00.02 / Дон. держ. ун-т управління. – Донецьк, 2005. – 36 с.

134. *Мартиненко В.П.* Запобігання банкрутства підприємств громадського харчування: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 / Харк. держ. акад. технології та орг. харчування. – Х., 1999. – 19 с.

135. *Медяник В.И.* Банкротство как мобилизирующий фактор компенсаторных возможностей предприятия // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: Зб. наук. пр. Східноукр. держ. ун-ту. – Луганськ, 2000. – № 1. – С. 261-266.

136. Методи обґрунтування і оцінювання управлінських рішень: Навч. посіб./ М.Д. Лесечко, А.О. Чемерис, Є.Г. Матвійшин та ін. – Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2003. – 72 с.

137. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій. Затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 27 червня 1997 р. № 81.

138. Методические рекомендации по диагностике инвестиционного климата города (региона) // <http://ano.leontief.ru/method.htm/>

139. Методическое руководство по анализу и оценке прав требования (дебиторской задолженности) при обращении взыскания на имущество организаций-должников / Стандарт оценки СТО ФДЦ 13-05-98. – М., 1998.

140. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства / Додаток до наказу Мінекономіки України від 17 січня 2001 р. № 10. К.: Мінекономіки України, 2001. – 22 с.

141. Методологія державного управління: Словник-довідник/ Уклад.: В.Д.

Бакуменко (кер. авт. кол.), Д.О. Безносенко, С.В. Бутівченко та ін.; За заг. ред. В.І. Лугового В.М. Князева, В.Д. Бакуменка; НАДУ при Президентіві України. Ін-т пробл. держ. упр. та місц. самовряд. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 196 с.

142. *Миколайчук М.М.* Діагностика соціально-економічного розвитку території як елемент механізму державного управління: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / ОРІ НАДУ. – Одеса, 2004. – 20 с.

143. *Михаліцька Н.Я.* Механізми визначення ознак та ймовірності банкрутства підприємств // Державне управління: теорія, методологія, упровадження: Електрон. журн. НАДУ при Президентіві України. – 2005. – № 2.

144. *Михаліцька Н.Я.* Механізм гармонізації загальноекономічних показників розвитку підприємств і регіону в системі державного управління // Теорія та практика державного управління: Зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2005. – Вип. 3 (12). – С. 75-79.

145. *Михаліцька Н.Я.* Механізми державного управління оздоровленням господарського середовища та інвестиційного клімату в Україні// Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 2: У 2 ч. – Ч. 2. – С. 190-196.

146. Моніторинг фінансово-економічної діяльності підприємств гірничо-металургійного комплексу та розробка заходів щодо стабілізації їх роботи // Звіт ДПСЕСД з НДР; Наук. кер. к.е.н. В.Н. Майорченко; Держ. реєстраційний номер РК № 0104U004257. – Х., 2004. – 139 с.

147. *Мороз О.О., Заюкова М.С., Гижко Л.П.* Теоретико-методологічні та практичні аспекти управління фінансовою стійкістю сучасного вітчизняного підприємства // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2002. – № 12.

148. *Морозов Є.Л.* Механізми державного управління науково-технічними програмами та проектами соціально-економічного розвитку регіону: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Дон. держ. ун-т управління. – Донецьк, 2005. – 20 с.

149. *Мостовий Г.І.* Агробізнес: державне регулювання: Моногр. – Х.:

Основа, 2002. – 300 с.

150. *Мостовий Г.І., Дегтяр А.О.* Статистичні методи аналізу державної політики: Практикум. – Х.: Вид-во ХарПІ УАДУ «Магістр», 2002. – 88 с.

151. *Мюллер Клаус.* Виступ на «круглому столі» // Матеріали «круглого столу» XII Консультаційного проекту Уряду Німеччини з питань приватизації в Україні, м.Київ, 6 квітня 2000 р. – К., 2000.

152. *Назарова Г.В.* Становление и развитие современной теории организаций // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. – С. 139.

153. *Настина Е.* Скрытые грани банкротства // Компаньен. – 2002. – № 13. – С. 17-18.

154. *Новиков Д.А.* Институциональное управление организационными системами. – М.: ИПУ РАН, 2003.

155. *Норт Д.* Институты и экономический рост: историческое введение // Тезис. – 1993. – Т.1. – Вып.2. – С.69-91.

156. Об итогах работы арбитражных судов РФ в 1997 г. // Вестн. Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 1998. – № 4. – С. 7

157. *Овдин В.* З життя керуючих // Дзеркало тижня. – 2002. – 26 жовтня. – № 41. – С.6.

158. *Одінцова Г.С.* Керівник у сфері державного управління : Опорний конспект лекцій. – Х.: УАДУ ХФ, 2000. – 52 с.

159. *Одінцова Г.С., Мельтюхова Н.М.* Теорія і історія державного управління: Опорний конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практ. занять. – Х.: УАДУ ХФ, 2001. – 132 с.

160. *Павленко Л.С., Іващенко О.М.* Нові підходи в управлінні корпоративними правами держави // Бюлетень про приватизацію. – 2004. – №3. – С.26-28.

161. *Панагушин В., Лапенков В., Лютер Е.* Диагностика банкротства: возможна ли оценка неплатежеспособности по двум показателям // Экономика и жизнь. – 1995. – № 8.

162. *Папе Гехард*. Институт несостоятельности: общие проблемы и особенности правового регулирования в Германии. Комментарий к действующему законодательству. – М.: Изд-во «БЕК», 2002. – 262 с.

163. *Пареная В.А., Долгалев И.А.* Экспресс-оценка вероятности банкротства предприятия // Аудит и финансовый анализ. – 2002. – №2.

164. *Пищулин С.Н., Бетуганов А.А.* Социальное управление, теория и практика. – В 2 т. – М.: Академкнига, 2003. – Т. 1. – 549 с.; Т. 2. – 451с.

165. *Плиса В.Й.* Зміцнення фінансової сталості підприємства // Фінанси України. – 1998. – № 5. – С. 90-96.

166. Поліпшення бізнес-середовища в Україні: Аналітична доповідь Міжнародного центру перспективних досліджень. – К., 2004.

167. *Поляков Б.М.* Банкротство підприємств: методологія, механізм, практика: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.06.01 / Харк. держ. екон. ун-т. – Х., 1998. – 32 с.

168. *Поповченко О.М.* Механізми державного управління енергозбереженням у промисловому комплексі України: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Дон. держ. академія управління. – Донецьк, 2004. – 16с.

169. Послання Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році» // Економіст. – 2002. – №6. – С. 49.

170. Постатейный комментарий к Федеральному Закону «О несостоятельности (банкротстве)»; Под общей ред. В.В. Витрянского. – М.: СТАТУТ, 2001. – 424 с.

171. *Потемкин Ю. С.* Особенности досудебной санации и возбуждения дела о банкротстве акционерных обществ // Вісн. арбітражного керуючого. – 2001. – № 1. – С. 16-17.

172. *Потемкин Ю. С.* Особливості процедур розпорядження майном та санації у разі порушення справи про банкрутство // Держ. ін форм. бюл. про приватизацію. – 2003. – № 2.

173. *Потриваєва Н.В.* Реструктуризація та організація ефективного розвитку аграрних формувань в ринкових умовах (на прикладі Миколаївської

області): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Миколаїв. держ. аграр. акад. – Миколаїв, 2001. – 19 с.

174. *Потьомкін Ю. С.* Особливості процедур розпорядження майном та санації у разі порушення справи про банкрутство // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2003. – № 2.

175. Правила проведення арбитражним управляючим фінансового аналізу. Утв. постановленням Правительства Российской Федерации от 25 июня 2003 г. № 367. – М., 2003.

176. Правовые основы несостоятельности (банкротства): Учеб.-практ. пос. / В.С. Белых, А.А. Дубинчин, М.Л. Скуратовский. – М.: Изд-во «НОРМА» (Изд. группа «НОРМА-ИНФРА-М»), 2001. – 312 с.

177. Приложение № 2 к распоряжению ФУДН(Б) от 5.12.1994 г. № 98-р «Методические рекомендации по составлению планов финансового оздоровления». – М., 1994.

178. *Протасенко И.Н.* Кризис, общество и государство // Сб. материалов конференции. – СПб., 2002. – С. 151-156.

179. *Прохорова В.В.* Реструктуризація організаційно-господарської діяльності підприємства в умовах трансформаційної економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Харк. держ. екон. ун-т. – Х., 2001. – 20 с.

180. *Радзивиллюк В.* Классификация процедур санации // Юридическая практика – 2003. – № 5 (267).

181. *Раменська С.Є.* Реструктуризація власності в умовах ринкової трансформації (українська практика в контексті міжнародного досвіду): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2000. – 19 с.

182. *Ратиани Н.* Диагноз – банкрот, приговор – выздоровление // Европа. – 2000. – Октябрь

183. Регіональне управління = Regional management: Навч. посіб. / Л.М. Зайцева, С.М. Серьогін, Н.Й. Коніщева та ін.; За наук. та заг. ред. Л.М. Зайцевої. – Дніпропетр.: УАДУ ДФ, 2000. – 239 с

184. *Редько К.О.* Методичні аспекти аудиту фінансової звітності акціонерних товариств: Дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2002. – 20 с.

185. Рекомендації учасників слухань у Комітеті ВР України з питань промислової політики і підприємництва на тему: «Про хід впровадження Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» 13 квітня 2004 р. – К., 2004.

186. Реорганизация и ликвидация юридических лиц по законодательству России и стран Западной Европы / Гос. ун-т.; Высш. школа экономики. – М.: Юристъ, 2000. – 208 с.

187. Реформа державної служби: здобутки і проблеми: Матеріали наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів у 2001 р. / Редкол.: Г.І. Мостовий (кер.), О.Ю. Амосов, Л.М. Анічін та ін. – Х.: ХарПІ УАДУ, 2001. – 156 с.

188. Реформа системи банкрутства в Україні / За ред. О.Г. Тарасенка. – К.: Преса України, 2000. – 528с.

189. *Решетніченко А.В., С.М. Серьогін.* Теорія управління соціальним розвитком: Глосарій. – Дніпропетровськ: ДРІДУ УАДУ, 2002. – 64 с.

190. *Розпутьенко І.* Фінансово-економічні проблеми державного управління // Економіка і держава. – 2006 –№2. –С.11-13

191. *Савков А.П.* Механізми реформування районного агропромислового комплексу в умовах перехідної економіки: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / УАДУ при Президентові України. – К., 2003. – 19с.

192. *Савчук О.В.* Реструктуризація промисловості на основі інвестиційного фактору: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.01 / НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса, 1999. – 18 с.

193. Семь нот менеджмента. – М.: Эксперт, 1997.

194. *Серьогін С.М.* Державний службовець у відносинах між владою і суспільством: Моногр. – Дніпропетр.: ДРІДУ НАДУ, 2003. – 456 с.

195. *Ситник Л.С.* Організаційно-економічний механізм антикризового

управління підприємством: Дис... д-ра екон. наук: 08.02.03 / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2002.

196. *Скепская Г.И., Рейде М.П.* Экономика предприятий. Русско-французский, французско-русский словарь-справочник. – М.: Дело Лтд, 1994. – С. 221.

197. *Скидмор М. Дж., Трипп М.К.* Американская система государственного управления. – М.: Квадрат, 1993. – 175 с.

198. *Слюсаренко О.О.* Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства): Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2003. – 38 с.

199. *Смелзер Н.* Социология. – М.: Феникс, 1994. – 688с.

200. Современная теория и практика налогообложения / Н.А. Куцын, В.В. Калюжный, О.В. Мозенков, В.Д. Балыкин. – Х.: Прапор, 2001. – 512 с.

201. Создание, реорганизация и ликвидация предприятий; правовое регулирование, бухгалтерский учёт при реорганизации и ликвидации предприятий / С.Ю. Козлов, Ю.Ю. Козлов, В.И. Валетов. – М., 1999. – 144 с. – (Библиотека журнала «Современный бухучёт»).

202. *Стадницький Ю.І.* Економічні основи управління оздоровленням навколишнього середовища: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.08.01 / Укр. держ. лісотехнічн. ун-т. – Львів, 2001. – 36 с.

203. Статистичні таблиці з Послання Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році» // Економіст. – 2002. – № 7. – С. 17-18.

204. *Степанов В.В.* Несостоятельность (банкротство) в России, Франции, Англии, Германии. – М.: СТАТУТ, 1999. – 208 с.

205. Стратегія економічного розвитку регіонів в умовах адміністративної реформи в Україні: Тези наук.-практ. конф., м. Харків, 17 трав. 2000 р./ Редкол.: Г.І. Мостовий (кер.). В.М. Гриньова, О.Ю. Амосов та ін. – Х.: УАДУ ХФ, 2000. – 142 с.

206. *Страхова О.П.* О методах организации управления // Менеджмент в России и за рубежом. – 1998. – № 5.

207. Судебная и судебно-арбитражная практика; споры при регистрации, реорганизации и ликвидации юридических лиц; сборник документов; юринформцентр. – М., 2000. – 112 с.

208. *Сундаков Алекс.* Реформа державного управління в Україні. На шляху трансформації // Звіт для Канадського бюро міжнародної освіти. –2000. – Грудень.

209. Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 30 трав. 2001 р. / За заг ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 1. – 424 с.

210. Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 30 трав. 2001 р. / За заг ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 2. – 469 с.

211. Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 30 трав. 2001 р. / За заг ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 3. – 380 с.

212. Сучасна управлінська еліта в Україні: якісні, характеристики, шляхи та методи підготовки: Моногр. / М.І. Пірен, В.А. Шахов, В.А. Ребкало та ін.; За ред. М.І. Пірен, В.А. Режкала. – К., 2003. – 180 с.

213. Сучасні проблеми державного управління: Опорний конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практ. занять/ Авт.-уклад. Г.С. Одінцева. – Х.: УАДУ ХФ, 1999. – 72 с.

214. *Таль К.Г.* Возможно ли создать закон о банкротстве, не позволяющий злоупотреблять им // Бизнес на банкротствах: Материалы конф. – М., 2001.

215. *Тамбовцев В.Л.* Государство и переходная экономика: Пределы управляемости. – М.: Экон. ф-т МГУ; ТЕИС, 1997. – 127с.

216. *Телюкина М.В.* Комментарий для специалистов: Федеральный Закон «О несостоятельности (банкротстве)» / Отв. ред.-д-р юрид. наук, проф. А.Ю. Кабалкин. – М.: Изд-во «БЕК», 1998. – 486 с.

217. Теория и практика антикризисного управления / Под ред. С.Г. Беяева, В.И. Кошкина. – М.: Закон и право; ЮНИТИ, 1996.

218. *Терещенко О.* Антикризовий фінансовий менеджмент – вимога «нової економіки» // Ринок цінних паперів України. – 2000. – №3. – С.23-34.
219. *Терещенко О.О.* Фінансова санація та банкрутство підприємства. – К.: КНЕУ, 2000. – 412 с.
220. *Терещенко О.* Санація підприємств в світле нового законодавства о фінансової несостоятельности // Экономика Украины. – 2000. – № 11. – С. 31-36.
221. *Тітов М.І.* Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти. – Х.: Консум, 1997. – 192 с.
222. *Тітов М.І.* Матеріально-правові та процесуальні аспекти визнання господарюючих суб'єктів банкрутами: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 1997. – 23 с.
223. *Тітов М., Бондаренко В.* Новий закон про банкрутство: проблеми застосування // Право України. – 2000. – № 8. – С. 95-98.
224. *Тосунян Г.А., Викулин А.Ю.* Постатейный комментарий. Федеральный Закон «О несостоятельности (банкротстве) кредитных организаций». – М.: Изд-во «БЕК», 2000. – 332 с.
225. *Трофимов К.Т.* Постатейный комментарий к Федеральному Закону «О несостоятельности (банкротстве) кредитных организаций» / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. М.Г. Малевича. – М.: Юрид. фирма «КОНТРАКТ»; Изд. дом «ИНФРА-М», 2001. – 158 с.
226. *Трофимов К.Т.* Создание, реорганизация и ликвидация кредитных организаций / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. М.Г. Малевича. – М.: Юрид. фирма «КОНТРАКТ»; Изд. дом «ИНФРА-М», 2001. – 120 с.
227. Федеральный Закон «О несостоятельности (банкротстве)». Постатейный комментарий / Под общей ред. В.В. Витрянского. – М.: СТАТУТ, 1999. – 424 с.
228. *Федоров І.О.* Оцінка ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств санаторно-курортного комплексу: Дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Укр. академія банківської справи. – Суми, 2001.
229. *Федотова М.А.* Как оценить финансовую устойчивость

предприятия // Финансы. – 1995. – № 6.

230. *Философов Л.* Антикризисное управление. – М., 2000. – 206 с.
231. Финансовый менеджмент: теория и практика. 5-е изд., перераб. и доп./ Е.С. Стоянова, И.Т. Балабанов, И.А. Бланк и др. – М.: «Перспектива», 2000.
232. Фінанси зарубіжних корпорацій: Навч. посіб. / В.М. Суторміна, В.М. Федосов, Н.С. Рязанова; За ред В.М. Федосова. – К.: Либідь, 1993. – С.149-153.
233. *Фомин П.А.* Проблемы структуризации финансовых потоков в реальной экономике России: Моногр. – М.: Высш. шк., 2000.
234. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи // Зб. наук. праць УАДУ при Президентові України / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева; Редкол.: В.М. Князев, Н.Р. Нижник, А.М. Пойченко, В.А. Ребкало. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 248 с.
235. *Хорев Л.Г.* Основы государственной экономической политики. Учебник. – М.: Изд-во «БЕК», 1997. – 112с.
236. *Хорошковський В.І.* Міжнародні фінансові інститути й економічні інтереси України // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С.61-71.
237. *Храброва И.А.* Корпоративное управление: вопросы интеграции. Аффилированные лица, организационное проектирование, интеграционная динамика. – М.: Изд. дом «АЛЬПИНА», 2000. – С. 62, 63.
238. *Чанг Хонгвен.* Моделирование диагностики банкротства коммерческого банка: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.03.02 / Харк. держ. экон. ун-т. – Х., 2002. – 17 с.
239. *Чемерис А.О., Галанець В.В.* Стратегічне управління сільськогосподарським виробництвом у системі державного управління: Моногр. – Л.: ЛРІДУ УАДУ, 2003. – 156 с.
240. *Чернов С. О.* Державний механізм регулювання інноваційних процесів на основі дослідження та оцінки конкурентоспроможності промислової продукції: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Дон. держ. ун-т управління. – Донецьк, 2005. – 20с.
241. *Шапошнікова О.М.* Механізми державного регулювання і планування

залучення інвестицій у виробничу сферу регіону: Автореф. дис... канд. держ. упр.: 25.00.02 / Дон. держ. академія управління. – Донецьк, 2004. – 21 с.

242. *Шевчук Я.В.* Визначення, оцінка і санація депресивних виробничих територій у великих містах (на матеріалах міста Рівне) // Регіон. економіка. – 2002. – № 2. – С. 168-173.

243. *Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С.* Методика фінансового аналізу. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с.

244. *Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С.* Финансы предприятий. – М.: ИНФРА-М, 1999.

245. *Шершеневич Г.Ф.* Курс торгового права. Т.4: Конкурсный процесс. – М.: СТАТУТ, 2000.

246. *Шершеневич Г.Ф.* Конкурсный процесс. Классика российской Цивилистики. – М.: Кафедра гражданского права юрид. ф-та МГУ им. М.В. Ломоносова; СТАТУТ, 2000. – 480 с.

247. Шляхи формування громадянського суспільства в Україні. Забезпечення права людини на свободу слова та інформацію: Матеріали «круглого столу», м. Харків, 11 квіт. 2001 р. / Редкол.: В.А. Ребкало (кер.), В.С. Бакіров (кер.), О.Ю. Амосов та ін.; Харків. обл. держ. адмін.; НМО зі спец. «Держ. упр.»; УАДУ при Президентові України. Харків. філ. – Х.: УАДУ ХФ, 2001. – 168 с.

248. *Штангрет А.М.* Попередження та уникнення банкрутства промислових підприємств (на прикладі підприємств поліграфічної промисловості): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2003. – 22 с.

249. Экономические субъекты постсоветской России (институциональный анализ). – Ч. 2: Фирмы современной России. – Изд. 2-е, испр. и доп. / Под ред. д.э.н., проф. Р.М. Нуреева. – М.: Моск. обществ. науч. фонд, 2003.

250. Энциклопедический словарь бизнесмена / Под ред М.И. Молдаванова. – К.: Техника, 1993. – 643 с.

251. *Якубенко В.П.* Економіко-політичний механізм державного

управління природними монополіями: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Дон. держ. академія управління. – Донецьк, 2004. – 20с.

252. *Altman E.I.* Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // *Journal of Finance*. – 1968. – Vol. 23. – № 4. – P.589-609.

253. *Altman E.I., Haldeman R.G., Narayanan P.* Zeta Analysis: A New Model to Identify Bankruptcy Risk of Corporation // *Journal of Banking and Finance*. – 1977. – June .

254. *Beaver W.* Financial Ratios as Predictors of Failure // *Journal of Accounting Research*. – 1966. – № 4. – P.71-111.

255. *Beaver W.H., McNichols M. F., Rhie Jung-Wu.* Have Financial Statements Become Less Informative? Evidence from the Ability of Financial Ratios to Predict Bankruptcy (February 2, 2005). – http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=634921

256. *Bockenforde B.* Unternehmenssanierung. – Stuttgart: Schaffer Verlag Fur Wirtschaft und Steuern GmbH. – 1991. – S. 43.

257. *Cobb C.W., Douglas P.H.* A Theory of production // *American Economic Review*. –1928. – Vol. 18. – № 1.

258. KPMG, *International Insolvency Procedures Second Edition*. – London, 1997.

259. *North D.* Institutions // *Journal of Economic Perspectives*. – 1991. – Vol. 5(1). – P. 97-112.

260. *Probst, G., Raisch, S.* Die Logik des Niedergangs // *Harvard Business manager*, 26 Jg., Marz 2004. – S. 37.

261. Standard & Poor's: Перед урядом України стоять непрості завдання // *Кореспондент*. – 2005. – 14 лют.

262. *Zdrowomyslaw N., Spies C., Gellink M.* Sanierung in Kriesenzeite // *Der Betriebswirtschaft*. – 1994. – № 2. – S. 25.

ДОДАТКИ

Додаток А

Фінансові показники окремих акціонерних товариств
Харківського регіону на 01.01.2004 р.

Підприємства	Фінансові показники			
	P_n	K_n	K_3	Коефіцієнт Бівера*
ВАТ «Турбоатом»	952549	8,73	0,86	0,67
ВАТ «Хартрон»	191552	8,65	0,88	1,64
ВАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	156587,2	6,03	0,77	0,45
ВАТ «Харківгаз»	125822	1,09	0,05	0,10
ВАТ «Серп і Молот»	124352,2	0,87	-2,18	-0,30
ЗАТ завод «Південкабель» (на 01.01.03р.)	79025,3	4,28	0,76	1,98
АТ «ХарП»	47643	2,18	0,10	0,04
ВАТ «Автрамат»	37970,5	3,67	0,24	-0,99
ВАТ «Харківський завод тракторних двигунів»	-10622	0,64	-0,57	-0,31
ВАТ «Харківський тракторний завод ім. Орджонікідзе»	-82754,2	0,69	-0,56	-0,18
Акціонерна компанія «Харківобленерго»	-222444	0,70	-0,44	-0,09

Джерела: Розрахунки автора за даними електронної бази Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку (<http://www.smida.gov.ua>).

* З урахуванням виправлення формули (4). Шрифтом виділені незадовільні величини показників.

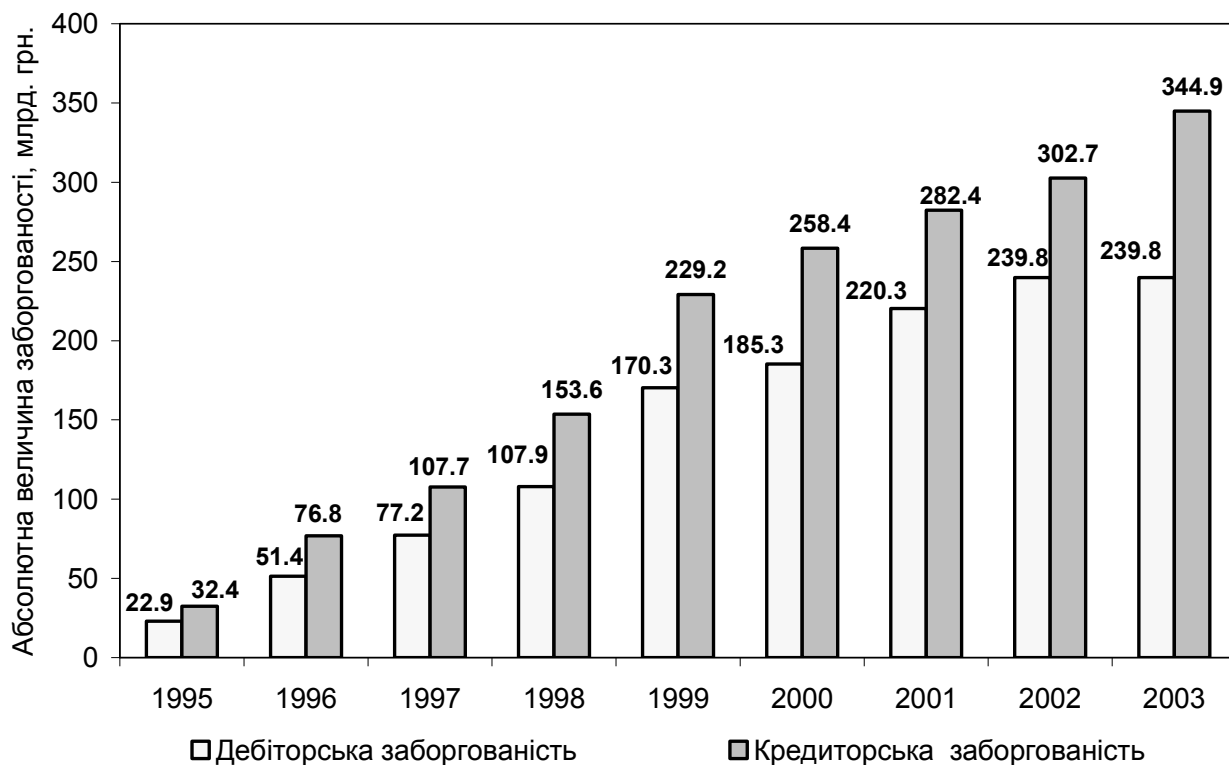
Додаток Б

Фінансові індекси окремих акціонерних товариств Харківського регіону та фактичний рівень інтегрального показника-індикатора фінансового стану підприємства у 2003 р.

Підприємства	Фінансові індекси			Інтегральний індекс I_x
	I_K	I_D	I_R	
ВАТ «Турбоатом»	5,82	0,10	0,94	0,002
ВАТ «Хартрон»	5,76	0,01	0,90	0,000
ВАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	4,02	0,21	0,82	0,014
ВАТ «Харківгаз»	0,73	0,44	0,92	0,219
ВАТ «Серп і Молот»	0,58	0,17	0,82	0,033
ЗАТ завод «Південкабель» (на 01.01.03р.)	2,86	0,18	1,12	0,011
АТ «ХарП»	1,45	0,45	0,91	0,143
ВАТ «Автрамат»	2,44	0,15	0,71	0,010
ВАТ «Харківський завод тракторних двигунів»	0,43	1,05	0,73	2,304
ВАТ «Харківський тракторний завод ім. Орджонікідзе»	0,46	0,94	0,80	1,662
Акціонерна компанія «Харківобленерго»	0,46	0,96	0,85	1,688

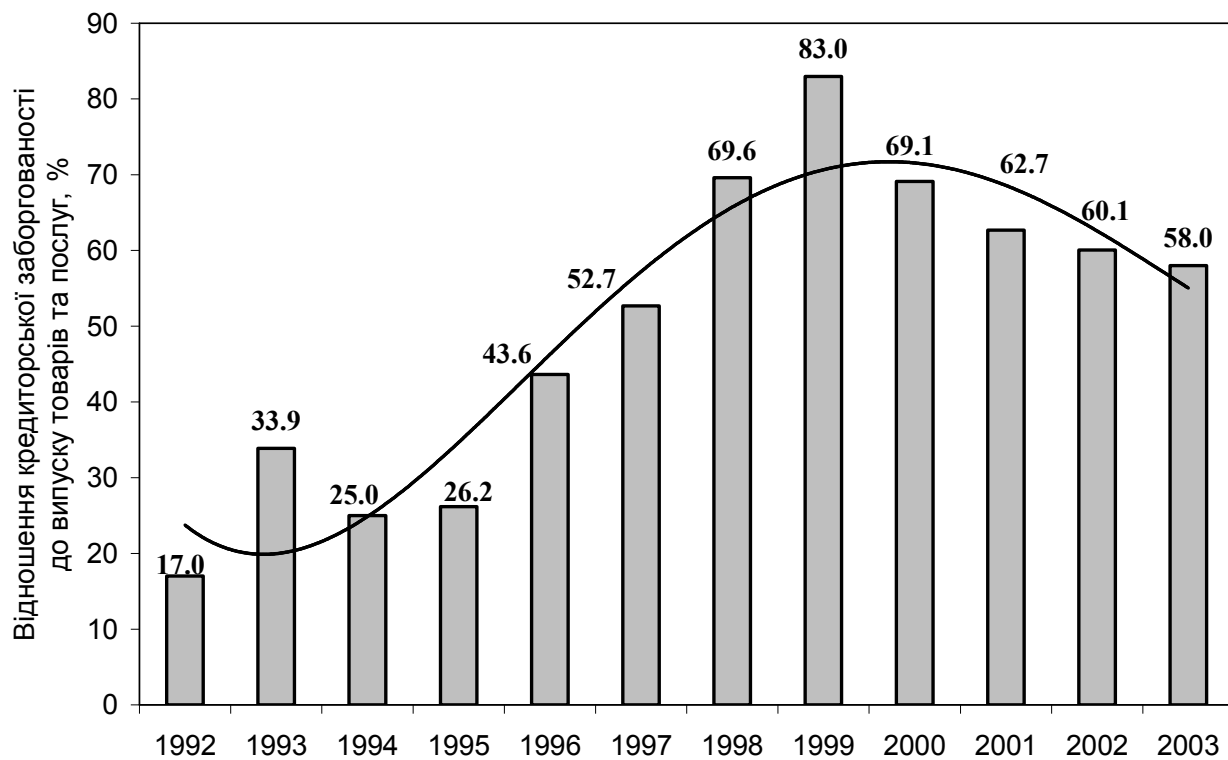
Додаток В

Динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств України (крім малих підприємств та бюджетних установ) у 1995-2003 рр., на кінець року (Джерела: [114, с. 17-18; 119, с. 49]).

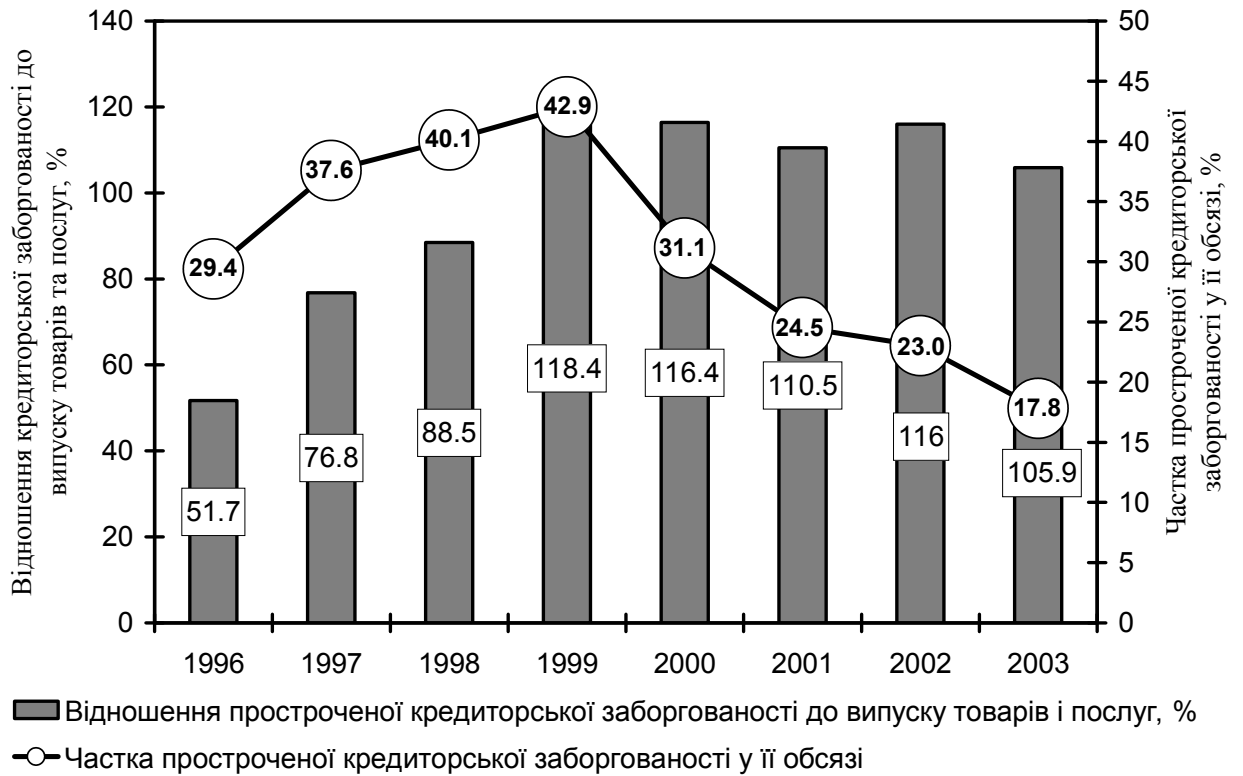
Додаток Д

Динаміка відношення кредиторської заборгованості підприємств України до випуску товарів та послуг у фактичних цінах у 1992-2003 рр.

Додаток Е

Динаміка відношення простроченої кредиторської заборгованості до випуску товарів та послуг та її частки у загальному обсязі кредиторської заборгованості підприємств України у 1996-2003 рр.

Додаток Ж

Порівняння темпів росту звичайної та відносної кредиторської заборгованості у I кв. 2004 р.

<i>Підприємства</i>	<i>Індекс росту відносної кредиторської заборгованості</i>	<i>з неї простроченої</i>	<i>Звичайний індекс росту кредиторської заборгованості</i>	<i>з неї простроченої</i>
ВАТ «Макіївський металургійний комбінат»	1,45	1,34	1,15	1,07
ВАТ «Снакіївський металургійний з-д»	0,97	1,00	1,01	1,04
ВАТ «Металургійний к-т «Азовсталь»	1,30	1,15	1,31	1,17
ВАТ «Металургійний к-т ім. Ілліча»	0,88	0,29	1,21	0,40
ВАТ «К-т «Запоріжсталь»	1,15	4,58	1,28	5,13
ВАТ «Алчевський металургійний комбінат»	1,06	1,15	1,16	1,25
ВАТ «Металургійний з-д ім. Куйбишева»	0,88	0,87	0,99	0,98
ВАТ «Металургійний к-т ім. Дзержинського»	1,03	0,59	0,96	0,55
ВАТ «Металургійний з-д ім. Петровського»	0,79	0,81	0,99	1,02
ВАТ «Криворіжсталь»	1,21	0,49	1,38	0,55
ВАТ «Донецький металургійний з-д»	1,58	2,11	1,37	1,83
ВАТ «Донецький металопрокатний з-д»	0,35	0,00	0,49	0,00
ВАТ «Металургійний з-д «Комінмет»	0,87	0,84	1,02	0,99
ВАТ «Керченський металургійний комбінат»	3,31	3,37	1,02	1,04
ВАТ «Дніпроспецсталь» ім. А.М.Кузьміна	1,06	0,75	1,30	0,92
Усього:	1,01	0,95	1,14	1,07

Додаток 3

Результати моніторингу фінансово-економічної діяльності металургійних підприємств за допомогою нового показника економічної доданої вартості в I кв. 2004 р.

<i>Підприємства</i>	<i>Рентабельність продукції, %</i>	<i>Капітал підприємства, тис. грн.</i>	<i>Чистий прибуток, тис. грн.</i>	<i>EVA**, тис. грн.</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
ВАТ «Макиївський металургійний комбінат»	0,4	1624633	-95674	-121138
ВАТ «Єнакіївський металургійний з-д»	-2,1	262172,8	-8868	-12085
ВАТ «Металургійний к-т «Азовсталь»	17,8	2463056	140997	109754
ВАТ «Металургійний к-т ім. Ілліча»	40,4	3053161	531154	493073
ВАТ «К-т «Запоріжсталь»	26,5	1350622	213314	196101
ВАТ «Алчевський металургійний комбінат»	-0,6	1349520	18830	-847
ВАТ «Металургійний з-д ім. Куйбишева»	-7,4	104223,6	151	-1616
ВАТ «Металургійний к-т ім. Дзержинського»	7,3	1444615	6995	-8971
ВАТ «Металургійний з-д ім. Петровського»	-4,7	814566,8	-30280	-41689
ВАТ «Криворіжсталь»	44,4	3302092	480533	434623
ВАТ «Донецький металургійний з-д»	9,5	419770	18270	12365
ВАТ «Донецький металопрокатний з-д»	19,8	35368,8	13714	13532
ВАТ «Металургійний з-д «Комінмет»	-2,1	172762,6	-5000	-7741
ВАТ «Керченський металургійний комбінат»	-39,6	124475,2	-4114	-6193
ВАТ «Дніпроспецсталь» ім. А.М.Кузьміна	6,1	463110,8	514	-5009
Усього:	21,3	16984232	1280536	1054159

Додаток К

Документи, що підтверджують впровадження результатів
дисертаційного дослідження

**МІНІСТЕРСТВО ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ПРАЦІ
ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
— Д І П С Е Д —**

Україна, 61057, м. Харків, вул. Сумська, 1
тел./факс (057) 719-18-58, 719-18-55
Р/р 26008301865031 у Держинському відділенні АК ПІБ м. Харкова
МФО № 351395 Код ЄДРПОУ 00190325

№ від „18” січня 2006 року

**Вченому секретарю спеціалізованої вченої ради К 64.858.01 Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
Лебцю В.С.**

61050, м. Харків, просп. Московський, 75

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації Михаліцької Наталії Ярославівни „Удосконалення механізмів державного управління фінансовим оздоровленням промислових підприємств” на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Результати дисертаційного дослідження Михаліцької Н.Я. (узагальнення ключових фінансових показників та інтегральних (комплексних) показників, що визначають ймовірність банкрутства підприємств, показник відносної кредиторської заборгованості та показник економічної доданої вартості, котрий автором адаптовано до сучасних умов роботи вітчизняних металургійних підприємств) використані при виконанні у 2004 р. Державним інститутом праці та соціально-економічних досліджень теми НДР «Моніторинг фінансово-економічної діяльності підприємств гірничо-металургійного комплексу та розробка заходів щодо стабілізації їх роботи» (державний реєстраційний номер РК № 01041)004257) за замовленням Міністерства промислової політики України у межах бюджетної програми «Прикладні розробки з проблеми розвитку основних галузей обробної промисловості».

Михаліцька Н.Я. була безпосереднім виконавцем НДР і включена до списку виконавців відповідного звіту про НДР(договір №1-103-04 від 10.03. 2004 р.)

За висновком Міністерства промислової політики України методику експрес-аналізу фінансового стану промислових підприємств (з часткою держави у статутному фонді) та визначення ймовірності їх банкрутства, яка включає результати дисертаційного дослідження Михаліцької Н.Я., рекомендовано до практичного застосування у системі моніторингу фінансово-економічної діяльності промислових підприємств України.

УКРАЇНА
Харківський регіональний інститут державного
управління Національної академії державного
управління при Президентові України

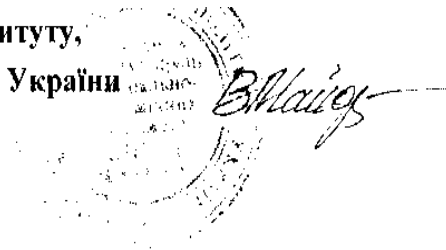
№23322597

61050, м. Харків, пр. Московський, 75

03.03.2007р № 01-326/06-05

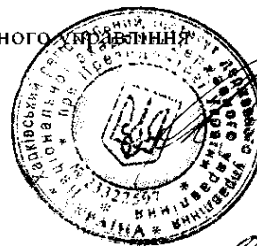
на № _____ від " _____ " _____ р

Директор інституту,
академік АЕН України

В.Н. Майорченко

пф	Перший заступник директора Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, д. е. н., професор	І.Я. 1
		О.Ю. Амосов
дос	Завідувач кафедри економічної теорії і фінансів д. держ. упр., професор	тати іння
фін		ежах

Л.О. Дегтяр

підготовки кандидатської дисертації, використані в програмах загальних і спеціальних навчальних курсів з підготовки магістрів державного управління.